

הירחון לספרות

שבתון קל

• חברה • ביקורת • תיאטרון • אמנות •

שנה כד' • גליון 239 • שבט תש"ס • ינואר 2000 • 20 ש"ח

ספרות יידיש

צילום: דינה גונה

שלמה טנאי

שלום לחבר
ב-14 בינואר, השנה, שנת אלפיים, הובא למנוחות חברי, שלמה טנאי. עתים ראיתי בו רע להתייעצות עתים חבר למערכה, אך תמיד הוא היה בעיני גיבור ספרות קלאסי.

שלמה טנאי נולד ב-1919 בקראקוב, והגיע כילד עם משפחתו ארצה. ב-1939 הוא פרסם את שירו הראשון במוסף לספרות של 'דבר', שבעריכת דב שטוק, הוא דב סדן. יחד עם משה שמיר ייסד וערך ארבעה קובצי שירה ופרוזה: "ילקוט הרעים", שהיה אבן יסוד לדור משוררים ופרוואיקונים חדש, שאחרי שלונסקי, אלתרמן

ובני דורם. דור ראשון לסופרים ומשוררים שהתחנכו מילדותם בארץ-ישראל. שלמה טנאי היה אחד הכולטים בדור הזה, לצידם של חיים גורי, עוזר רבין, בנימין גלאי ואחרים, ואף פרסם שורה ארוכה של קובצי שירה. עלי אהובים במיוחד שירי האהבה שלו, העדינים, הרכים והמרגשים. שלמה טנאי לא הסתפק בכתיבת שירה, הוא כתב מאמרים, וספר מאמרי "שלושה חצים", יעיד על אדם שניחן במשגה סדורה גם בענייני חברה ולאום, לצידה של תפיסה ספרותית ופוליטית.

בשנים האחרונות, תרגם שלמה טנאי כמעט את כל שירי היינה לעברית וגם חלקים מן הפרוזה שלו. ממש לאחרונה הופיע כרך משירי גתה בתרגומו. ביחד עם עזריאל אוקמני ערך את האנתולוגיה "דור בארץ", "אדם לעמל", ואנתולוגיה של שירי עבודה ביחד עם הח"מ. באמצע שנות השמונים, בצאתו של שלמה טנאי לגימלאות, הוא הצטרף לצוות שעור לא מעט בהפקתו של 'עיתון 77'. במשך שנים רבות היה יו"ר הנהלת אקום. בתפקיד זה עשה רבות לטובת אמני ישראל בכלל, ולטובת הספרות והסופרים בפרט.

אני אישית, איבדתי רע בוגר ממני, לעתים שותף למאבקי תרבות ממושכים. אוכור אותו בכאב. אבל מה כאבי לעומת כאבם של תרצה אשתו, ילדיו ובני המשפחה האחרים. להם שלוחים תנחומי, בל ידעו עוד דאבה.

"הפגנת חצי המיליון"

ההפגנה הזאת לא היתה. היו שם עשרות אלפים רבות. גם זה הרבה, הרבה מאוד. האמת היא, שאני מתקשה להבין את המטיפים נגד החזרת רמת-הגולן לסוריה תמורת שלום. למה לא בעצם, רק משום שבהעדר שלום עלו לרמת הגולן, התנהלו שם והקימו יישובים ומפעלים בתנאים מועדפים? משום שבהעדר מו"מ לשלום חוקקה הכנסת חוק המספח את רמת הגולן לישראל? משום שהנוף שם יפה? משום שזאת עמדה אסטרטגית יעילה, המבטיחה עדיפות בבוא התקפה סורית על ישראל?

כל הסיבות הנ"ל מופרכות מן היסוד. בשל עובדה אחת ויחידה. רמת הגולן שייכת לסוריה, נקודה. שום פלפול לא יעזור כאן. לכן יש לנהל מו"מ כזה שיבטיח ביטחון לישראל בכלל ולצפון בפרט, בלי רמת הגולן, כי אין לנו ולא היתה לנו רמת הגולן.

במשך כך וכך שנים התבייתו שם 18,000 ישראלים. אין לאשים אותם, הם הגיעו לשם על דעת הממשלה. יש לאפשר להם להתביית במקום אחר בתנאים סבירים.

הגליון הזה

גליון זה, כפי שהבחין הקורא, כבר ממבט ראשון בשער החוברת, מוקדש בחלקו הארי לספרות יידיש, לא אתכחש, גם ממניעים אישיים, מעט התפנקות אישית, אין זה חטא, אם אין היא פוגעת בוולת, במקרה שלנו, נהפוך הוא. ה"גחמה" האישית הזאת עושה, לעניות דעתי, חסד עם כל קורא ספרות עברית שיגיע לגליון זה.

אמד איש רוח אחד, אמיתי, ידען גדול וגם איש תבונה (לא תמיד זה הולך ביחד), שהעם היהודי במשך כל שנות קיומו הביא לעולם שלוש יצירות גדולות: התנ"ך, התלמוד וספרות יידיש. אני קטונתי מלפסוק בסוגיה הזאת. על כן קיבלתייה, ככזה ראה וקדש. בבית הורי דיברו לסירוגין יידיש ופולנית. שפת הנפש היתה היידיש. אני מניח שהמלים הראשונות שלי נאמרו בפולנית או ביידיש. קרוב לוודאי בשתי השפות, בו זמנית, אמי העידה שהייתי קשקשן לא קטן.

לשון היידיש נוצרה בפי עם נרדף על מנת ליצור לשון חילונית, לא לשון תפלה, אלא דיבור, כדי, מצד אחד לשמור על יכולת ניהול שיג ושיה בתוך-תוכו, ומהצד השני, להבין ולתקשר גם עם הרוב שבתוכו שהה; במשך הזמן, בחלוף מאות שנים, התהוותה הספרות היידישית שהתמודדה, עד לפרוץ מלחמת העולם השנייה, עם כל ספרויות אירופה ובהצלחה רבה.

הא גם דמתה לשכנותיה האירופיות מבחינת המבנה הפרסונלי שלה. בדומה לספרויות אחרות, עמדו בראשה שלושה סופרים ענקיים מובילים, המכונים "האבות של ספרות יידיש": מנדלי מוכר ספרים (אברמוביץ') ושלום עליכם (רבינוביץ') והשלישי: י.ל. פרץ. שלושה יוצרים שונים זה מזה ודומים זה לזה, ובעיקר משלימים זה את זה.

שלושתם היו אות ומופת לכך שניתן ליצור בלשון היידיש יצירה ענקית. וזה מה שהתרחש במרוצת עשרות בשנים, עד בואה של הצרעת הנאצית ההיטלראית.

אריה אהרוני, מתרגמו של שלום עליכם לעברית, אומר שהעברית של היום "נגועה" בנימת הדיבור ובמטבעות לשון ביידיש. אם זה נכון, ונראה לי שכן, הרי שהעברית גומלת ליידיש על החסד שהיידיש עשתה עם השפה העברית, בכך שבמשך דורות שימרה אלפי ניבים עבריים, שבוטאו, אמנם, ב"הברה אשכנזית".

למרות הפיתוי להיסחף ולהרחיב בנושא, לא תקראו כאן מסה על תקומתה והתפתחותה של ספרות היידיש.

אתמקד בגליון הזה. הגיע הזמן להסיר את הכובע, מי שחובש, ואם לא, להרכין את הראש בפני אריה אהרוני, שסיים את התרגום לעברית של כל כתבי שלום עליכם. עשרים ושמונה כרכים מרוכזים בשמונה עשר כרכים עבריים. משימת חיים. אריה אהרוני עמד בכך, והוא ראוי לכל מחוות-תודה.

בגליון זה מובאים דברי תודה וסיכום של נתן וך, יוסל בירשטיין ושלמה שבא, כל אחד בסגנונו, לוחץ בחום את ידו של אהרוני. מערכת 'עיתון 77' מצטרפת, כמוכן, ברצון ובכבוד.

כמו כן, בגליון, שיחה עם אריה אהרוני על מפעל חייו.

בגליון יפגוש הקורא בסופרים ובמשוררים ממשיכי אבות הספרות היידיש: מתוזר בן י"א שירים של אברהם סוצקוור, הנחשב לגדול משוררי יידיש בזמן הזה; ויש אומרים, אחד הגדולים בעולם! הוא חוגג בימים אלה את יום הולדתו השמונים ואנו מצטרפים למברכיו. לצידו, לב ברינסקי, מחשובי משוררי שירת היידיש הנכתבת היום. וכן לייזר אייכנראנד, המודרניסט המובהק, המיסטיקן הסימבולי של השירה היידישית, רבקה בסמן, ולוול טשרנין, יוסף קרלר, כולם ממיטב משוררי השירה היידישית הפעילה.

ובפרוזה, שחשיבותה לא נופלת מהשירה, גדול הפרוואיקונים היידיים, חתן פרס נובל לספרות - יצחק בשביס זינגר, בסיפור, ולצידו, המקסים מבין מספרי היידיש, יוסל בירשטיין, ולצידם של שני אלה, קטע מרומן סטירי משל סופר יידי רב-תחומי - מיכאל פלונבאום.

ועל השירה: רפי וייכרט כותב על שירתו של לייזר אייכנראנד ושלום רוזנפלד על שירתו של אברהם סוצקוור.

וכמוכן, כמו תמיד, רצף רשימות ביקורת על ספרים חדשים, מדורו של עמוס לויזן, הפעם על התקשורת, ופינתו של רוני סומק.

יחי אהרן

בשער: מארק שאגאל, "זמן הוא נהר ללא גדות" שמן על בד

גליון זה יוצא לאור בשיתוף "קרן לרנר לידיש"

לכבוד עתון 77 ת"ד 16452 ת"א 61163
אבקש מנוי לשנת 2000

שם ושם משפחה _____

כתובת _____

טל' _____

מצורפת המחאה על-סך 180 ש"ח עבור 11
גליונות כולל משלוח

בנק _____ סניף _____

מס' המחאה _____

שירה

5, 12	אברהם סוצקוור: קירות רועדים, מיידיש: יעקב בסר
16	לב כרינסקי: מתוך "דיג בוונציה", מיידיש: אשר גל
22	רבקה בסמן: מתוך "לימונים בגשם", מיידיש: יעקב בסר
25	שיר עם, מיידיש: שמואל שתל
26	לייזר אייכנראנד: מתוך "גשם חצות", מיידיש: יעקב בסר
30	ולוול טשרנין: מתוך "בין השמשות" מיידיש: שמואל שתל
31	יוסף קרלר: מיידיש: נתן יונתן, יעקב בסר

פרוזה

18	שלום עליכם: התנצלות המחבר, מיידיש: אריה אהרוני
36	יוסל בירשטיין: לקוח באופק
37	יצחק בשביס-זינגר: אנדרוגינוס, מיידיש: יהודה גור-אריה
41	מיכאל פלונבאום: האזרח פופיק, מיידיש: יעקב בסר

מסות, מאמרים, רשימות

14	שלום רוזנפלד: על אברהם סוצקוור
28	רפי וייכרט על לייזר אייכנראנד
19	נתן זך: מחווה לאהרוני
20	יוסל בירשטיין: המפתח לכספת
21	שלמה שבא: שלום עליכם כלשון בני-אדם
23	שיחת החודש: עם אריה אהרוני

ביקורת ספרים

מירי פז על "ביקורת תיאטרון" של ד"ר חיים גמזו ועל "יצוא ושוב"

6	למירה קדר
7	נתן גרוס על "אשכנזי - סיפור חיים אפשרי" למרדכי אריאלי
8	אביביט רוח על "איוון איליין ואחרים" ללב טולסטוי, על "אשה יקרה" ליהונתן גפן ועל "בית" לליאור שטרנברג
9	יוסף ברנע על "ציפורניו של אשמדאי" לעוזי אורנן
9	יעל ישראל על "בשכיל זה יש אהבה" לעדי אבלס ועל "אומללות ראויה לדומן" לשמעון צימר
10	רון יגיל על "הנקמה של מאריצ'יקה" לאלון אלטרס

מדורים

לפי שעה - יעקב בסר	
4	המלצות עתון 77
9	חצי פינה - רוני סומק
מצד זה - עמוס לויתן על התקשורת, על ספרו של בורדייה ועל ספרו של קובי נסים	
32	

שנה כד' • גליון 239 • שבט תש"ס • יואר 2000 • 20 ש"ח

עתון 77

Iton 77

Literary Monthly

Editor: Jacob Besser
Managing Editorial Board: Shimon Ballas, Amos Levitan, Shalom Ratzabi, Sasson Somekh, Rony Someck, Arie Sivan, Zvi Atzmon, Oded Peled, Dorit Peleg
Vice Editor: Amit Israeli-Gilad
Management and Graphic Design: Michael Besser

המרי: אגודת סופרים ואמנים לקידום הספרות והתרבות
עמותה מס' 580075375
בתמיכת משרד החינוך והתרבות, מינהל התרבות והאמנות.
עיריית ת"א יפו - האגף לאמנויות.
המערכת והמנהלה: טלפקס: 5619879, ת"ד 16452 ת"א
המערכת אינה אחראית על תוכן המדעות.
ביצוע: דפוס מופת דרומרין בע"מ
לוחות: אורניב

ירחון לספרות ולתרבות

העורך: יעקב בסר
חברי המערכת: שמעון בלס, עמוס לויתן, ששון סומך, רוני סומק, אריה סיון, צבי עצמון, דורית פלג, עודד פלד, שלום רצבי
עורכת משנה: עמית ישראל-גלעד
עיצוב ואיורים: מיכאל בסר
יחסי ציבור: ניצה גורביץ'
ניקוד: שמואל רגולנט
מועצת המערכת: יצחק אורבוך-אורפז, גילה בלס, משה דור, נתן זך, א.ב. יהושע, [עורך רבין] ש. גיורא שוהם, אנטון שמאס

המערכת אינה עונה בכתב על פניות כותבים ואינה מחזירה כתבי יד אלא אם צורפה אליהם מעטפה מבולת. חומר יש לשלוח רק בדואר רגיל כשהוא מודפס ברווח כפול על צד אחד של הנייר. רצוי לצרף דיסקט בתאום עם המערכת. פגישות עם העורך רצוי לתאם מראש. טל' 5619879

מאמרי מחקר מועברים ללקטורט מקצועי

דואר אלקטרוני ITON77@ACTCOM.CO.IL

ש"י עגנון: עיד ומלוואה, הוצאת שוקן 1999, 741 עמ' סיפורה של העיר בוטשאש (עיירתו של עגנון) שהפכה עם חורבנה לסמל העיירה היהודית שחרבה. (מהדורה מחודשת עם תיקונים, על-פי עובונו של המחבר.)

אליעזר שביד: הפילוסופים הגדולים שלנו, הוצאת ידיעות אחרונות, סדרת יהדות כאן ועכשיו 1999, 493 עמ'

תיאור שיטתי של תולדות המחשבה היהודית בימי הביניים - על ענפיה השונים ועל מקורות ההשפעה שלה. "מיהו אלוהים? מה טיב קשריו עם בני האדם? מדוע נולדנו? למה עם ישראל סובל [...] מתי תבוא הגאולה? מי יוכה לה?"

אונורה דה בלזק: סיפורים נפוליאוניים, מצרפתית: עדה פלדור, מבחר ואחרית דבר: דוד מנדלסון, הוצאת הספריה החדשה/ הקיבוץ המאוחד - המפעל לתרגום ספרי מופת 1999, 262 עמ'

שבועה "הסיפורים הנפוליאוניים" של בלזק נכתבו בשנות השלושים של המאה התשע-עשרה. הסיפורים עוסקים בחייליו ובמפקדי צבאו לשעבר של נפוליאון, ובגורלם לאחר נפילתו.

אסא כשר (עורך): משמעות החיים, הוצאת הקיבוץ המאוחד 1999, 351 עמ'

ראשיתו של הספר בסדרת הרצאות על משמעות החיים לזכרו של יהודי כשר. בספר שמונה פרקים (בראשית היתה השאלה, תום, לקראת המוות, אומץ, יצירה, אמונה, אדם לאדם, לחיות עם המתים) והוא מעשה פסיפס של מאמרים, שירים, דברי הגות ותצלומים של יצירות אמנות, המנסים לגעת בשאלה המורכבת של משמעות החיים.

תומס ברנהרד: הלבדנפלאץ - שני מחזות, מגרמנית: אברהם כרמל, שוקן 1999, 272 עמ'

המחזאי האוסטרי בא חשבון עם העם האוסטרי, כדרכו, בלא סליחה ובלא רחמים. בהלבדנפלאץ, כיכר הסיני והגבוהים שבוינה, הכריז היטלר על סיפוח אוסטריה לרייך השלישי, הכרוה שהתקבלה על-ידי מאות אלפי וינאים בשמחה אדירה. המחזה "הלבדנפלאץ" עוסק במשפחה יהודית-אינטלקטואלית שנמלטה בעקבות האירוע מאוסטריה. בניה, ששבו לווינה אחרי המלחמה, ממשיכים לשמוע את קולות הכיכר, שלא נמוגו.

במרכז המחזה "לפני הפרישה לגימלאות" עומד רודולף, לשעבר קצין אס.אס ונשיא בית משפט בהווה, התווג את ימי הולדתו של הימלר, מפקדו הנערץ.

ד"אן ז'אק רוסו: הווידיים, מצרפתית: אירית עקרב, הוצאת כרמל-ירושלים 1999, 623 עמ' "הונה אני תוכנית שאיש לא הגה מעולם, ומשתוגשם - איש לא יכול לחקותה. רוצה אני להראות לאחי בני האנוש אדם ככל אמיתות טבעו; ואדם זה הוא אני" (ספר ראשון).

ספרו האוטוביוגרפי של רוסו מציג את המהפכים הרעיוניים שהתחוללו במאה ה-18. ספר שהשפעתו על תקופתו ועל הספרות בכלל היא קריטית והוא מסמן את נקודת התחלה בחקר האני המודרני - אדם המלא תשוקות, סתירות ותהפוכות. הכרך כולל הערות של המתרגמת ומאמרים של יעקב גולומב, נדין קופרטי-צור ודוד אוחנה.

דפנה שרפמן: אור לגויים? הוצאת הקיבוץ המאוחד קו אדום 1999, 174 עמ'

על מדיניות החוץ של ישראל וזכויות האדם.

על קשריה של ישראל עם משטרים אפלים, סחר בנשק, הרשות הפלסטינית, אוזלת ידה של ישראל בשחרור עצירים-פוליטיים-יהודים בארגנטינה ועוד.

בין הכותבים: באסם עיד, ג'ורג' סאמפיו, פריימוט דווה, ד"ר יוסי ביילין, ד"ר דוד קמחי, עקיבא אלדר, ד"ר דפנה שרפמן ואחרים.

שלמה ניצן: מהמגירה השלישית, הוצאת כרמל 1999, 182 עמ'

בהמשך לספר "טרם עט"; לקט קטעים שנוצרו במהלך כתיבת סיפורים, "רשומות מסע ההשתלמות... תהליך עבודה, גם גיהנום פרטי לא קטן, אבל גם שעת חסד" (מדברי נתן זך על "טרם עט").

ריצ'רד פורד: יום העצמאות, מאנגלית: דפנה לוי, הוצאת זמורה ביתן 1999, 496 עמ'

פרנק באסקומב, כתב ספורט לשעבר וסוכן נדל"ן גרוש, יוצא עם בנו, מתבגר מרדן ובעייתי בן חמש-עשרה, לבילוי משותף של חופשת יום העצמאות האמריקאי. מסע שובר מיתוסים.

פרנסיסקו גולדמן: הלילה האחרון של התרנגולות הלבנות, מאנגלית: ליאורה כרמלי, הוצאת כנרת 1999, 558 עמ'

מסע לגוואטמלה. רוג'ר גרץ, בן לאם גוואטמלית סוערת ולאב יהודי-אמריקאי, יוצא לגוואטמלה לחקור את מותה של פלור, מעין אחות וגם אהובה, הנאשמת בסחר בתינוקות.

אביגדור שנאן (עורך): אותו האיש, יהודים מספרים על ישו, הוצאת ידיעות אחרונות - סדרת יהדות כאן ועכשיו 1999, 352 עמ' ישו בספרות היהודית: החל ביוסף בן מתתיהו, תול, הסאטירות של ימי הביניים, הרמב"ם, המשך בצבי גרץ, קבק, ברדיצ'בסקי, ועד ימינו: חיים הכהן, הרב עובדיה יוסף, בנימין גלאי, עמוס קינן ואחרים.

קובי ניב: על מה הסרט הזה, הוצאת דביר 1999, 320 עמ'

קריאה בחמישה סרטים ישראלים - החיים על פי אגפא, זוהר, שחור, חולה אהבה משיכון ג' והבחור של שולי. על פי ניב, הביקורת תפסה את הסרטים הללו כעוסקים בעיקר בפער העדתי בישראל; הוא מציג קריאה שונה, ומסתייע בתסריטים ובראיונות שנערכו עם התסריטאים.

גדעון עפרת: שבחי גלות, הוצאת כרמל 1999, 236 עמ'

ספר אחרון בסרילוגיה - קדמו לו "שלוש השכות" ו"שמה". "הגלות הרוחנית... אינה מאשרת חירות: "הגלות הרוחנית היא אוניברסלית, חורגת מקבוצות מסוימת, מעבר לפרט כזה או אחר. היא חלה על כל אדם באשר הוא אדם, כל עוד יניח למודעות העצמית להגיה..." (מהמבוא)

קובי נסים: מה אני זוכר מן החומר, הוצאת הקיבוץ המאוחד 1999, 48 עמ'

קובץ שירים שני. "אל תחמוד את כוח האש, גם אתה תצלח/ לבערה./ בין חומר לחומר/ מה אני זוכר מן הברכה/ שלא לשמו ובלי רצון/ בחיק שפלגני כרצונו."

ורדה קנול-יהלום: מה אומרים על חתולה שנרצחה, הוצאת גוונים 1999, 156 עמ'

קובץ סיפורים, רובם ככולם על רקע הקיבוץ, העוסקים בדרכים שונות בפרידה.

אלי שרייבר (חתולי): תייר בלגי, הוצאת זמורה ביתן, עמודים לספרות עברית 1999, 254 עמ'

נער בעייתי, שהתייתם מאביו ונמלט מאמו, נאסף אל ביתם של זוג מתבגר, ידידי המשפחה. נוכחותו מעמידה במבחן את שגרת החיים ומשחררת רגשות ודחפים הרסניים בבית המשפחה המאמצת. כתוב בסגנונו של חתולי, בהומור גרוטסקי, לא מתייפייף.

רחל אשד: שקופה בחלון, הוצאת כרמל-ירושלים 1999, 66 עמ'

ספר שלישי. "היה נובר בה ונובר בה/ ואינו מוצא את שראה בה בראשונה./ ובינתיים הוא הולך ובא/ בכל בוקר קם שלא על מנת לשוב/ ובערב שב לקנן בה./ בפלומתה נגע/ חרף תאוותו לא תבוא, / ציפור משוגעת" (עמ' 10).

אברהם סוצקוור

מיידיש: יעקב בסר

אברהם סוצקעווער (אברהם סוצקוור)
 בן שמונים, גדול המשוררים היידיים של
 תקופתנו, מייסדו ועורכו של הרבעון בלשון
 היידיש - "די גאלדענע קייט" - עד גליונו
 האחרון.

קירות רועדים

א.

החלון פתוח
 השמש משוטטת הלך ושוב,
 במשך הלילה נעלם לי הרחוב.
 הלך ולא הותר סימן מפתים ומבני-אדם,

מי משחק פה עם מחשבותי?
 שגעון כזה!

אין כאן דבר אחר, אלא גנב קוסמי
 במחצית השניה גנב
 את הרחוב שלי
 ונעלם יחד אתו
 באיזה עולם אחר

עכשיו כשהוא חסר
 יהיה לי קשה להגיע הביתה
 אצטרך אפוא
 להגיע לשם ברחוב
 שאבנה אני בעצמי.

ג.

שנים הרבה אני חסום מסביב בספרים,
 אז אני מטלטל את הקירות, לבנים נופלות
 גם על אהובי נפשי הוגים ומשוררים.
 מוסיקה של גסיסת ספרים בורידים.

הספרים נופלים גם על חברי הנדירים,
 אלה שאהבתי, שאני אוהב,
 הם נותרים תלויים למעלה כמו מגנים.
 אין הגנה יעילה יותר מאהבה.

אני הייתי הקול של דפיקות הלב שלהם.
 ללבנים אין עליהם שליטה.
 והודות להם חיות עשרות צרים
 בתוך הזכרון שלי.

ד.

מה עושה אחי בבגדי גרניט,
 בתוך אדמת ירושלים כבול שנים.
 הרי לא יאמן כי יציר שהוא כבר לא יעשה דבר
 אפילו לא להפנים שיר הספד מקונן שנותר.

הרי לא יאמן כי יציר שאחי איננו אותו
 אה, ומוסיקה של ספרות כה רחוקה משמיעתו.

הוא בכל זאת בנה סלם של ספרות
 בנסיון חכם להתעלות מעל לעמקים.

הרי לא יאמן שלא כואב לו דבר
 אני והוא, אחים שנים, פחות משנים כבר.

ב.

אני יודע שמאחותי נותר רק שמה
 ושאני האחד והיחיד שזוכר את שמה.
 אז איני צריך לכתוב מכתבים אליה ועל שמה
 ולקרוא לנערה זרה בשמה.

הרי אני בעצמי האכלתי אותה במעדר
 חלה שחורה שעדר בשבילי המעדר.
 אבל אחותי לא שבעה עדין ואז המעדר
 נתן לה חלה שחורה אחרת. שאל את המעדר.

נכון, אני יודע: בצד האחר של התיים נמצאת אחותי -
 לא נפרדתי ממנה, כי תיה, אחותי.
 ואז אני רעב - והיא במלוא אורה לי מתגלה
 תנו גם לי לנגוס מעט מהחלה השחורה שלה.

←המשך בעמ' 12←

אנפוף צרפתי פסקני

ד"ר חיים גמזו: ביקורת תיאטרון, עורך: מיכאל הנדלזלץ, הוצאת מוזיאון תל אביב לאמנות, 1999, 328 עמ'

במשך שלושים וארבע שנים ליווה חיים גמזו את התיאטרון הישראלי. הוא דיבר אל קהל קוראיו בטון פסקני ממרומי התרבות הצרפתית שניכס לעצמו או ניכסו לו אחרים. כמעט יכולת לשמוע את אנפופו הזוחה-משהו כשלימד את ה'נייטיבס' הלכות אנינות 'צרפתיות שבצרפתיות', כמו ההבדל בין 'פין-שמפיין' לבין גזוז (כמשל לאבחנה בין סוגות תיאטרון). לעולם היה מבטו מרוחק, כמו לא חדל להזכיר לקוראי - לא בשונה, אגב, מדמות במחזה של חנוך לוין - אני לא מכאן, אני בכלל לא משלכם.

ביוגרפיה של גמזו היתה מרתקת ודאי לאין שיעור מאסופת הביקורות שלו הרואה אור בהוצאת מוזיאון תל אביב. יש לקוות שזו תיכתב ביום מן הימים ותכלול גם כמה דברי הערכה שקולים על ביקורות התיאטרון שלו. האודה המסחררת שכתבו עליו במבוא עורך האסיפה ומנהל המוזיאון ראייה יותר להספדי חסידים גמורים, בני משפחה ואוהבים. גמזו ומפעלו ראויים להרבה יותר כבוד ושקול דעת מן הסחף המלוקק שרקחו כאילו-לכבודו. אך כאלה הם עושי מחוות, העושים לפעמים יותר לכבודם הם מלכבוד המת.

חיים גמזו לא היה גדול מבקרי התיאטרון בישראל. לא היה שום ייחוד ב'ניסוחיו החדים', כדברי העורך, לא 'בהשכלתו הרחבה' ואפילו לא באכסניה שבה כתב 'הארץ' הלא תלוי' (כך במקור, מ.פ.). ככל הידוע, איש בעיתונות העברית לא הצר את צעדיו של מבקר תיאטרון בתקופה שבה כתב גמזו. מבחינה תרבותית, לפחות, כל העיתונים היו 'בלתי תלויים' ומבחינה חברתית-פוליטית עיתון פועלי א"י 'דבר' היה אף עצמאי וגזעו מן 'הארץ' (הטור השביעי' מאת נתן אלתרמן, למשל).

לאה גולדברג ועזרא ווסמן, מבקרי תיאטרון ('בידבר') בני זמנו של גמזו ומשה נתן, (שפירסם מסות יפהפיות, לא ביקורת, על תיאטרון ב'מעריב'), הצעיר ממנו, היו בתחומים רבים רחבי השכלה ממנו. ביקורת תיאטרון של לאה גולדברג היא מסה מאלפת בהקשריה הספרותיים והפילוסופיים - הקשרים הבולטים בחסרונם בביקורות של גמזו - שנקראת גם כיום בעניין רב, בין אם הקורא צפה בהצגה המבוקרת ובין אם לאו; זו יצירה

"סמי ימות בשש" שאיננו מקורי כמסתבר; הוא פרפרזה של משפט שכתבו המבקרים האמריקאים 'וג'ין פילד ואחר כך ולטר קאר.

בסחף דברי הקילוסים שהרעיף על גמזו, תמקה מן העורך תרומתו הייחודית כאמת של גמזו לתיאטרון הישראלי: הדגש הרב על הצד האסתטי-עיצובי של ההצגה. גמזו הקדיש מקום נרחב במיוחד בביקורותיו לאמצעי עיצוב התפאורה, למקורות ההשראה שלהם, לתפקיד שמילאו בהצגה ולהשתלבותם בהפקה. בתחום זה, הפגין את השכלתו האמנותית הרחבה והציב לתיאטרון הישראלי אמות מידה שנדמה כי הן מלוות אותו גם כיום.

גמזו עשוי לפתוח רשימת ביקורת תיאטרון במשפט "ראיתי תפאורה יפה, ססגונית, ניתנת לטלטול ללהקה נודדת ונהייתי ממעשה ידיה של הציירת גילה שקין..." ("פרח הקקטוס", שם). בביקורת על "אמא קוראו" הוא מזכיר לא פחות משבעה ציירים (ז'אן קאלו, גויה, וורסאצ'גין, ריבאק, ריברה, אורוסקו, פיקאסו) בפסקה אחת. (למקראה יש שהקורא ההמום מתקשה לגמור בדעתו מה מעורר כאן יותר השתאות: הלמדנות או הקרתנות).

ייחודו הנוסף של גמזו הוא התמדתו במלאכת הביקורת, שאכן מעוררת השתאות. עובדה זו מקנה לו מעמד של עד-מומחה לתחלואי הילדות ולפצעי הבגרות של התיאטרון הישראלי וגם לכמה מהישגיו בשנים 1942-1976. העד מומחה אך, למרבה הצער, לא כל כך מעניין. אם היתה לגמזו תפיסה משלו על תפקידו של התיאטרון בחברה, הרי זו חומקת מן העין בביקורותיו. הוא לא זיהה מגמות בהתפתחות התיאטרון הישראלי ולא התווה דרך; הוא התמיד.

מלאכת עריכה קפדנית יותר היתה חוסכת מן הקורא הנבוך שגיאות מרגיוות כמו 'יש בתרגום גם אמצעות נאות'. מחלל לא-נאה. ■

אהבות עדינות וסיפורי עיון

מירה קדר: רצוא ושוב, הוצאת כתר, 1999, 164 עמ'

אני חוששת שלא להיסחף יתר על המידה, ובכל זאת, מהפכה; תגלית. כבר חודש חלף מאז קראתי את 'רצוא ושוב' בראשונה וחזרתי ועדיין אני קוראת בו ודבר אינו משכך את התלהבותי. זה הספר המרגש ביותר שראתה הספרות העברית בעשור האחרון. אבל לא אותיר את ההתלהבות מן הגילוי הזה בלתי

מנומקת. קובץ הסיפורים של מירה קדר כובש תחילה בסגנונו, בתחביר המיוחד שלו, עוד לפני שמתוודעים לתוכנו.

זה תחביר של לשון חכמים המוכרת לי לא מן המקור, שלבושתי מעולם לא למדתי אותו, אלא מכלי שני - מן התחביר של עגנון ומהדהודו בסיפוריו של דן בניה סרי. אבל אצל מירה קדר זה רק התחביר כי הלשון עצמה היא לשון דיבור בת-זמננו. כשתיפשי סגנון וחיבוטי זהות הם תו היכר של חברה ותרבות צעירה כשלנו, חברת 'פדרציות ותרבויות של מיעוטים', מיעוטים שלעתיים אפילו העבר המשותף מפריד ביניהם, החיבור הזה כשלעצמו הוא מהפכני בעיני. על התבנית - לשון החכמים הקדומה - אי אפשר לחלוק; היא של כולנו. גם אם אין מכירים אותה מכלי ראשון, גם אם מעטים, כך מספרים לי, מכירים אותה מכלי שני, היא זורמת איכשהו בעורקים שלנו, צרובה בוחרן כמו שפת ינקות שלעולם אינה נמחקת, גם אם היא נשכחת. כשאל התבנית הזאת נוצקת שפת דיבור עכשווית אך עשירה, נסמכת על רבדים של מקורות ומהולה גם בשפת השכן, נוצר מצלול שובה לב שאין 'ישראלי' ממנו. המשפטים "בוקר אחד לא הצלחתי להתאפק ובשיחת הפלאפון היומית שלנו אמרתי לו... צבאח אל-יסמיין... כשנפגשנו הציץ בעיני כמחפש מה; לא מצא והורר לסדר 'ומו'. 'מכל מקום', עמ' 59, שם) או: 'חבורת שבת אחר הצהריים שלנו כמעט עשויה מקשה אחת. כשם שאין פרצופיהם שווים כך אין דעותיהם שונות. זמן רב שאני מבקש לאוורר אותה כמו לורות פלפל שחור על עיסה שכבר תפחה או צימוקים מתוקים לפזר עליה.' ('חלום יעוף', עמ' 9, שם) הם דוגמאות אקראיות בלבד לעושר הקוסם כל כך הן בפשטותן הן בתחכומן.

כבשונו השני של הספר - שני רק בכרונולוגיה של המפגש, לא בעוצמה - הוא עיסוקו באהבה. אהבת אדם תמה שכבר אין פוגשים כמותה לא בספרות ולא במציאות, ואהבת גבר ואשה. הסיפור הפותח את הקובץ 'חלום יעוף' הוא מסיפורי האהבה היפים והעדינים שקראתי (הנה, הכרעתי אחרי התלבטות על איזו משתי האהבות אקדים לכתוב). הארוטיקה האצורה בו עולה מתוך תיאור אירועים יומיומיים, אפרוריים-לכאורה, שבתוכם נרקמת אהבה כמעט-מופשטת, המתבטאת בהבוקי מבטים סמויים, במונולוגים פנימיים, במה שהוא ספק הויה ספק התרחשות. 'ואף שרבי היה לי: מה נתרשש ומה לא נתרשש - שלא באשמתי נתרשש או לא נתרשש, אף על פי כן לא קהו ייסורי. בקסם מדלג

היהודים מקוימיזו' להיות שונה? ובמיוחד בתקופה שבה שערי הגטו של קוימיזו' נפתחים - ובהמשך גם בתי-האולפנא והאוניברסיטה יתחילו לקלוט נוער יהודי.

עם חוג מכריו של לאבק נמנו יהודים צעירים, סטודנטים באוניברסיטה היגלונית, אשר באווירה הליברלית של קרקוב, חיפשו קשרים בין התרבות היהודית לנוצרית. האחד מהם, סטאשק, שכנע אותו לגשת לבחינות הבגרות, ואחר כך הפגיש בינו לבין רומן פשדצקי, עורכו של כתב העת "גובה יושנקה", שבתו, קוחנקה, הפכה לאהובתו, וכו'. וכו'. שרשרת של דמויות, פיקטיביות בחלקן, של יהודים ושל "גויים" המתפתחות לרומן-שיחה המסופר בשטף ובדמיון, המושכים את הקורא על ידי הגות פילוסופית עממית, ליברלית, מתקבלת על הדעת, כזו שהיא תמיד אקטואלית.

כזאת ליברלית היא גם העיר קרקוב. היהודים סבלו בה לא מעט במהלך ההיסטוריה, אך התפתחו כחברה דינמית, עם רבנים מפורסמים, עם המסורת של רמ"א, וקרקוב היתה לאחד המרכזים התרבותיים היהודיים החשובים. אריאלי "מסייר" ללא הרף בתוך המורשת הזאת באמצעות זכרונות של אביו. הוא עצמו ביקר בקרקוב בראשונה בהיותו בן חצי שנה ובשניה - רק לאחר רישום זכרונותיו של האב.

אותי אישית עניינו ברומן האוטוביוגרפי הקשרים עם גבירטיג. משפחת קליין התגוררה בקרקוב ברחוב ברקה יוסלביצ'ה 5 - דלת ליד גבירטיג. עד היום מחזיקה משפחת אריאלי בגירסה, ששירו של גבירטיג "קום לייבקה טאנצן" - בוא לייבקה לרקוד - מבוסס על אישיותו של לאבק. שהיה טוב יותר בתפילה מאשר בריקוד. אני חותם על הסברה הזאת! לא פחות מעניין הוא הפרק "הפלשתינאי" בסיפור חייו של לאבק. קצרה היריעה מלפרט את כל אוצר

← המשך בעמ' 11 ←

הדור השלישי (ועד עצם היום הזה) מקיימים קשרים לבניים ונורמליים עם בני הדורים (שאחד מהם הוא כומר).

מה שאמיתי בספר ולא מוטל בספק הוא קיומה של משפחת קליין, ששורשיה בכשנב ובקרקוב; לאבק קליין - אשר בספר זה זוכה להגיע לגיל מאה - מספר את קורותיו לבנו, מרדכי-מוטקה אריאלי, דוקטור לפילוסופיה ומרצה באוניברסיטת תל-אביב, שהוא מחברו של הספר שלפנינו. קרקוב האהובה על האב ולפיכך גם על הבן, מצוירת בתהילתה ההיסטורית והארכיטקטונית לאורך כל הספר. תולדות יהודי קרקוב, קסמה וחנה של עיר הולדתו של לאבק משתזרים בסיפורים על אנשים, לפעמים ידועים, כמרדכי גבירטיג, ד"ר הילפשטיין, יהושע טהון, וגם של פחות ידועים ואולי פיקטיביים - אך אמיתיים ואפשריים.

מניה וגולדה הן דמויות אמיתיות. ומה עם אותה ברונקה, שמכרה פרחים בריןק קרקובסקי? האם היתה אחת ממוכרות הפרחים שהיו מגיעות מכפרי הסביבה? כנראה. כי לאבק יכול לספר הרבה עליה ועל בנה, על אופיה האופטימי ועל חוש ההומור שלה. ידועה היתה כמומחית לקללות. היה לה מקבץ של קללות מקוריות ועיסיות. "ביקשתי ממנה שתלמד אותי קללה עסיסית לא מוכרת. אז היא לימדה אותי, אבל דרשה בחזק, שאשתמש בקללה ברצינות לפחות פעם אחת, כך שלא תשחית לריק את תורתה: "זאל דיין אונטערשטער געשוואלן ווערן פון שבעה זיצן!" הווה אומר: מי ייתן ויצבו אחוריק מחמת ישיבות של שבעה." מישיבה אחת של שבעה, האחוריים לא מתנפחים; לשם כך דרושה ממש מגפה במשפחה."

אני מצטט באופן מקרי, כי "צימוקים" כגון אלה זרועים בכל הבצק. והרי קורותיהם של ברונקה ובנה שמרקה קשורים להיסטוריה של השואה, הטרגית והכאובה, המעוררת הרהורים רבים, רגשי אשם וחווין. לאבק הגיע לפלשתינה בשנת 1936 ומנע מעצמו את גורלן של גולדה ומניה ושל אחיו היליק (ששרד). מבלי להכיר ולדעת את גורלה של מניה, בעלה ובנה, הוא בונה סיפורים אפשריים - מה יכול היה לקרות להם, מה היתה דרכם אל המוות - תמונות מהשואה.

התפוכות חברתיות, זרמים חדשים, אידיאות חדשות, מכניסים תסיסה ושינויים במרקם החברה הקונסרבטיבית - בין שזאת התנועה המשחית של שבתאי צבי ובין שזאת החסידות, או הסוציאליזם, או הציונות על כל השלכותיה. העולם משתנה כל העת ועמו גם זה היהודי - באיזור מה. מדוע צריך עולמם של

ב"צבא אל-יסמין" (בוקר יסמין. כשנבר ערבי רוצה לרמוז לאשה שיש לו עניין בה, הוא לא יברך אותה בסתם בוקר טוב או בוקר אור, אלא יאמר לה "צבא אל-וורד" - בוקר ורד. אם חיזוריו לרוחה תענה לו "צבא אל יסמין").

לא כל מידות האנשים יפות בסיפור הזה. יש גם תככים וסכסוכים מיותרים, שעליהם מבקשת המספרת "ואף שאכזריות שנתגלתה לי באותה אספת חברים שוב לא ראיתי כמותה בעפרה, מכל מקום המשכתי מרגישה שלא בדיני קרקעות בעלמא עסקינן ואם להיאחז בארץ שכולה חומדים אותה עפרה מבקשת מוטב לה שתאחו במידת הרחמים בכל כוחה." (עמ' 99 שם).

בחלקו השני של הספר מובאת סוגה מפתיעה של סיפורי עיון. ראשון בהם 'כוכבים בפנים' מוקדש לפרשנות מרתקת לשירו של אלתרמן "פגישה לאין קץ" המסתייע בשיר נוסף שלו "כנור הברזל" ובשירו של אורי צבי גרינברג "אפילוג להוויה בלי אלוהים". סיפור-העיון השני מוקדש לפרק במשנת הרב קוק, ותקצר היריעה לדון בו כאן בהרחבה.

ועוד לא מניתי כל שבחיה של הסופרת: ההומור הדק שלה, האבחנות והתובנות המחכימות שלה. מידה קדר הצליחה ללכד בתמטיקה ובלשון של קובץ סיפוריה את מה שרק לכאורה - אני מקווה - אינו ניתן לאיבוד: מקורות יהודיים בנכסי תרבות חילוניים, כשאלה דרים ללא סכסוך ביניהם כמו גיבוריה, תושבי עפרה, הדרים ביחסי שלום ורעות עם שכניהם הערבים.

■ מירי פז

קרקוב האהובה

מרדכי אריאלי: אשכנזי - סיפור חיים אפשרי. הוצאת מעריב 1999

"סיפור חיים אפשרי" המתבשר בכותרת, מעיד על כך שמדובר בביוגרפיה, לא בהכרה אמיתית, אך אפשרית. הקורא הישראלי יכול לתהות, האם זה אפשרי? האם זה מתקבל על הדעת שכן למשפחה אדוקה, ממנהיגי ארגון "המזרחי" יהיה מזכיר המערכת של כתב עת "גויי", שחבריו יהיו גויים ויכללו אפילו בנו של כומר?

מי שידוע - יודע שכל זה אפשרי. אני אישית מכיר משפחה אורתודוקסית מקוימיזו, שבתם גיטאה לצייר קרקובאי "גויי", ואביה ישב אחריה שבעה; אך בני הדור הבא ואפילו

בינינו פקפקתי ולא ידעתי אם ראיתי מהרהורי לבי... (עמ' 15, שם).

אהבה עדינה אף יותר היא נושא הסיפור השני בקובץ 'דעים האהובים'. סיפורי האהבה האסורים - סיפורי 'לא תנאף' - מעוגנים ברקע של מעשי אהבה בין אדם לאדם, מעשים של חסד וחמלה. ברקע הסיפור הראשון יש לגיבורה ידידה שעולמה חרב עליה והגיבורה טורחת למלא את צרכיה ולעודד את רוחה. בסיפור השני האהבה היא גיצול שואה שאשתו האהובה מתה עליו כשהיה בן עשרים ואחת. שכניו הצעירים קוראים לבנם על שם אשתו המנוחה. הוא נקשר לילד הזה בכל מאודו, מחתל אותו, משחק איתו כאילו היה אביו. יילד שעשועים היה לי צביקי מדי דברי בו המו מעי ואם יום אחד החסרתי ולא השתעשעתי עמו חישבו מעי להתהפך" (עמ' 29, שם).

בסיפור 'מכל מקום', האנושיות ואהבת אדם שורים ביחסים שבין משפחה בעפרה לבין שכניה הערבים, וידיעות על פיגועים מלכדות בשותפות גורל מרגשת ערבים ויהודים 'מתנחלים'. הם שותפים בחרדה המוקדמת, בצער, נאבל. זה פן לא מוכר של יחסים בין יושבי השומרון לבין שכניהם הערבים, מכל מקום, לא הפן המגיע אל כותרות

העיתונים ואף לא לשוליהם. אני מאמינה שהוא קיים ועל כן יוכל להתקיים. מכל מקום, אני מוצאת שיש בכך לא מעט אירוניה שדווקא יחסי יהודים-ערבים בחברה הישראלית מתוארים בדרך כזאת מנקודת מבטה של 'מתנחלת'. (נאזו שקראתי את ספרה של מירה קדר אינני יכולה להתייחס למלה 'מתנחלת' כפשוטה מחשש תיוג כוללני ומחטיא).

בסיפור הזה ההבדלים התרבותיים בין גיבורת הסיפור, תושבת עפרה, לבין העובד הערבי המשפץ את ביתה הם מקור לאי-הבנה שחוט דק של ארוטיקה משוח עליה. המספרת יודעת כמה ביטויים בערבית. כך, למשל, היא מברכת את אחד העובדים

עדיין מרגש

ל.ג.טולסטוי: איזון איליץ ואחרים, מרוסית: פטר קריקטונוב, הוצאת הספרים החדשה, 1999, 318 עמ'

הספר כולל ארבעה סיפורים: 'מותו של איזון איליץ', 'סונטת קרויצר' ו'חולסטומר' שנכתבו בין השנים 1889-1885 ו'קווקים' שנכתב ב-1863. 'סונטת קרויצר' היא סונטה מס' 9 בלה מאג'ור אופ' 47. בטהובן כתב אותה ב-1804 לכנר והמלחין הצרפתי רודולף קרויצר. טולסטוי עשה עיבוד נוסף ליצירה, המתנגנת בסלון ביתו של המספר. אשתו וידידו הכנר מנגנים את היצירה. המספר תדור קנאה מטורפת, מגולל את רחשי לבו, מתוך זיכרון שלאחר מעשה. זאת בבחירות מחשבתיות, רגישות ופיקחון לב, שטוב היה אילו שרו גם על אנשי זמננו, ובמיוחד לאור המקרים המזעזעים האחרונים שאירעו בארץ, בתחומי התא המשפחתי. "...הפרה פשוטה, בוטה וישירה של חוקי הטבע, המתרחשת בכל המשפחות הקרויות הגונות: דהיינו, שאשה צריכה בניגוד לטבעה, להיות בעת ובעונה אחת גם ררה, גם מניקה וגם מאהבת - להידרדר למצב כזה שגם בעל חיים לעולם לא ירדדו אליו. כוחה לא יעמוד לה. על כן יש בשיגרת היומיום שלנו התקפי היסטריה, עצבים, ובקרב העם - איכרות שרות נכנסת בהן."

המספר מזכיר באותו הרף דיבור גם את המטופלות של שארקו, גדול הנורולוגים של תקופתו, שטען כי הוא מסוגל לייצר התקפים היסטריים באמצעות היפנוזה. טולסטוי מצליח כמעט לגרום זאת לקוראיו. למרות ש'סונטת קרויצר' בעיקרה היא יצירה המטיפה כנגד המין, ולמרות שההטפה המוסרית שרווחה בתקופתו של טולסטוי הצליחה באופן מסוים להאפיל על כוחו כאמן, יש כאן רגישויות והבנות היכולות לשרת גם קוראים מהמאה הנוכחית. בזמנו טען טולסטוי כנגד ה"מלאכותיות" ביצירתו של בטהובן וכי שירתן של הנשים הכפריות מרגשת אותו יותר. דווקא משום כך, קריאת הרומן הקצר בתוך הקשבה ל'סונטת קרויצר' היא חוויה שכדאי להתנסות בה. 'קווקים' שנכתב עשרים שנה קודם ל'סונטת קרויצר' הוא סיפור אהבה נפלא ומרגש. ב-1852 הצטרף טולסטוי לצבא שלחם בהרי הקווקו כנגד שבטים מורדים. באותה עת התגבש בו הרושם כי מחוזות המלחמה והחופש מצויים שם בהרי הקווקאז. רושם שישתנה מאוחר יותר, כשלבגד עיניו תקבל המלחמה את הקשריה עם המוות. אותו רושם ראשון הוא שמאפיין את

רובו של 'קווקים'. תיאורי טבע מלאי פיוט ורגש. התמוגות מוחלטת של הגיבור עם העולם. גרציום פרימרי בהגדרה המסורתית. "רבות הרקים אלה הלמו כל-כך את הצמחיה הפראית הזאת, העשירה להרגיז, את המוני החיות והעופות שמילאו את היער, את הירק הכהה הזה, את האויר הריחני והחם, את התעלות הצרות של המים הדלוחים שפיצעו בכל מקום מן הטרק וביעבעו אי פה אי שם תחת העלים הרחבים, עד שעכשיו נעם לו דווקא אותו דבר עצמו שהיה קודם לכן בלתי נסבל בעיניו." הגיבור, אולנין, הוא בן אצולה, צעיר ונהנתן, החי חיי בטלה ושקוע בחובות, עוזב את מוסקווא ומתגייס לצבא הקווקזי. הגדוד מגיע אל סטניצה נובומלינסקאיה, ואולנין מתאכסן בסמוך לבית משפחתו של קצין קווקים ומתאהב בבתו מריאנקה. דמותו של אולנין היא בת דמותו של טולסטוי עצמו, שהיה בנו של רוזן ממשפחת אצילים, התייתם מהוריו, והתגייס לצבא הקווקזי. פרטים אוטוביוגרפיים נמהלים אל תוך הבדיה. בדיה שהיא אולי יותר אותנטית מן המציאות, שכן היא משקפת את הלך רוחו של טולסטוי עצמו באותה עת. הרומן הקצר כתוב ברובו מנקודת מבטו של אולנין, כמו גם הרשמים הראשונים שלו בהגיעו לסטניצה. "... קווק זקן, במכנסיים מופשלים ובחזה חשוף ומאפיר, שב מן הדיג ונושא את דגי-השםך הנתונים ברשת על כתפו, עודם מפרפרים, וכדי לקצר את הדרך הוא מטפס על הגדר השבורה של שכנו וקורע את מעילו בנצרים שנתפס בהם. נהג שם גורת אשה ענף יבש גדול, ומעבר לפינה נשמעת הלמות גרון. ילדי הקווקים מתרוצצים בצווחות עם כדור בכל מקום שיש בו פיסת קרקע ישרה. נשים מטפסות על גדרות, חוסכות להן את העקיפה. מכל הארובות עולה עשן ריחני של גללי בקר יבשים. מכל החצרות נשמעת התרוצצות מאומצת, המקדימה את דממת הלילה."

לעצור את הכדור

יהונתן גפן: אשה יקרה, הוצאת דביר, 1999, 203 עמ'

הקסם בכתיבה של גפן הוא הרבה פעמים בזכות חשיפתו של מה שהוא פרו-כתיבה, ההופך לחלק בלתי נפרד מהכתיבה עצמה. בספר הילדים הנפלא שלו - "ספר שלם על חתול אחד", (1980) משתף גפן את הקוראים, הילדים, בשיחותיו עם מאירת הספר ג'ודי קראו, בדיונים ובהתלבטויות שלו בבחירת הציור המתאים ביותר לחתול מארי, גיבור הספר. גפן יוצר מעין זורה של מה שנראה כמובן מאליו - אחידותו ושלמותו של הספר. חשיפת התהליך הטכני של יצירת הספר והפכת לחלק בלתי נפרד מהספר עצמו. ב"אשה יקרה", שאמנם איננו ספר ילדים, אבל הוא בהחלט ספר שלם על אמה אחת - אמו של

המספר - חושף גפן את העובדה כי הספר הוא למעשה תוצר של סובלימציה. "... ילד בן עשר, נמוך באופן מוגזם, כמעט גמד, וכבר נידון למחשבות על מוות והתאבדות. אם נשחק קצת עם הקלישאה המפורסמת ביותר של צ'יכוב: אקדה שתלוי על הקיר בגיל עשר, עלול לפלוט כדור בגיל חמישים. אולי הספר הזה שאני כותב מנסה לעצור את הכדור הזה." כנות ואומץ שובי לב ומרגשים וכמובן אנרציה מופלאה של מרד נעורים, מאפיינים את גפן, המנסה להשיב אליו בבגרותו את אהבת אמו, שתחת כנפיה, שלא הצליחו להתרומם ולעוף, גדל. האם, אביבה דיין, אחותו של משה דיין הנערץ, היתה בת לדור חלוצים יוצאי רוסיה, שידעה לדקלם את כל "יבגני אונייגין" של פושקין בתרגום שלונסקי. אשה שבעצם הקולקטיבי החלוצי לא אפשר מרחב מחיה לאינדוידואלי שבה להתפתח. שהפכה לאם מרירה ודיכאונית, שהתמכרה לכדורי שינה ולבסוף התאבדה. "בגיל צעיר מאוד, אמי

באמת האמינה שהיא שליחת הרור וגואלת הארץ. רק המעיין עיון מעמיק בחייה ובמכתביה יבין עד כמה היתה זאת הונאה עצמית, שלה ושל רוב בני דורה. אנשים שגילמו דמויות בתסריט שמישהו אחר כתב, סרט ארוך ומשעמם מאת ברל כצנלסון בבימויו של בן גוריון ובהפקתו של א.ד. גורדון, עם פסקול של שירי אדמה בביצועו ההיסטרי של אברהם הרצפלד. עבודת אדמה והגנה על המולדת היו שתי הסיבות העיקריות לחייהם ולמותם, כל סיבה אחרת נתפסה כאנואיסטית וכבגידה בערכים הקדושים." ■

סימני-דרך

ליאור שטרנברג: בית, הוצאת גוונים, 1999, 63 עמ'

"שלושה ברבורים/ מספקים איריה. כמה יתושים/ נאחזים בדמדומים במים הדלוחים./ ואנחנו, בהפלגה רומנטית סביב לאי/ המחשיך, כמעט שהתהפכנו עשה שתימרנתי/ לנשיקה על קרקעית הסידה." שטרנברג הרומנטיקן השלומיאל הוא משורר רגיש, המסמן לעצמו סימני דרך, בשביל להוביל אל הבית. השירים בספרו "בית" הם אוסף סימנים כאלה. 'עריביים בגן הציבורי': "אני מביט בוזהר האחרון/ הנלכד בשעות אלה בפני האנשים./ איש אינו חושד בי./ אין שמים לב לאופן שבו אני עוקב/ אחר גוף הציפור הקטנה/ הנושר מן השמים המאפילים/ אל בין ענפי העץ./ אני מתישב על ספסל צדדי./ מניח רגל על רגל./ ונותן ליפיו של סבך העצים/ המחשיך להתפשט בתוכי/ כלגימת קפה חמה./ לאט הופך הסבך למערה חשוכה." למרות שהשיר פותח במלה "אני", המשורר כמעט שאיננו נוכח, העריביים הם הנוכחים, במלואם. 'פרח': "שכחתי את שמו/ של הפרח/ הכתום./ אבל ריחו/ מתוח/ לכל רוחב המרפסת/ הלילה." כל-כך היימן, כמה חבל שהוא שכח את שם הפרח. מתוך 'באמבטיה', שיר 4: "אני אוהב אותך מאוד./ אני חושב על זה עכשיו, שניה/ לאחר שנגעתי בידך שהיתה/ רטובה עדין מהשקית הצמחים במרפסת./ את חולה קצת/ (מדדנו 37.4 מעלות/ במדחום האלקטרוני) ומתעקשת/ לא לגרוב גריביים./ מה אני יכול לעשות?/ מוצאי ראש השנה./ מחר שבת./ שני השירים האחרונים ברדיו/ יפים מאוד./ מה הייתי עושה אם לא היית פה?." "המדחום האלקטרוני" לא שייך לעולמו הפשוט והטבעי של המשורר, משום כך הוא מושם בסוגריים. (הספר זכה בפרס ע"ש רון אדלר לשנת תשנ"ח). ■

אביבית רוח

ספר על חילוניות ויוזמה אזרחית

עוזי אורנן: **ציפורניו של
אשמדאי, שמונה פרקים
בחילונות, הוצאת עינים 1999,
133 עמ'**

עוזי אורנן, בלשן, המנהל כיום את המעבדה לשפות טבעיות בטכניון, ידוע ממאבקיו הציבוריים זה כחמישים שנה על אופיה החילוני-דמוקרטי של מדינת ישראל. כיום הוא פועל למען הכרת המדינה בלאום הישראלי המשותף לכלל אזרחיה, כנהוג במדינות המערב. ספרו התמציתי (133 עמודים כולל אינדקס) הינו למעשה קובץ מסות העוסקות במקור האמונה הדתי, בחילונות ובדמוקרטיה ויש בו משום עיבוד של מאמרים ומכתבים שפרסם זה שנים רבות.

אורנן יוצא מתפיסה של זהות ישראלית-אזרחית, ומניח כי זו, בלי קשר לאמונה הדתית, מושתתת על יסוד ההשתייכות לישראל. תפיסה אזרחית זו גורסת קבלת כל אזרחי ישראל כאזרחים שווים וזכויות. מעבר לכך, הוא אף יוצא מנקודת המבט כי החילונות הינה אידיאולוגיה העדיפה על זו הדתית.

הפרק הראשון עוסק בשליטה באמצעות הכנעה פסיכולוגית הן כשמדובר בשלטון זר והן כשמדובר בשלטון טוטליטרי או פונדמנטליסטי. אורנן טוען כי בישראל קיים "שלטון זר", גם אם הוא נבחר על ידי הישראלים עצמם ואין הוא תוצאה של כיבוש חיצוני, זאת מפני שנישואים וגירושים אורתודוקסיים של חילונים והגבלות על ייצור ויבוא מזון עומדים בניגוד לעקרונות הדמוקרטיה. אורנן אינו מבהיר בפרק זה את עקרונות הדמוקרטיה והתרבות הפוליטית הדמוקרטית, סוגיה שעליה נכתב רבות, אלא עובר לפרק המסביר את יסודות האמונה הדתית. יסודותיה במיתוסים הדתיים, הנובעים מתפיסת המציאות הפיסית-אסטרונומית דאו, כמו, למשל, זו הגורסת שהארץ שטוחה ומעליה כיפת תכלת שעליה מסלולים לשמש ולכוכבים המקיפים אותה. כלומר חוסר הידע הוא שהכתבי את מהות האמונות הדתיות. מכאן הקביעה הנחרצת כי האמונה ב"השגחה" בעולם המודרני היא הסרת בסיס. דומה כי קביעה זו הינה גורפת מדי - כפי שניתן ללמוד מקיומם של מדענים ידועי שם שהם גם יהודים מאמינים. הקשר בין דת ומדע מורכב מכפי שניתן ללמוד מפרק זה וזו סוגיה העומדת בפני עצמה.

בפרק השלישי ממשיך אורנן את סוגיית ה"השגחה" כשהטענה של כלל הזרמים החילוניים היא שהאדם - ולא

השגחה כלשהי - הוא האחראי הבלעדי למעשיו לטוב או לרע. בנקודה זו הוא עוסק בערך השוויון, ומוצא ניגוד בינו לבין הדת היהודית, בשל מתן זכויות יתר לגברים לעומת נשים בנכות לכהן, בשל האבחנה בין אשה יהודיה מלידה ליהודיה מכוח גיור וכיו"ב. מתוך ניגוד זה עולה שהאמונה החילונית עומדת בבסיס הדמוקרטיה, שהיא שורה של עקרונות חברתיים. גישה זו אינה חדשה ומצויה בספרות ואף ביתר פירוט.

ראוי לציין את ביקורתו על החינוך ל"תודעה יהודית" מסתגרת שאינה מאפשרת פתיחות שכנגד. אורנן מצדד בבתי ספר ממלכתיים המבוססים על רוח השוויון, החופש ועל "חובת הביקורת" (עמ' 42).

הפרק הרביעי עוסק במקורותיהם של החגים, במשמעותם ובמסר החינוכי שלהם. פרק מעניין זה מסתמך על חוקר הדתות הקדומות ג'יימס פרייזר, הגורס כי חגים נוצרים יסודם בחגי טבע, שקיבלו משמעות דתית נוצרית שאפשרה המשך הפולחן אך בהתאם לדת החדשה המגייסת. כך גם ביחס לחגים היהודיים שמקורם בתופעות הטבע או בעונות השנה; חג הסוכות הוא חג האסיף, חג הפסח הוא חג האביב, חג מתן תורה הוא חג הקציר ועוד.

בפרק החמישי עוסק אורנן בעצומת "אני ישראלי" אותה יום לפני יותר מעשור ועליה חתמו מאז כמה אלפי חותמים. הוא נדרש ללאומיות הליברלית, או הלאומיות המודרנית הגורסת כי "העם (במובן לאום ולא אתנוס - י.ב.) הוא כלל בני האדם היושבים באותה טריטוריה ריבונית השולטת על עצמה, ואחת היא מה דתם או מה מוצאם האתני או לאיזה מעמד או מקצוע הם שייכים" (עמ' 63).

היהודים - שאינם לאום על-פי הגדרה זו אלא קבוצה אתנית או אתנית-דתית - הוכרו באימפריה העות'מאנית כ"מילאט" כלומר כקבוצה אתנית

דתית המנהלת את חייה באוטונומיה ובנפרד מהקבוצות האחרות.

הרישום בתעודת הזהות כיום מתבצע על-פי תפיסה זו, מה גם שהתרגום הקודם בערבית למושג היה מילאט. אורנן שהיה בצעירותו מפעילי העבריים החדשים, שנתפסו בחוגים הציוניים הרשמיים כתנועה אנטי-ציונית, מבטא תפיסה מעוררת תמיהה - האם שינה אורנן את עמדותיו, באשר על פי תפיסתו היה בנימין זאב הרצל, ה"כנעני" הראשון, אם להשתמש בקביעה סוחפת העולה מהטקסט. לחלופין, מן הראוי לבדוק האם התנועה הציונית מבחינת המעש נסוגה מהאידיאולוגיה של מייסדיה. כמו למשל: "החברה החדשה מקבלת אליה ברצון גם מי שאינו שייך למילאט היהודי" (עמ' 70-71). כלומר אבות הציונות ראו פתרון ל"שאלת היהודים" בהפיכת המילאט היהודי ללאום, שמהם, לא ירוש מבחן דתי או אתני להצטרף אליו, ומאידך, יהודים המודהים עם כל מולדת שהיא, לא יתפסו כמחויבים לו.

בפרק השישי מטפל אורנן בחינוך ל"תודעה יהודית" שהינו מבחינתו נסיגה מרעיון הפיכת המילאט היהודי ללאום חדש, כלומר נסיגה מהמטאמורפוזת של העם יהודי שעל-פי אבות הציונות. הוא תוקף את קווי היסוד של הממשלה משנת 1956 הנסכים על "העמקת התודעה היהודית בקרב הנוער הישראלי... ולהגברת זיקתו המוסרית ליהדות העולמית" (עמ' 78). הוא מסביר את המהפך בחינוך בכך שאכן נוצר לאום חדש הנפרד מיהודי הגולה, שבשל כך נגד את האינטרסים של המערכת הפוליטית ואת מקורות המימון שלה;

"סביר כי אם ימצא ישראל איננה איוה סניף אסיאתי של המילאט היהודי העולמי - מיד יפסק זרם הזהב" (עמ' 80).

בעוד מלחמת ששת הימים היתה מלחמת הלאום הישראלי על קיומו, שהסתלפה לכדי מלחמה מטעם המילאט היהודי (כגון הסכסוכים סביב הכותל ומערת המכפלה), היתה מלחמת יום הכיפורים מלחמה שביטאה את תפיסת המילאט היהודי, מתוקף טיפול כלי קודש יהודים בחללים "כאילו נפלו על 'קידוש השם'..."

אורנן מבטא תפיסה שיש לה משמעות עמוקה לגבי שרידותה וזהותה של ישראל, באשר אם הישראלים אינם אלא יהודים, שהמבדיל אותם מיהודי הקהילות האחרות הוא עצם העובדה שהם מתגוררים בישראל, (שהיא אחת מן הקהילות היהודיות) מדוע נדרשת מהם הקרבה מיוחדת?

לעומת זאת, מבחינת ההיסטוריה היהודית, "חורבן" איננו "קץ" ועל כך מעיד המושג "כרם דיבנה".

בפרק השביעי מסביר אורנן את הניגוד שבין המושגים "מדינה יהודית" ו"מדינה דמוקרטית". על-פי ההלסת האו"ם ומגילת העצמאות, ישראל אמורה היתה להיות מדינה דמוקרטית המתאפיינת בשוויון בין האזרחים. אולם בפועל, מבחינת החוקים הקיימים, ישראל היא מדינה שבה קיימת הפרדה בין סוגי אזרחים בתוך הענקת זכויות יתר. אורנן מסביר (בפרק 12) את הסטאטוס השונה של יהודי ושל מי שאינו יהודי בקבלת אזרחות, בתוך ניתוח והסבר מצבה של "חוק הכניסה לארץ" כמו גם "חוק האזרחות". האזרחות הישראלית הניתנת ליהודים מתוקף

יוסף ברנע

← המשך בעמ' 25 →

חני סומק **חצי אניסה דרויש**

מערבית: פרץ-דרור בנאי

פניה

אדוני

כל פעם שכמעט הגעתי
חשתי צריך לפנות לאחור
שהרי אתה ההד
ואני קול-התור.

הנה גירסה מודרנית לסיפורו של סיופוס. בלי הר, בלי סלע. רק פינג-פונג קולי. ההד וקול התור. איוה יופי.

סאטירה תל-אביבית

עדי אבלס: כשביל זה יש אהבה, הספריה החדשה 1999, עמ' 236

כבר מוזמן לא צחקתי כך בקריאה של ספר עברי, כמו שצחקתי כשקראתי את רומן הביכורים המצויין של עדי אבלס. לרגעים מעפילה כתיבתו הקומית של אבלס לפסגות סאטיריות שהזכירו לי את ריקנס. המיונסרופיה, הכרח לכל סאטיריקן הגון, אינה נעדרת גם מכליו המשוויפים של אבלס, שהצליח לזקק אותה עד-דק, בקלילות של סופר מיומן שזה לו ספרו העשירי לפחות. תיאוריה העסיסיים, הכתובים בתנופה ובשליטה לשונית מושלמת, מפליאים בקלילותם ובעושר שלהם. נטיה סאטירית דומיננטית זו, מעניקה לרומן אופי קצת חד ממדי, כאילו רק רגשות קהים ואלמיים מפעמים בלב האנשים. אבלס ממקד את ערשתו הקטלנית באופיים המחורבן והנרקסיסטי של גיבוריו, כמו קוסמטיקאית שמביטה דרך זכוכית מגדלת רבת-עוצמה על כל חציון זעיר.

מציאת פגמים באופיים של אנשים הוא גם תחביבו של אחד משלושת גיבורי הרומן, גבר קודר ועוקצני בשם יאיר, שעיצוב דמותו הנמנעת, המביטה על האירועים כאילו מבחוץ ומלמעלה, מחק את התחושה שאף שהרומן כתוב מתוך נקודת מבט של מספר יודע כל, יש איזו זהות בין קולו של המספר לקולו של יאיר. כפילות זו היא אחת מהנקודות החלשות של הרומן, וניכרת בה חוסר שליטתו של המחבר, שלא הצליח לבצע הפרדה בין שני הקולות הדומיננטיים של הרומן. ואולי זוהי גם סוג של תחבולה, המחזקת את העובדה שיאיר, גבר המעיד על עצמו כעל נכה רגשי ואימפוטנט יצירתי, הוא גם הקול המספר. צעד זה הופך אותו מבעל עמדה פסיבית, לדמות אקטיבית הלוקחת שליטה על מהלך הרומן, מסתירה, מגלה ומתעתעת. תימוכין לסברה זו אפשר למצוא באופי המתעתע של דיווח האירועים. אף פעם לא ברור מה האירועים והמצבים שמדווח עליהם הוא אמת ומה בדיוח, פרי מוחו הקודר או הערמומי של המספר. מספר יודע כל, כפי שהרומן מתיימר להיות, נחשב גם כמספר מהימן, בעוד שהספר הרי כתוב מעמדה מתעתעת, שקרית. כל זה מחוק, כאמור, את הסברה שיאיר הוא בעצם גם הקול המספר, אף שהוא מתחפר בעמדה יצירתית לטנטית. שני הקודקודים הנוספים שיוצר

המשולש הכאילו רומנטי בספר, הם ג'ו, חברו המגלומן הבלתי נסבל של יאיר, וריקי, "הוונה בעלת לב הזהב" שנקלעה שלא ברצונה למאנו'אה-טרואה המזור הזה שיוצר הרומן. ואולם דמויותיהם של ג'ו וריקי מעוצבות כאילו הן בובות על חוט, שאתם מפעילה הדמות פאסיבית לכאורה של יאיר, שהוא למעשה המניפולטור של הטקסט. לעומתו, דמויותיהם של ג'ו וריקי מעט חלולות. אבל יתכן שגם זו תחבולה, המיועדת לחזק את התחושה שהרומן מוגש בעצם מתודעתו של יאיר, והוא הרי מיונסרופ, השופט אנשים בחומרה רבה, מעצם נכותו הנפשית. כל פגם שיאיר מאשים בו את ג'ו, אפשר למצוא גם בו עצמו, עד שג'ו נראה לרגעים לא כדמות בעלת נוכחות משל עצמה אלא ככפילו הנפשי של יאיר, המיסטר הייד הרצחני שנמצא בתוכו. עיקר מעשיו של יאיר (ושל המספר, שקולו משתלב בקולו של יאיר) הוא למנות את חטאיו של ג'ו ולהציג אותו באור נלעג ופתטי. אנב, דמותו של ג'ו, כפי שהיא מסופרת מנקודת מבטו הקוטלת של יאיר, היא ממש דמות סאטירית מופתית. הוא נראה רע, מתלבש באופן מרושל, מתנהג באופן מגוחך, ובאמצעים נלעגים הוא מנסה להשכיב כל אשה הנקרת בדרכו. הפרק הראשון, המתאר את מפגשם הראשון של יאיר וג'ו במסיבה, מוקדש כולו למבטו הביקורתי והמתנשא של יאיר על ג'ו. הוא עוקב אחריו כמו בלש, (שזהו גם מקצועו של יאיר, עובדה המחזקת שוב את הסברה שהוא הוא הקול המספר, שכן מהו סופר אם לא בלש?) הפרק הזה, אגב, הוא גם הטוב בפרקי הרומן; פתיחה אדירה, מצחיקה מאוד, שכל סאטיריקן מתקדם היה שמח לכתוב אותה.

שלושת גיבוריו הרומן, יאיר, ג'ו וריקי, מסתובבים בתל אביב בפרפטום מובילה, ללא מטרה וכוונה, מתנחלים באיזה בית קפה ונחתים לתוך איוו מסיבה; ג'ו סובא את עצמו עד מוות, ריקי צופה בעין דאגה על הגבר המגוחך שלה, ויאיר ממשיך כהרגלו להביט על העולם ועל חבריו בעין בדלנית ומסתייגת, כאנתרופולוג החוקר איוו חברה אקוויט מורה. שיטוטיהם המיואשים וחסרי המעש ברחובות תל אביב עושים הקבלה לשיטוטי גיבוריו של יעקב שבתאי ב"זכרון דברים". זוהי הקבלה מודעת, ללא ספק, מצד המחבר. תומך בכך גם הדמיון הרב בין גיבוריו של אבלס לגיבוריו של שבתאי: הגיל, הרקע העדתי והתרבותי, וההתנהגות הדומה. אישיותו הנמנעת והדכאונית של יאיר מוכיחה את גולדמן, גיבורו המדוכרך של שבתאי, בעוד שג'ו הנחמני הוא

כמעט העתק שמש כפייתי של צואר, הויין הנמרץ והבהמי של שבתאי. אך בעוד שאצל שבתאי מתארת ההתמוטטות המדכדכת של הגיבורים סיום של תקופה המאירת את התמוטטות האתוס הציוני כפי שנתפס בעבר, נראה האיר הציוני של אבלס רק כאנקדוטה. ניסיונו לשוות לרומן אופי תקופתי (ג'ו הופך לגורו, ללא ספק מסמני שנות התשעים) נכשל. "בשביל זה יש אהבה" נשאר רומן מציחיק וחד על אנשים אבודים שחיים בחלל ריק, אבל הוא אנקדוטי וחד ממדי מדי בשביל להפוך את מחדליהם הקטנים של הגיבורים לראי התקופה. ובכל זאת מדובר ברומן מומלץ ביותר, בעיקר לנוכח הצניחות המשוועת בהומור בפרווה הישראלית.

בעקבות רודנותה של התודעה

שמעון צימר: אומללות ראווה לרומן, הוצאת בבל 1999, 357 עמ'

אומללות ראווה לרומן, זה בטוח. היא ראווה מפני ששמעון צימר יודע לכתוב אותה היטב. הוא נותן לה את הכבוד הראוי, כאילו היא גיבור הרומן. יותר משלוש מאות וחמישים עמודים מחזיק הרומן הזה והוא מדכרך ברובו. צימר נאבק עם כל החומרים הקשים והמכבידים בקיום האנושי, מבלי לבצע נחוח מפליגות לעצמו או לגיבוריו. אך הבעיה היא שהתבוננותו הקפדנית בתודעת הגיבורים ובסביבתם היא כה עקשנית וכפייתית, עד שלעיתים היא גובלת בשעמום. אף פעם לא נתקלתי בטקסט שמצד אחד הוא כה נפלא, ומצד שני כה מייגע.

בכתיבתו של צימר (שהוא גם מחזאי), נתקלתי רק לפני כחמש שנים, עם זאת ספרו הראשון, קובץ סיפורים

בשם "אמא להשכיר" שיצא בהוצאת הקיבוץ המאוחד, ואיש לא הקדיש לו את תשומת הלב הראויה, אף שמדובר בקובץ נפלא בעיני. המתנתי בסבלנות לספרו השני, וקיוויתי שיהיה זה רומן. כשיצא הספר החדש קצת התאכזבתי. נדמה לי שצימר שולט טוב יותר במסגרת של סיפור ארוך או גובלה קצרה, וקשה לו יותר עם מסגרת המכבידה והתובענית של רומן. נדמה כאילו הוא דחס בו כל מה שהצטבר בתוכו במהלך חייו. וזה יותר מדי. זה מייגע. זה קורה מפני שהספר הוא בעיקר שיטוט בתוככי התודעה. צימר עושה הכול כדי לעקוב אחר רודנותה של התודעה והתמודע שמכתיב אותה ממעמקים. "נשלט על ידי רודנותו הפנימית", הוא כותב בעמ' 81, ודומה שהוא מציית לכלל הוזה לכל אורך הרומן, לפעמים הוא מפיל מקפץ מתודעה לתודעה, מתודעה המשובשת של זקנה חולת

אלצהיימר לתודעתו של בנה, גיבור הרומן, יוסף הרשקוביץ, כאילו שתי התודעות מחוברות. הרומן נפתח בסצנה מצוינת: הוייתה של הוקנה, שזכרונה המשובש לוקח אותה לעבר ומתבולל עם הווה חסר גבולות; ומה זה אם לא תיאור מדויק ומופלא של גבולות התודעה כאשר היא תודעה? כעבור כחמישים עמודים, כשהטקסט משתנה לתודעת בנה, מתברר שגבולות התודעה הם חלשים והמקמקים גם אצל אדם צעיר יחסית, שכוחו עדיין בשכלו. אם תיאור תודעתה המרושלת של האם הוא טקסט מוטרף, חכו עד שתגיעו לתיאור תודעתו של הבן. זהו בליל מטורף של חרדות, תחושת רדיפה בלתי פוסקת, מחשבות שוא, חזיונות אימים, הזיות מיניות ורצונות נקם. כך היא התודעה, אין ספק, וצימר מפליא לתאר אותה בכנות שקשה למצוא כמותה. המערבולת התודעתית משייטת בין קטעים בהם התודעה פחות או יותר צלולה והגיבונית לרגעים בהם היא נסדקת לגמרי

ולעילא, ואף לצד סיפורי הילד של תל-אביב אצל בנימין תמוז, סיפור כמו "התופרת" (!) למשל, ובכך, אל הפליאדה המכובדת הזאת יכול להצטרף גם הרומן "הנקמה של מאריצ'יקה".

בנימין תמוז פותח את הרומן האחרון שכתב, "הזיקית והזמיר", במבצע הזה, השווה ציטוט: "כל מה שהוא ספרות הוא אוטוביוגרפיה. לעתים הכותב נבהל מפני חשיפת-יתר, והוא נחפז לשים מסכה על פניו כדי שלא יהיה אותו; אבל כשהמסכה מסתירה יותר ממה שביקש המחבר להסתיר, הוא חושש שיטעו בוהותו. כתקנה לדבר הוא שם על פניו מסכה שקופה" (עמ' 11). עניין זה קולע למקרה הרומן של אלטרס. אין אני רואה חשיבות רבה לעובדה שאלטרס שולף חומרים מן הביוגרפיה שלו, אך טבעי הוא. אין זה משנה כלל שמדובר כאן ב"אקטינג אאוט" (התגלעות) מבחינה פסיכולוגית, אקט תראפויטי, כלפי האב בראש ובראשונה, אך גם כלפי האם. כל זה עניין לרכילות עיתונים כדי למכור את הספר. מה שיפה ברומן הוא, שכמו ביצירה הקאמרית של יורם קניוק "פוסט מורטם" (ספר גדול), הרומן של אלטרס עומד היטב גם בלי הקישור הביוגרפי. Felicitari din tota inima ברכות מכל הלב, אלטרס.

דן יגיל

קרקוב האהובה

← המשך מעמ' 7 ←

המחשבות והאירועים שברומן-למחצה והביוגרפיה-למחצה. לחיים, בתקופת הרת-עולם, יש אספקטים שונים והגיבור חייב לסובב בין עולם האתמול לעולם המחר, ולא כל שכן יהודי ממשפחה מסורתית, שיקרה לו הדת אך החיים החילוניים קוסמים לו (גם החיים הרומנטיים לא תמיד תואמים את החינוך שקיבל בבית). זרמים לאומיים תופשים את לבו, אך עיניו וראשו נשארים תחת הרושם של המגמות בעולם החדש וכאשר, למשל, הוא נתקל בפלשתניה ו"בבעיה הערבית", הוא מחפש מידות אויביקטיביות לדון בה. ולבסוף, יש לציין את שם הספר, "אשכנזי" - שהוא כמעט פרובוקציה בימים אלה.

נעמה לי קריאת הספר החכם וההומניסטי ספר על החיים; על שמחתיו, כאביו, הפתעותיו, אשר תוכנו עלה על גיבורו, הבלתי-גיבור.

נתן גרוס

רגשיים; כאשר מתרגשים, עוברים לשפה זרה, שפת-אם - אך הוא אינו גודש את הסאה. גם הטרמינולוגיה המקצועית של עולם התופרות הקטנות של תל-אביב שבאו מאירופה נשארת לועזית ואמינה. אפשר להבין למה אנשים אוהבים את הרומן של אלטרס, יש בו מיסוד האגדה הכביכול תמימה, האגדה המודרנית. ואינני מתכוון בכך לסיפורי האנטי-אגדה הרווחים בקרב סופרות, המנסות לעקר את דפוסי-האגדה אשר אינם פוליטיקלי קורקט, בשם הפמיניזם ושאר תורות מודרניות. כוונתי לאגדה ממש, אגדה גופא. יש כאן פסודו-נסיכה מורח-אירופית, שנאלצת לעבוד כתופרת עניה, והיא בעלת חלומות גדולים על קריירה, חלומות גדולים ממידתה, שהיא מידתו. במקום הכרכרה יש כאן מכונת תפירה ותלת אופנוע. יש כאן אחרות שאינן מרשעות איומות, אך הן בפירוש ביקורתיות וקנטרניות ומחכות למפלתה של מאריצ'יקה. בעלת-בית שהיא בבחינת אם חורגת, אבל שלא כמו באגדה, לפנינו אם חורגת טובה. וקיים נסיך, אך איזה מין נסיך אדיש הוא זה, קהה חושים. כל בעייתיות חייה של הגיבורה, מקורה באותו נסיך: פאול סאלטר, פויו, סוכן נוסע שלא מסוגל לדבר על שום דבר חוץ מעבודתו, שהוא איש חד ממדי להחריד. גם סוף הרומן הוא בכחינת סיום שכולו אגדה. כמו ילדה שסיפורי לה סיפור לפני השינה, נרדמת מאריצ'יקה כשעל פניה חיוך.

אלון אלטרס חושף בפנינו בכלים ריאליסטיים את התא המשפחתי הישראלי, שמוצאו ממזרח אירופה. קל מאוד לגלוש ברומן קאמרי על עולים לאוירת טרט הבורקס, הסטריאוטיפ המוכר של כל עולה מכל ארץ, עם עיוותי-המבטא. יגאל מוסינזון למשל, ניסה בפרווה למבוגרים שכתב, לעסוק בחומרים האלה במידה של כובד ראש ובכשרון רב, אך העיבודים לבמה ולקולנוע של דבריו, שיטחו את העומק והעלו על נס את הסטריאוטיפ, כפי שקורה לא אחת בהיקש מאמנות אחת לאחרת. דבר זה יכול לקרות גם לאלון אלטרס אם ביום מן הימים יעובד ספרו לטרס. אבל אלטרס כסופר חומק בעדינות מן הסטריאוטיפ ומעמיד רומן קאמרי טוב, היכול לעמוד לצד חלק נפלא ברומן של דוד שיץ, "שושן לבן שושן אדום", זה העוסק בגולדין היפה. שם הוא חושף את עולם המהגרים בשנות החמישים בתוך הכרך הבורגני המתהווה סביב קולנוע מוגרבי, עולם תחתון בחצי-גרוש, או לצד "כפפות" של דן צלקה, המספר על הוויה בורגנית של סחר בספורט מקומי, איגרוף, כאן בארץ בשנות השלושים; פינה שלא טופלה וכמובן צלקה מטפל בה לעילא

המגושמים של עולה חדש כמוה, רק בגלל בדידותה. לאחר נישואיה מתברר לה כמה בודדים יכולים להיות החיים בשניים, חיים פשוטים, שלעיתים נדרש מאמץ הירואי כדי לחיות אותם. "למרות שעל גב העטיפה, בפסקה הבאה, מנסים לפתות את הקורא, כי לפניו סיפור מתח עדין, בעל סוף מפתיע, אין אני סבור שעוצמתו של הספר נובעת מסופו, אלא ממה שנובע מן הפיסקה לעיל, כלומר מן המרקם העיליתי כולו, המגע בין הדמויות העגולות, וכן המרקם הלשוני.

ראוי לחלוק מחמאות לאלון אלטרס שבתוך מציאות תזויתית, כאשר מרב הכותרים מתחרים ביניהם על מידת הסקס, האלימות והמתח, הוא בחר להביא לקורא רומן קאמרי מלוטש היטב, החושף סבלנות בכתיבה והתגבשות. עניין זה ניכר בטכניקה של הרומן: מתיחת התסבוכת וההתרה. הנה כמה דוגמאות לתסבוכת הסיפור של אלטרס: המספר נכנס לסיפור בעמוד 107 כבן, בפסקה אגבית; בשורות מסוימות, בעיקר בסופי פסקאות קיים יסוד שירי ממצה, והן נשתלות היטב אל תוך רומן מאוד ריאליסטי ומאוד קאמרי, "איך לא הרגישה כבר או שהכול בתנועה. לתפור, לבשל, לקנות מכונת תפירה. אף פעם לא במקום אחד אלא בשלושה" (עמ' 102); נמתח כאן קו של הומור, דק-מן-הדק, שהוא מעין חיוך של יאפי מקומי על הקרתנות הבורגנית התל-אביבית של שנות החמישים, עם אירוניה שיש בה גם הרבה חיבה לעולם הוערער ההוא; רגעים חשובים בסיפור, כמו רגע גילוי המחלה של הילד בכריכה, מתוארים ברייקנות ריאליסטית טובה ובמינון נכון.

לשון הרומן פשוטה, אך אינה תמימה; היא בעיקר מיתממת, כמו הגיבורה, שלמרות חייה הגשמיים יש בה יסוד עמוק של הבנת המציאות, הבנת הסובב אותה. אלטרס שותל במיומנות מבעים ברוימנית - בעיקר מבעים-

וחומרי התת מודע מציפים אותה הזו, מבול שאין עליו שליטה. הדבקות הזו, הנאמנות לתיאור המדויק של היסודות התודעה, הוא גם האלמנט שמגביל את הרומן, מחליש את כוחו של הטקסט ומשליט עליו לעיתים שיממון, אף שהדבר נעשה מתוך כוונה טובה וכנה להיות צלול ונאמן לתיאור דיווחי התודעה. כעבור כמה פרקים מסתבר שחיי הגיבור ותודעתו נתונים למעקב של שכנו, סופר שצופה בו ובחיו ולמרבה הזוועה, כותב אותם בספרו. באחד הימים, הגיבור מוצא ברחוב דפי טיוטה של אותו סופר, ומבין שחיוי ואומללותו משמשים כחומר לרומן. כל זה מציב את הרומן בסימן שאלה, כי אולי הוא-הוא הרומן שכותב הסופר הבדיוני. למרבה הצער, תחבולה פוסט-מודרנית זו לא מוצתה עד סופה. צימר זונח את העיסוק הארס-פואטי וממשיך לתאר את תודעתו המיוסרת של הגיבור, בלי לנצל כראוי את ההזדמנות לטפל בכפילות הטקסטואלית שזימנה לו העלילה. קשה לדעת אם זניחת העיסוק הארס-פואטי היא בחירה מודעת, או שסתם "התפלק לו" והרומן נטה לכיוון השני. כקוראת, מאוד הצטערתי על כך. נראה לי שהיה חשוב וכדאי לטפל בסוגיה הספרותית הזו ביתר עוצמה ותשומת לב.

שמעון צימר הוא סופר מוכשר וייחודי בנוף הספרותי. ספרו החדש, עם זאת, לוקה בחוסר מיקוד. אולי מפני שמדובר ברומן הראשון, מתגלה כאן קוצר יד בעריכה. עורך מיומן היה עוזר לצימר למקד את עצמו, ובתום הכתיבה היה סמכותי מספיק לסלק את כל החומר העודף. עריכה מדויקת יותר היתה מצליחה להציל את הרומן משעמום, המשתלט מדי פעם על דף או על פסקה, עד שהוא מצליח לשוב ולעניין אותך. ■

יעל ישראל

האגדה היפה והמפוכחת על מאריצ'יקה התופרת

אלון אלטרס: הנקמה של מאריצ'יקה; זמורה ביתן, עמודים לספרות עברית 1999, 187 עמ'

"הנקמה של מאריצ'יקה" הוא רומן על אודות חייה של תופרת קטנה מרומניה, הנעצרת לחיזוריו

אברהם סוצקוור

מיידיש: יעקב בסר

אברהם סוצקוור, ציירה: לייבה ארנבורג, מוסקבה 1944

ה.

אדם אלמוני, אח קרוב לי בלבב פנימה
יותר מחברי הקרובים, קרוב כמו אבא-אמא.

מעולם לא שקרת לי, גם לשונה השותקת,
זרה לה כמו ההוטנטוטית, שפת השקר.

אדם אלמוני, שלא כעמיתים במסיבות,
מעולם לא ארבת בלילות לאהבותי הרעבות.

לא תספר מה שאתה רואה בחלומותי
לאף אחד, זה נשאר במערותי.

ו.

לא כבתה הרוח השחורה
נרות הקדש של אמי,
כפי שהדליקה היא מדליקה עכשיו
נרות הקדש של אמי.

מהו זמן? שמשך דקה
מול נרות הקדש של אמי.
קדוש קדוש, שלהבת יה
אשר לנרות הקדש של אמי.

לא בחוץ תברך עכשיו
אמי על גרותיך.
רק בתוכי, ילדה השב,
תברך על גרותיך...

ז.

בכל פעם כשאני נועל את הדלת מבפנים -
בחוץ נשארת היא פתוחה, פתוחה, פתוחה.
זר, שאין רואים ואין שומעים
פותח את מנעול הדלת מבחוץ
ומביא זר של חרוזים.

אולי הוא רק גנב, אולי נוקא מלאך,
הם דומים, שתי דמעות, כמו תאומים זהים.
שניהם לא נותנים לי להיות ער וגם לא לישון.
הם שניהם הבעלי-בתים של החרוזים.

ח.

עוברים ופוחתים רעי, רעי שלי,
שוקעים כמו עיני הגשם בחול ונשארים
אותיות-ירקות-דשא שאיש אינו מבין את שפתן.
ואף-על-פי-כן חיי היו מאבדים שמחה וטעם
בלי עבדת היותם
השמש היתה מטלטלת מעליהם כמו ראש עגלה בלי צואר.

יא.

מתחרט אני על שנולדתי
כשאנשים רצו לאבן אותי,
מתחרט אני על שמתי
ואין מי שיבוא לבכות אותי.

מתחרט אני שהשורה שלי הראשונה
נכתבה בעופרת ובחשך חולש
וישראלית עולמי שהיא יצרה -
היתה מניד ולא מאש.

מתחרט אני שלסבא שלי
לא לשתי מבשר-גופי יורש.
מתחרט אני שלא עקרתני מפיו הנעול
את השם המפרש.

1994-1993

ט.

השכח והתודה שיחד ינקנו
חלומות כמו דם אחד מהאחר
ויחד בנינו
סלם של זהב
אל מי שבראנו, כדי שגם הוא
ישמח במלים שלנו.
גם לו אין ספוק גדול
מלברך לפעמים על המלים
שהן גם שלו---

אברהם סוצקעווער

ב. פונעם ציקל "צעוואקעלטע ווענט"

איך ווייס, אז פון מיין שוועסטער איז געבליבן בלויז איר נאָמען
און אז איך בין דער איינציק-איינער וואָס געדענקט איר נאָמען.
באדארף איך דאָך ניט שרייבן בריוו צו איר און אויף איר נאָמען
און אַנרופֿן אַן אומבאַקאַנטער מיידל מיט איר נאָמען.

איך האָב איר דאָך אַליין געגעבן עסן מיט אַ רידל
אַ שוואַרצע חלה וואָס אַרויסגעצויגן האָט מיין רידל.
נאָר זאַטער איז מיין שוועסטער ניט געוואָרן, האָט מיין רידל
אַ צווייטע שוואַרצע חלה איר געגעבן. פֿרעג דעם רידל.

און כאָטש איך ווייס: אויף יענער זייט פֿון לעבן איז מיין שוועסטער —
ניט אַפֿגעזונדערט בין איך פֿון מיין לעבעדיקער שוועסטער.
און אז כ'בין הונגעריק — זי ווערט אַ ליכטיקע נתגלה
און לאַזט מיר אויך אַ קליינעם ביס טאָן פֿון איר שוואַרצער חלה.

י.

מֵה תּוֹבְעִים הֵם, אַרְבֵּה-כּוֹכְבֵי-הַלֵּכֶת שְׁלִמְרָאוֹתַי,
אֲנִי מֵלֵא עוֹלָם. אֵין לִי עֲבוֹרִם אֶף לֹא חִלְקִיק טַפָּה.
אֲנִי מֵלֵא עוֹלָם.
וְאֵלוֹ דֶּרֶךְ סֶדֶק קָטַנְטוֹן
הָיָה מִתְפַּלֵּחַ עוֹד עוֹלָמוֹן.
הֵייתִי בְּצַפִּיפוֹת הַזֹּאת מְחַלֵּץ אוֹתוֹ מִשָּׁם.

לִי דִי בְּמִלָּה בּוֹדֶדֶת, בְּאוֹתִיוֹת מְכַסְּפוֹת,
שְׁמַעוֹלָם אֵינָה כְּבוֹיָה וּמַעוֹלָם הִיא לֹא גּוֹסְסֶת.
לִי אַפְלוֹ יוֹתֵר מְדִי, בְּמִלָּה אַחַת, וּבֵה אַנְחָם.
וְיִכְלַתִּי לְסַחֹט מִמֶּנָּה כִּד שֶׁל דְּבִשׁ,
מִהַמֶּלֶה כְּמוֹ מִשְׁבֵּלֶת - כִּד שֶׁל דְּבִשׁ.
אַ לֹא הֵייתִי יֵרָא, לְהִיוֹת חֲכָם.

לא יתום הוא הדור שאתה

שרוי בתוכו, המשורר

שלום רוזנפלד

התייתם ממנו בגיל כה צעיר בסיביר, אותה סיביר שכל כך היטיב לשיר עליה, או שמא זה הכינורון הזעיר שהאמן יאנקל שר - אף הוא מדרי "האקווריום הירוק" - ראה אותו פעם, כמו באיזה ציור שגאלי, נופח את נשמתו בידיו של המנגן החיזור בגטו והוא, המנגן, מבקש מן הקהל לקום ולחלוק כבוד אחרון לכלי המנופץ.

כלום ייפלא שבדברי הקדמתו לאנתולוגיה הגדולה של יצירותיו "לידער פון ים המוות" הוא כותב: "איך וואנדער דורך א סקעלעטישער וועלט ווען סהאט זיך געדאכט או גאט אליין איז באגאנגען זעלבסטמארד... ווען די זון גופא, דאכט זיך, איז פארוואנדלט געווארן אין אש האב איך געגלייבט באמונה שלמה: כל זמן דאס ליד פארלאזט מיך נישט, וועט מיך דאס בליי נישט פארטיליגן." (טועה אני בעולם השלדים כשנדמה שאלוהים עצמו שלח יד בנפשו... כאשר השמש עצמה, נדמה, הפכה לאפר, האמנתי אמונה שלמה: כל עוד השיר אינו נוטש אותי, לא תוכל לי העופרת). "סי'האט זיך געדאכט" - זאגט ער. אבער גאט - גאט זאל מיר נישט שטראפן פאר די רעד - איז זייט אויס נישט באגאנגען זעלבסטמארד דאמאלס. שאלתי פעם את

באותה "קומדיה אלוהית". יתרה מזו, וזה ההבדל הפילוסופי וההיסטורי שבין יצירת האלמוות של גדול משוררי איטליה בימי הביניים, ובין סוצקוור, גדול משוררי יידיש בימינו, ממקונני השואה וחוזי התקווה: דנטה רושם על שער הכניסה לגיהנום שלו את האזהרה: "נטוש כל תקווה בהכנסך לכאן" ואילו סוצקוור, תוך שהוא מספר את מגילת היסורים הנוראים של מגיני הדמויות שחיות בין תעלות הביוב, בין הוזהמה, הבאושים והעכברים המזמרים והמצייצים שמתחת עירו של הגאון וספרייתו של שטראשון, רושם בשער של אחד משירי הפתיחה של הפואמה שלו: "פון צען וועט ווערן א פאלק" (מן המגיני יקום עם). כעומקו של אתוס החיים היהודי, עומק תקוותו, שאחר היסורים והיעניינים תבוא הגאולה. ואכן, כנציגו של העם שקם מן האפר שנתר אחרי מיליוני יהודים שרופים בתנורים של מחנות המוות, הוא מגיע אל אולמי הצדק של בית-דין-של-מטה בנירנברג. מבין קירות אותו בית דין השמיע זעקתו: "איך דארף גאָר זיין א טויזנדפאכיגער שילאָק אויף אויסשניידן די רשעות פון דער ערד (צריך אני להיות שילוק כפול אלף כדי לעקור הרשעות מן הארץ). ובשירו הוא מוסיף: "מיין פאלק וועסט נאך שמידן אזא שווערד". הוא הלוחם מערות נארטש מגיע עד אבני הכותל המערבי בירושלים שלמרגלותיו - וויינען און העברעאיש "מיינע אויסגעצאנקטע אותיות", בוכות בעברית האותיות המעונות שלו, על החורבן שלפני אלפיים שנה. בכל גתיב הייסורים הזה - "וואנדער אובער וואנדער און וואנדער איבער וואנדער" - "נדודים מעל נדודים ופלא מעל כל פלא", הוא מהלך בשדה המוקשים על פני מילותיו ששורטות בלבו ובבשרו "כשרוט מסמר בכינור". אלו הם הכינורות שממלאים את עולמו ואת שיריו? האם זה הכינור של אביו שצילילו לא חדלו להתנגן בנשמתו, מאז

זובים ובודדים מאוד חשים המשוררים היהודים בדור זה של אובדן, ששפתם כמעט נרצחה עם דובריה. ניטל מהם ההד ומאז הם מהלכים בעולם רפאים מלווים, כמו בשומרי-ראש, על ידי הצל של עצמם שאינו חדל להזהירם: "עבור על פני מלים כעל פני שדה-מוקשים. צעד טועה אחד, תנועה טועה אחת וכל המלים שהשחלת כל ימי חייך על עורקיך תתמרטטנה יחד איתך." ב"האקווריום הירוק", אותה יצירה פנטסטית-ריאליסטית שלו שמתוכה הובאה מובאה זו, מתוודה אברהם סוצקוור: "אזוי האט צו מיר געשעפטשעט מיין לייבלעכער שאטן, ווען מיר ביידע האבן געצויגן ביינאכט איבער א בלוטיגן מינענפעלד און מיין יעדער שפאן, וואס איז געשטעלט געווארן אויף טויט אדער לעבן, האט א ריץ געטאן אין הארץ ווי א טשוואק אין א פידל". מפת הנדודים המדממת של אברהם סוצקוור אין לה שיעור: מערבות סיביר שבהן עשה את ילדותו בחברתם של אנשי-שלג פיוטיים ונערים קירגיזיים ועד מדבר יהודה ומצדה שבה ראה בין שלדי גיבוריו של אלעזר בן יאיר גם את אבות אבותיו ששושלת היוחסין שלהם מגיעה עד לרשי. ובין לבין - יורד חזונו הפיוטי אל מתחת לביבים של עיר הסתרים ה"געהיימטאט" מתחת חומות הגטו של וילנה, שדמתה לתופת של דאנטה. ואמנם באחד משיריו סוצקוור אפילו מציע למשורר האיטלקי להחליף ביניהם לשעה קלה את הגיהנומים. לה, לעיר מסתור זו, צינורותיה החלודים ותעלותיה המעופשות, הקדיש פואמה נדירה בעוצמתה. "דמתה לגיהנום של דנטה", אמרתי, אבל כה שונה: בעיר הסתרים שלו הוא עצמו הנו המשורר-המחבר-המספר, כמוהו כדנטה. והמשורר היהודי הוא גם מורה הדרך של עצמו במבוך היסורים, שלא כמשורר מן העת העתיקה, וירגיל, מדריכו של דנטה

אברהם סוצקעווער

ז. פונעם ציקל "צעוואקעלטע ווענט"

יעדער מאָל ווען איך פֿאַרשליס די טיר פֿון אינעווייניק –
 דרויסן בלייבט זי אָפֿן, אָפֿן, אָפֿן.
 אַן אומבאַקאַנטער וואָס מע זעט ניט, הערט ניט
 שליסט אויף די טיר פֿון דרויסנזייט
 און ברענגט אַ בינטל סטראָפֿן.

און אַפֿשר איז עס גאַר אַ גנב, אַפֿשר גאַר אַ מלאך,
 זיי זענען ענלעך צו אַ טרערן-צווילינג.
 און ביידע לאָזן מיך ניט וואַכן, לאָזן מיך ניט שלאָפֿן.
 ביידע זענען עס די בעליבתים פֿון די סטראָפֿן.

כשליחו של אל-נקמות כשהוא המשורר-
 הפרטיון נושא איתו מוילנה היישר לארץ-
 ישראל את סיפור מלחמתו וקרבתו של לוחם
 הגטו איציק וויטנברג לספר עליו באונוי
 הפרטיון הפלמ"חי יצחק שדה. ופעם הוא
 מתגלה כשומר נצח של שפת-יידיש שהיא
 חלק מנשמתו, כדי להמשיך בארץ אבותיו את
 שרשרת הזהב של י"ל פרץ "די גאלדענע
 קייט", אותו כתב עת נדיר שערימת
 גליונותיו בעריכתו הן אנדרטה של מלים
 שאולי אין שניה לה בקריית ספר שלנו. וכך
 הוא בא לארץ אבותיו - כמה סמלי הדבר
 לכל דרכו: הוא ואשתו פריידקה ובתם
 התינוקת, כולם בשמות מושאלים, כנגד עינם
 הרעה של הבריטים, שליטי הארץ דאז, בשנת
 1947, באניה "וואס איז כולה בליאסק און
 זשאווער" - "אניה שכולה זהרה וחלודה"
 ושמה פטריה, מולדת. שבע-תלאות ועיף
 מעט ממעמסת הכאב והצער, אך גם מאמין
 ש"ידו הכחולה של אלוהים" ונוסחת-הסגולה
 של הסבא שלו הרב הלמדן, אבי אמו, שבתאי
 פיינברג, אותו סבא שחיבר את הספר "אפיקי
 מגינים", יגנו על עמו ויוליכו את שארית-
 ישראל בשלום בין המוקשים והסערות. על
 אצבעות יד אחת אפשר אולי לספור את
 הסופרים והמשוררים שכה היטיבו כמוהו
 לקונן על היתמות שפקדה אותנו אחר מכול
 הדמים באירופה, ואף על פי כן ניתן לומר
 על אברהם סוצקווער, במלים מן התלמוד
 שנאמרו לראשונה על העילוי, הנשיא הצעיר
 ביותר של הסנהדרין, אלעזר בן עזריה ומאות
 שנים לאחר מכן על רש"י, לאמור: "לא יתום
 הדור שאתה שרוי בתוכו". ואמנם כך: "מיט
 דיר איז דער דור נישט פאריטומט, פאעט". ■

דברים על אברהם סוצקווער (בערב חלוקת
 פרס לרנר כ-10 בנובמבר '95 בבית שלום עליכם)

סוצקווער בשיחת לב אל לב, אם אחרי כל מה
 שקרה איתו, עם עמו ועם דיירי עיר-
 הסתרים שכה היטיב לפסל בשירו האפי
 הגדול, הוא עדיין מאמין באלוהים? והוא
 ענה לי: ומי שמר את כל צעדי בגטו? מי
 סוכך עלי ביער בין עצי-עד והביצות? ומי
 הגן על צעדי בשדות המוקשים? מוקשים
 שלא מדמיונו הפיוטי אלא מוקשים של ברזל
 וחומר נפץ שהוא ופריידקה אשתו פילסו
 לעצמם נתיבים בינותם כדי להגיע אל
 המטוס הקטן ששלחו הסובייטים כדי להביאו
 למסקבה?

ושאלתי את עצמי, לאחר מכן, כחכם לאחר
 מעשה: ומי שמר עליו ועל מארחו-מעריצו
 במוסקוועה, איליה ארנבורג, שבימים ההם
 הוא עדיין מעין ירמיהו קומוניסטי המבכה
 את שבר עמו, כאשר שניהם עוד לא ידעו
 כמובן שאותה עיר עצמה המארחת אותו,
 תהפוך בעוד שנים מעטות למין "געהיימ-
 שטאט" שניה, גיהנום ושדה קטל לגדולים
 והמופלאים באנשי ספר והרוח היהודים? מי
 אם לא "ידו הכחולה של אלוהים" הובילה,
 הדריכה וכיוונה את צעדיו?

ידו הכחולה של אלוהים, אמר, וניחש נכון
 שאכיר מיד של מי ההגדרה הזאת. זו ציטטה
 משל המשורר האהוב על שנינו - איציק
 מאנגר.

אותה יד אלוהים - אם אכן היא היתה זאת,
 היא ולא איזה כוח אדיר אחר נורא-הוד
 אותה "קאסמישע העראיק וואס דערלאַזט
 נישט אונזער אומקום" - הוסיפה להוליכו
 בדרך הנדודים בין גופים וצלילים שהפנים
 לתוכו והותירה לו לא רק זמן להרהר
 בגורלו של האדם, בסוד הקיום האנושי
 ובתכליתו, אלא אף נתנה לו את כוחות-
 הנפש ואת ההשראה, ואת חושי הראיה
 הפיוטית ליצור גם בדמיונו גופים וצלילים.
 בריאה שהיא מעשה-בראשית אישי-אינטימי
 שלו - כמו אותה חוויה מצמררת שעליה
 הוא מספר: ציור של שקיעת שמש מלוהבת
 ששלולית הדם שנזלה מעורקיו ציירה בסיד
 הלבן של הבור, שהוא אולי לכרות לעצמו.
 הקלגסים הגרמניים איימו לירות בו ורק ירו
 מעל ראשו, אך זו היתה התוודעות לכוח
 חיים אדיר האצור בגופו של המשורר היודע
 לברוא עולמות ממלים, היוצר לעצמו שמש
 וכוכבים, אגמים ויערות, מחיה מתים
 בחזיונותיו ושומע את שפת הציפורים
 בדמיונו שפורץ את גבולות הריאליה. והנה
 הוא בורא לעצמו עמוד אש, "זייל פון
 פייער" ועמוד של אבדון "זייל פון אומקום".
 בכוחו של עמוד-הלהבות שרד ויצר, ואמר
 שירה בעת שמעשי ידיו של אלוהים טבעו
 בים, ים של דם.

בכוח המלים שלו הגיע המשורר לקן נודויו.
 מלים שחלק מהן ברא יש מתוהו,
 בוירטואוזיות שמעט יוצרים בידיש - אם
 בכלל - דמו לה. יש לסוצקווער לא רק
 אוצר מלים מופלא, אלא גם אמנות חריזה

לעוו בערינסקי (לב בריונסקי)
 נולד במולדביה ב-1939, התגורר
 במוסקבה ועלה ארצה ב-1991.
 מתרגם שירה משפות רבות.
 מהמשוררים החשובים בשירת היידיש
 כיום. מכהן כיו"ר אגודת סופרי
 ועיתונאי יידיש.

קָרְדוּ

הוּ, כְּמוֹ שֶׁמֶשׁ - אֶפְלָה וְאוֹרֵירִיּוֹת וְקִדְרוֹת כֶּף הוּא מִשְׁחַק הָעֲלִים בִּיעֵר,
 וְהֵם מְקַסִּימִים אוֹתִי יוֹתֵר מִהֶפֶיָה שְׁאֲנִי רוֹצֶה שְׁתִּגּוֹר בֵּין הָעֲלִים.

לוּ הִיִּיתִי טְרַאיִנוֹס קִיסֵר - דְּבַר רֵאשׁוֹן - הִיִּיתִי מוֹצִיא צוּ,
 שְׂכַחוֹת קוֹמָנְדוּ מִיַּחֲדִים, יִסְרְקוּ יוֹם יוֹם יַעֲרוֹת
 וְשִׁיחִים, בְּסִתְנִים, וְגָנִים - אֶף עָלֶה
 לֹא יִשָּׂאֵר עַל הָעֲצִים, רַק מְחַטִּים וְעֲנָפִים קָרְחִים.

אוּ - דְּבַר שְׁנִי - בְּצַמְרַת פְּלֵעֵץ
 וּבְכָל עֲנָף שֶׁל עֵץ, בְּקָנִים הִירְקִים וְהַאוֹרֵירִים
 נוֹשִׁיב נְעֵרוֹת, עֲלֵיהֶן יִזְחֲלוּ לְאֵט,
 פְּרוֹת מִשֶּׁה רִבְנוּ, אוֹי, בְּצוֹאֵר, בְּמַרְפֵּק ...

הַגֵּם

שֶׁהַעוֹלָם אוֹלֵי מַעוֹלָם לֹא הִיָּה CREDO - בְּכָל זֹאת זֶה בַּתְּכַנּוֹן.

חֲלוּם

בְּבַקֵּר רְאוּ כָלֵם:
 עֲנֵן לֹא יֵאֱמֵן לְבֹן כְּשֶׁלֶג
 נִצַּב בְּמַרְחָק, מִסְתִּיר אֶת הָאֶפֶק
 מִהֵיעַר הַקֶּטָן הִירְקָרֵק וְעַד הַגִּשְׁרֵי שְׁטוּף הַשֶּׁמֶשׁ.
 וְאֶף אֶחָד לֹא בָּא מִשָּׁם.

מֵאֵז וְהֵלְאָה, כְּשֶׁמְטוֹס נוֹסְעִים זֶרֶק אֶת עֲצָמוֹ אֶל תוֹךְ
 הַלְבָּן, בְּהַד מִתְכַּתִּי, בְּקִדְהַ חֲלֻקְלֻקָּה,
 הַבְּנוּ, כֶּף הִיָּה גְדָמָה, שְׂוֵה הַר אֲמַתִּי,
 אוּ, מוֹטֵב לוֹמֵר, חֲלוּם לֵיל אֲמֵשׁ שְׁלִי שֶׁהַתְּגִשָּׁם.

וְעֶכְשָׁו

הֵם מְחַפְּשִׁים אוֹתִי בְּכָל מְקוֹם - כְּדֵי לִיִּסֵר, אוּ אוֹלֵי
 לְבִקֵּשׁ
 שְׁלֻפְחוֹת אֲנָקֵב עֲבוּרֵם שְׁתִּי מִנְהַרוֹת צָרוֹת.

אֲבָל אֲנִי

מִסְתַּתֵּר, בְּעוֹד אֲנִי עֶסוּק בְּמַשְׁהוֹ אַחַר לְגַמְרִי:
 אֲנִי חוֹלֵם מִיָּם כְּחַל בְּהִיר לְרִגְלֵי הַהַר שְׁלִי -
 גָּדוֹל כְּמוֹ הָעֵיר.

DE PROFUNDIS

מִמְעַמְקִים קִרְאֵתִיָּה

לוּ הִיִּיתִי דֶג בֵּים Anopticus לֹלֵא שְׁתִּי עֵינַיִם
 בְּמַחִילָה -
 חֲרַשׁ וְחוֹלְמָנִי דְחוּק לְקַרְקַעִית
 הִיִּיתִי פּוֹשֵׁט לְשׁוֹן בְּתוֹךְ הַפְּסֻלֶת, עִם הַסִּנְפִיר
 מְחַטֵּט אֲרָכוֹת
 בְּתוֹךְ זְהָמָה צְפָה מְחַמֵּשׁ אוּ שֵׁשׁ יִבְשׁוֹת
 נַחֲלָם מִשְׁמִים, הִיִּכֵן שְׁטַבּוּעִים חַיִּים, אֲבָל אֶף פְּעַם
 - אוֹי לִי -

לֹא הִיִּיתִי רוֹאֶה אֶת שְׂדֵה הַשְּׁבָלִים, אֶת הַנְּהַר עִם הַפְּרָה עַל הַגְּדָה,
 עִם הַשֶּׁמֶשׁ מִהַשְּׁעַר הַמַּגְדִּלְנִי שֶׁל סוּטְלָנָה
 (וְלוּ אֶתָּה אֲדֹנָי, גַּם תִּתֵּן - עִם הַלְבָּנָה הַמְּלֵאָה שְׁלֵה, אֶת הַבְּטוֹן!) -
 כְּמוֹ בְלוֹן כְּחַל, צוֹלֵל
 לְקַרְקַע מְגַבְהִים, מְעַנֵּן אֶטְלָנְטִי גָדוֹל,
 אוֹתָךְ אֶהוּבְתִי, אוֹי אֱלֹהִים,
 הִיִּיתִי מְבָרֵךְ בְּקִלְלוֹת הַכִּי אֵימוֹת, בְּפֶה מְלֵא
 - פְּלִנְקֻטוֹן וְצַמְחֵי מִיָּם.

לת'ה*

לִיד נְהַר יוֹנִי, שֶׁם יִשְׁכְּנוּ מֵאֲבָנִים
שָׁנָה וְעוֹד יָמִים רַבִּים - מִשְׁהוּ מִמְּנֵי נִשְׁכַּח לְעוֹלָמִים.

אֲנִי רוֹאָה אוֹתָךְ בְּכֹל מְקוֹם: תַּחַת עֵצִי וְצִפְרֵי גוּמִי
שׁוֹכְבוֹת בְּנוֹת תְּוֵה בְּעוֹר מְלֹאכוֹתֵי וְצִפְרֵי גִרְנִיט.

קִרְנֵי שֶׁמֶשׁ נִשְׁפָּכִים גּוֹאִים בּוֹהֵר אוֹר
חוֹזְרִים וּמְצִיפִים וְנִתְזָזִים עַד הַכְּרֶכֶב,

בוֹרָאִים כְּרִי דִשָּׂא מוֹאֲרִים - גַּחְלֵי פָחַם שְׁחָרִים אֲדָמִים
בְּהֵם חֲרֻטוֹמֵן וְחִסְדֵּיהּ, שְׁקוּעִים עַד הַבְּרַפִּים.

הֵם מְנַצְנָצִים, הֵם מְנַקְרִים אֶת הָאֶבֶן
הֵם מְנַסִּים לְשַׁחֵר רִגְלִים - וְטוֹבְעִים לְמוֹת עִם עֵצִי אֲדָר.

* לת'ה - במיתולוגיה היוונית: נהר בשאול, שהשותה ממימיו
שוכח את העבר.

השירים מתוך הספר: "דיג בוונציה" (פישפאנג אין ווענעציע)
1996

AB OVO

אב אוֹבו, ז"א מֵהַבִּיצָה - הִיתָה מְלֵה כּוֹזֵת לְרוֹמָאִים.

אוֹי הֶלְטִינִים הַפְּקָחִים! בְּאֵמֶת: תְּרַנְגְּלֵת בּוֹקֶעֶת מִבִּיצָה.
עֲקָרָב מוֹדַחֵל מִבִּיצָה. דָּג - מִבִּיצֵי דָּגִים
מִיָּן בִּיצָה אֲדָמָה.

כֵּן אָדָם - מִבִּיצָה הָרִי זֶה פְּלֵא: גְּדוֹל, עִם אֲרִבְעָה נְצָרִים
רִיחָנִיִּים

מְצַמִּיחַ שְׁעָר זֶהב; הוּא יְכוֹל לְרַקֵּד וְלַצְחֵק,
וְלִבְכוֹת מִפְּחַד הַבְּדִידוֹת.

רְבוּנוֹ שֶׁל עוֹלָם - יוֹשֵׁב לוֹ בְּשִׁקְט בְּכוֹכֵב הַבִּיצָה הַמְתָּז
בִּיקוּם.

אֲנִי נֹזֵכֶר - בְּשֵׁנֵת אֲרִבְעִים וְשֶׁבַע, בְּעֵצוּמוֹ שֶׁל הָרֶעִב
נִהַג לְשֹׁכֵב עַל הָאָרֶץ, בְּשׁוֹק הַכִּיָּסִים

עַל הַכּוֹבֵעַ שְׁלוֹ - עַל הַכֶּפֶה הַגְּלֻקְטִית הַלְּבָנָה, יִשְׁקָה
"הִיהוּדוֹן", עַל הַעֲגֵלָה שְׁלוֹ, בְּלִי שְׁתֵּי רִגְלִים, עִם הַמְדַלְיָה הַגְּדוֹלָה שְׁלוֹ,
וּשְׂאָג:

הַבִּיצִים שֶׁל אֱלֹהִים!

הַבִּיצִים שֶׁל אֱלֹהִים!

הַבִּיצִים שֶׁל אֱלֹהִים!

וּמֵאֵז וְעַד הַיּוֹם אֲנִי מִבִּין אוֹתוֹ: מוֹזֵן וְחַיִּים אֱלֹהִים נוֹתֵן.

ליעטע

בֵּינִים גְּרִיכִישׁוֹן טֵינֶךְ, וּוּוּ מִיר זַענען פֿאַרשטיינערט געוועסן
אַ יאַר און אַ תקופה - האָב איך עפעס אויף אייביק פֿאַרגעסן.

איך קוק זיך אַרום: אונטער גומענע ביימער און פּייגל
ליגן חוהס אין קינסטלעכער הויט, מיט גראַניטעווע נעגל.

די זונפולע צופלוסן שנינען און נעמען זיך גיטן
אויף צוריק. ס'זוערט אַן אויספלוס פון זיי - שפּריצט אַזש ביו די קאַרניזן.

שאַפט פֿאַרווּניקטע פּלייצלאַנקעס - שוואַרץ־רויטע שטיקער קאַרבונקול
מיט אַ שנעפּ אין דער מיט און אַ שטאַרן, ביו די קני אינגעוונקען.

און זיי גלאַנצן זיך אָפּ, און זיי פּיקן דעם שטיין, און זיי פּרוּוון
זיך באַפּרינען די פּיס - און פֿאַרוּניקען אין טויט מיט די קליוון.

התנצלות המחבר

שלום עליכם

מיידיש: אריה אהרוני

לכל אהובי, האנשים הקטנים מכתריליבקה, מקדיש אני ספרון קטן זה

המחבר

ין דבר רע בעולם שלא עשוי לפעמים לשמש לטובה. ראו-נא: ברא אלוהים עלוקת המוצצות את הנשמה - משתמשים בהן לעת מחלה. דבורים העוקצות - עושות דבש. זובי-ספרד, הממלאים חללו של עולם - טובים לחבורות. או, קחו למשל עכברים. נדמה, מה כבר יכול להיות גרוע משרץ, כמו עכבר? אף-על-פי-כן, קוראי האהוב, שיהיה לשנינו מה שמוציא העולם בשנה לפרוות-עכברים! מפרוות העכברים עושים כסיות. את הכסיות לובשות בחורות יפות על כפות ידיהן הקטנות. הבחורות היפות מתכנסות בנשף-ריקודים, חתונה, או סתם שמחה. הן מושכות תשומת-לבם של בחורים נאים. הבחורים הנאים מתאהבים, מעמידים חופה, מביאים ילדים לאוויר-העולם. הילדים גדלים, נעשים בחורים מגודלים ובחורות יפות. וכן הלאה, וכן הלאה... כנגד מה עלה הנושא? כנגד עצמי אמנם, ומחלתי שלי, הייתי, לא עליכם, אפשר לומר, חולה מסוכן. התגוללתי במיטה, באיזו עיירה, לא הרחק מכתריליבקה, בבאראנוביץ', שלושה חודשים תמימים. נו-מה, להיות חולה זה תענוג קטן, מה אתם חושבים? היה לי רבי, שהיתה לו רבנית, שהיתה אומרת כך: במקום שבוע של חולי, כבר מוטב שנתיים של בריאות... (יהודיה משונה, עם רעיונות משונים!). ואולם לא החולי הוא מה שהיכני כל-כך, כמו העובדה שהרופאים אסרו עלי בכל תוקף שלושה דברים: לדבר, לקרוא ולכתוב. שלושה דברים טובים! מי שמבין את הטעם, מה פירוש לשיכור לא לשתות, לשקרן לא לדבר ולאשה לא להציץ בראי, - זה יעריך נכונה את מצבי. יצר-הרע הניירי ושטן-העט והדיו הפכו עולמות. אבל השיגו קדחת. עיניים רבות מדי עקבו אחרי החולה. התיישב לו החולה בדעתו ואמר לעצמו: לכתוב אתם יכולים לאסור עלי, אבל לחשוב? להפליג בהרהורי-לב? מי הוא שיעכב?

אחרי התנצלות שכזאת, לא יבוא בוודאי, הקורא הטוב, בטענות למחבר, שמא יצאו התמונות פעם חיוורות מדי, פעם קצרות מדי, ופעם פשוט חלשות, יותר מן האמור כאן, אין לי מה לומר לך עכשיו. איחולי לך, הקורא, שיהא לך תיאבון טוב לקריאה, ולי הבריאות והכוח להמשיך בכתיבה, לפחות עוד עשרים וחמש שנים, אם לא יותר. שהרי אם אמת בדברי הרופאים, שאני חולה ועלי להירפא, כי אז יש לזה שייכות רק לגוף החוטא, ולא לנשמה הכשרה. רשאי הינך, על-כן, לבטוח בי בנאמנות, שרק אתחיל לכתוב ולכתוב... ■

והתחלתי להרהר, להגות ולהמציא נושאי-יצירה במחשבה. מן המחשבות החלו נטוות קמעה קמעה תמונות, תחילה חיוורות, אחר-כך מתבררות והולכות. וכך נוצר במחשבתי צרור מעשיות שלם מכתריליבקה, ממאָפּבּקָה, מסְטְרִיץ' ושאר מקומות, - "גדיה יווריאם זייט דוּוּוּלִינּוּ"¹... מעשיות אלו ארזתי היטב בזכרוני והטלטלתי עימן אל מעבר לגבול, לכאן, לארץ איטליה החמה והברוכה, שאפשר לשוטט בה באמצעו של חורף בארבע-כנפות גלויות ולברך על גרות-חנוכה ליד חלון פתוח, וכאן כבר, אם ירצה השם, היו בטוחים, אעבד אותן, ואגישן אחת אחת לפני קוראי, שהיתה להם סבלנות לקרוא אותי עשרים וחמש שנים רצופות... האין רואים מכך בעליל שיש לנו אל גדול, שבידו האחת עונש הוא, ובידו השניה חובש הוא? אלא, הקושיה: מה יוצא לי מזה? מוטב, אל תענוש ואל תחבוש! אין זאת קושיה כלל, קושיות שואל שוטה. רציתי רק להראות בואת, שלפעמים, ניתן גם מגדול-האסונות להפיק קצת תועלת.

הקדמה לסיפור "שמואל שמלקיס וחג יובלוי", גרוי (איטליה), 25 באוקטובר, 1908

1. 'גדיה יווריאם זייט דוּוּוּלִינּוּ' (רוסית) - שהותר ליהודים לגור בהם.

מתווה לאהרונים

נתן זך

ומה כי מבין חמישה קבי רשעות שירדו לעולם, נטלה ביקורת הספרות העיתונאית שלנו לפחות שישה. ואם תאמרו, הכיצד, הרי מנית רק חמישה? אשיב: בשביל השישי לקחו משכנתא.

כך נפלו בחלקו של אריה אהרונים לפחות שש מכות מצריים, מתוך העשר הידועות. דם, שהקיוו את דמו. וצפרדע, שהאכילוהו צפרדעים. וכינים ששילחו בו את כיניהם שלהם. וערוב, שעירבו בכוננת זדון שבחי אחרים בגנותו שלו. ושחין, שהפריחו אבעבועות על תרגומיו. וחושך, שהקדירו עליו את המפעל שעליו עמל במשך עשרים שנה והשתלחו בו בכסות החשיכה והבערות וגסות הרוח והלב, ואחרון-אחרון לא-חביב – בכוחה של קנאת הסופרים ואפלט הקליקה, הלא היא הכנופיה המוכרת עוד מימות אלכסנדר דו'מא זכור לטוב, שסיסמתה: אחד בעד כולם וכולם בעד האחד, אם נתמזל מזלו להשתייך לאותה כנופיה פלוגנית או פולגנית וכיו"ב.

עד שבא המשורר והעורך יעקב בסר, והקדיש חוברת נאה זו של עיתונו כדי לתקן מעט מן המעוות.

אמת ניתנה להיאמר, שאילו התמזל מזלו של אריה אהרונים והיתה מכורתו צרפת, היה נמנה מכבר עם חברי האקדמיה וענודי אות לגיון הכבוד למיניהם. ואילו באלביון הנוכלת תייתו, היה בוודאי מצטרף לשון קִנְרִי מיודענו כאביר הממלכה לכל דבר. כיוון שאיתרע מזלו והוא חי ויוצר בארץ אוכלת יושביה – לא אביר ולא פרס ולא פירור של פרס, אם לנקוט לשונו של שלום עליכם. דומה שנגזר עליו שמפעלו יכורסם ויועלם, חס וחלילה, בשיניהם ובכיניהם של רצונזנטים ובני רצונזנטים מן הסוג שהסופר דגן אהב לשטות בהם את קולמוסו המושחו.

כל קבלת הפנים הזעומה הזאת לא רק ולא תמיד מתוך הטעמים המנויים לעיל. מי שגדל על יצירת ספרות או אמנות כלשהי וטעם את לשונה והגה בה ושנה בה שנים עד שהיתה לגירסא דינקותא שלו, לא בנקל יפתח את

לבו ויכרה את אוזנו למי שדומה עליו כי בא להחליף את רחל שלו בלאה. שהרי לראשונה כבר התרגל והסתגל, ואילו בשניה אין לו חפץ. שלא כיעקב אבינו עליו השלום, שעמד על שבחי שתייהן.

אבל למי שעוד לא קפא כליל על שמריו ועל ספריו והבוכהאלטריה שלו מזומן וממתין עכשיו אוצר בלום: עשרים וארבעה ספרים בשמונה-עשר כרכים כרוכים להלל. הכול-מכל-בכל-כל. כל כתבי שלום רבינוביץ', הקלסיקן הגדול של תרבות היידיש, היוצר שמשכמו-ומעלה מלא-מעט מן הקלאסיקנים העבריים שלנו, רב-המכר הגדול שבגדולים, שאפילו עם הסינים הגדול, שמניינו כחול אשר על שפת הים, מצא בו איש כלבבו, לבבו הסיני כמובן.

וכך, לראשונה בעברית – הכול. לא רק טְבִיָּה ומוטל ומנחם-מנדל ועוד אחד או שניים יחידי-סגולה, כי אם כל הגלריה, או הרכבת או הספינה היהודית כולה. כל מה שיצא מתחת ידיו של המספר הגדול, כולל מכתבים ורשימות ביקורת ומסות, דברי פולמוס עם חידודין ודברי ליצנות, מחוות הוקרה ודברי יקר עם הלעגה עצמית ודברי נאצה שלא היו מביישים את היינה עליו השלום, ונובלות ומונולוגים ופרולוגים ואפילוגים ובזֶבֶה-מעיישס סתם.

הכול בעברית רהוטה וקולחת שלא שכחה את ניגונה העפאס מיוחד ואת עגת-העם של אחותה הצעירה ממנה. ואפילו אין שום צורך להוציא רעה את דיבתו של מכובדי משכבר-הימים י"ד ברקוביץ, המסגנן והמצנזר והמשכתב והמקצר, ובקיצור: המחנותן, ולשונו המיוחדת-במינה שבה הפך את חותנו לסופר עברי נכבד בדורו. הספרות העברית בת זמננו ויישובנו הקטן רחבה דיה עד ששני שלום-עלייכמים עשויים לדור בה בהרווחה בכפיפה אחת, או בשתי כפיפות (אין צורך במיטה זוגית!). וכל המרבה הרי זה משוכח, בתנאי – כתנאי שאין מנסים להמאס את האחד על חברו ולהעביר מן העולם את האחד לטובת השני, ואת השני לטובת השלישי והרביעי, שהנה ראו שניים רצים והצטרפו

אליהם גם הם במירוץ, הכול כמנהג יהודים. אמת נכון, יש מי שלא יוותר על "אשרי יתום אני", אולי בצדק. אבל עוד לא נמצא המומחה שיוכיח לנו באותות ובמופתים כי, בתרגום עברי, "טוב לי, אני יתום" עולה בכהוא-זה על "יופי לי, אני יתום".

לא, את שמונה-עשר כרכיהם של רבינוביץ'-אהרונים לא ינשלו מן המדף – לא ברקוביץ ולא הרושובסקי-הרשב ולא דן מירון ואף לא אברהם יבין, שזה-מקורב בא וכבר עשו לו, שלא בטובתו, "מי שבירך" ו"הלל הגדול" מרושע מעט.

ואם יש עוד מישהו שספק בלבו בדבר חשיבות מפעלו של אהרונים, אדרבה – ייטול נא בידו את הקובץ "מונולוגים וסיפורי רכבת" ויקרא רק את המונולוג "שלוש אלמנות" – 25 עמודים בסך הכול – ונוכח גם הוא לדעת מה חסרנו עד כה בארון הספרים העברי שלנו. מה אומר ומה אדבר! דוסטויבסקי, קוראים יקרים! לא נופל מן המונולוגים של דוסטויבסקי. וגם זיווג שאינו חזון נפרץ בנובלות ומונולוגים של זה האחרון – זיווג של הומור וחיידודים והלעגות מרות כלענה עם עצב עמוק. עצב, מה-זה-עצב!

"עצב כזה שאסור לתארו. מפני שתיאורו – פירושו חילול קודש; עצב כזה, שאילו סופר מן הסופרים שלך היה מנסה להתקרב אליו, הייתי שובר לו את האצבעות! .. עצב כזה שלא צריך, אי אפשר, ואסור לדבר עליו... הכול חי רק בעבר, רק בזכרונות. (עמ' 134).

ומבטיח אני לכם, כי מי שיקרא "שלושה סיפורי חיים אבודים" אלה של המילניום הנופח בימים אלה את נשמתו, לא יניח גם את חבריהם-לקובץ מידי ומכאן חזקה עליו שיגיע גם לשאר הקבצים, על עושרם האפיל, חוכמת החיים שלהם וקורטוב ה"אנטישמיות" וה"פסיכולוגיה היא פטרוויליה" שלהם. רק או יבין כהלכה את החסד שעשה אריה אהרונים עימנו ובסופו של דבר גם עם שלום עליכם, שהוא שלוחו לדבר מצווה. ■

המפתח לכספת

יוסל בירשטיין

אריה אהרוני צילום: ערן רוטם

פסל את הרומן "מהתלת-הדם" אף כי הוא עצמו, דוקטור אליאשב, הודה והתוודה כי לא קרא את הרומן, וכי פסל אותו על סמך שמועה בלבד. גישה מוכרת למדי גם בימינו. עד עצם היום הזה מתהלכים בארצנו נטורי-עברית השופכים זעמם על לשון היידיש. אריה אהרוני עוד בשנות השישים השתחרר מהנגיף הזה ואולי מלכתחילה לא היה נגוע בו. הוא התחיל את מלאכת התרגום שלו בקול דממה דקה, כעת, עם סיום המלאכה, ראוי שנלך לקראתו עם תופים וחוצרות. עם קום המדינה קמו גם רשויות שונות כדי לשמור על כל פרח יפהפה בארץ ועל כל ציפור נדירה בשמים. ולשון היידיש איננה פרח? איננה ציפור נדירה? העם, אחרי החורבן של יהדות אירופה, מצא את נחלתו. לשון היידיש שנרצחה בחנק ובשריפה, מה יהיה עליה? נשמעים כבר בארץ ציוצים של התעוררות-מה להכיר את הציפור הנדירה הזאת. נוסעים עוד למחנות השמדה לדרוש על המתים אבל צומחים כבר סקרנים הרוצים לדעת איך חיו אלה שמתו. ולכן אני שולח לאריה אהרוני את ברכותי על שהחזיר לנו את כל שלום עליכם בעברית ואולי מלאכת התרגום שלו היא קול המבשר של תחילת התקומה ללשון היידיש.

המלאכה יותר משלושים שנה. על פני השטח נשמע הסיפור כאילו אין כאן אלא יד המקרה. בנוסח שלום עליכם הרי לכם עוד מעשיה. בשנות החמישים הצטרפה לקיבוץ בית-אלפא משורת יידיש נפלאה, בת תשע-עשרה, ילדת ארה"ב - רחל פישמן. אביה של רחל, פעיל תרבות היידיש בארה"ב, בא לבקר אותה, פגש את אריה אהרוני ושמע ממנו שהוא יודע יידיש. כשהוא חזר הביתה שלח לאהרוני את כל כתבי שלום עליכם ביידיש. פתח אהרוני את הספר 'מנחם-מנדל', עלעל בו והתעכב לשניה כדי לראות מה אומרת אמא של שיינע-שיינדל, אשתו של מנחם-מנדל. האם אומרת: 'שלח על ידי החתול משלוח מנות'. במקור: 'צ'עשיקט דורך דער קאץ שלח-מנות'. פתגם סתמי כביכול. הלך אהרוני אצל י.ד. ברקוביץ, המתרגם הקאנוני של 'כתבי שלום עליכם', לראות איך יושב אותו פסוק על שפתי האם של שיינע-שיינדל בעברית. מצא אהרוני שאצל ברקוביץ אומרת האם: איזהו שוטה? המאבד כל מה שנותנים לו. וכך גולד העניין של אהרוני בכתבי המקור של שלום עליכם. שלום עליכם הינו נסיך בספרות שלנו, הן ביידיש והן בעברית. נכנס אריה אהרוני להיכלו של הנסיך, מצא את המפתח לכספת וגילה אוצרות גנוזים. כמחצית ממה שכתב שלום עליכם לא כונס בכל הסדרות הקודמות של 'כל כתבי שלום עליכם', לא ביידיש ולא בעברית. שלושה רומנים גדולים, שכתב בעשור האחרון לחייו, נפסלו על-ידי פרנסי הספרות בני זמנו, ומן הסתם גם על-ידי פרנסי הספרות של זמננו: "המבול", "כוכבים תועים" ו"מהתלת-הדם". מדוע נפסלו הרומנים? אולי עניין של אופנה, קינאה, ואולי סתם התנשאות. בספר "מכתבים של שלום עליכם" (1879-1916), מצאתי מכתב שכתב שלום עליכם לדוקטור אליאשב, מבקר ידוע בן זמנו, שכינויו הספרותי הוא 'בעל-מחשבות'. במכתב (עמ' 550) שואל שלום עליכם את המבקר מדוע

נדלי מוכר ספרים סבר כל ימיו שאצל העם היהודי אין ילדות. נער בעודו תינוק כבר יהודי זקן קטן. בא שלום עליכם וגילה את מוטל בן פייסי השובב המכריז בפני עם ועדה ביידיש: "מיר איז גוט איך בין א יתום". מה עשה י.ד. ברקוביץ להכרזה זו בעברית? הוא חשש כנראה שלשון העברית אינה סובלת שובבנות, השיל ממוטל הקונדס את השובבות והפך אותו שוב ליהודי זקן-קטן ושם בפיו מונח של צדיק המקבל על עצמו את דין ההשגחה:

"אשרי", כך אומר מוטל כאילו זה עתה סיים את התפילה הפותחת במלים 'אשרי יושבי ביתך' הנאמרת שלוש פעמים ביום. מה רע למשל ב-'טוב לי אני יתום'?

בא אריה אהרוני, משחרר את מוטל מהצדקנות של אותה תקופה והוא מכריז בפני עם ועדה בעברית:

"יופי לי אני יתום", ומוטל נושם לרווחה. יש שוני בפגישה בין יידיש לעברית לבין תרגום מלשון של עם אחר. דורות רבים הלכו שתי השפות יד ביד דרך תרגום סיפורי התורה לעברי-טייטש, יידיש, ואף כי המקצב והצילילים שונים זה מזה, העבר שלהן והמקור הוא אחד. ולכן ניתן לראות את שתי הלשונות, מעבר לזמן ולמרחב, כשתי שכבות גיאולוגיות, כל אחת בעומק שונה, אבל האתר הוא אחד - היכרון והנלווה אליו.

כשמוטל מסביר כיצד מונעים מן השיניים את הקהות, כשרוצים לאכול פירות בוסר גנובים, העברית שכפיו מצטלצלת לא פחות מהמקור: לזרות מלח על השיניים ולהחזיק את הפה פתוח חצי שעה.

שמונה עשר כרכים של כל כתבי שלום עליכם. מפעל חיים. כיצד זה התחיל? איך באמת קם לו יום אחד חבר קיבוץ בית-אלפא, חניך תנועת השומר הצעיר, שמעולם לא נחשדה באהדת-יתר ללשון היידיש והתרבות הנלווית אליה, ונוטל על עצמו שליחות לא קלה: להקדיש את ימיו לתרגום כל כתבי שלום עליכם. ואהרוני שקד על

שלום עליכם בלשון בני אדם

שלמה שבא

צירתו של שלום עליכם היא מכלול חיי היהודים בסוף המאה ה-19 ובראשית המאה ה-20, עידן ההולדת של הספרות העברית וספרות היידיש. אלא שהספרות העברית היתה עדיין בניצניה בשעה שספרות היידיש פרתה פריחת פתאום וכללה כמעשה נס את החיים היהודיים על ביטויים על-ידי שלושת יוצריה הגדולים - מנדלי מוכר ספרים, י.ל. פרץ ושלום עליכם.

ושלום עליכם יותר ממנדלי וי.ל. פרץ פרש יריעה רחבה של חיי היהודים, מן העיר הקטנה ועד העיר הגדולה, מן השוקים ועד הבורסה של אוֹדְסָה, מבתי המדרש ובתי הכנסת ועד מערכות העתונים, מעיירות רוסיה ופולין ועד ניו-יורק ואמריקה. הוא תיאר ככשרונו הגדול את חיי היהודים בעידן מעבר מן העולם הסגור שחיו בו מאות בשנים ועד להתערותם בעולם הסובב אותם, הוא סיפר עליהם ותיאר מה קרה להם ויצר יצירה ספרותית והומוריסטית נוגעת ללב שהיא גם עדות עולם לאותו זמן ולאותם אנשים. ספריו של שלום עליכם הם אנציקלופדיה לחיי היהודים במעבר העתים, לפני שאותו עולם נכחד.

מתרגמו הראשון לעברית היה חתנו י.ד. ברקוביץ, שהתחיל בתרגום סיפוריו עוד בימי חייו. אותם ימים קמה הלשון העברית אחרי מאות בשנים מתוך הכתבים והאיגרות ולשון של שבת וקודש, ועשתה את צעדיה הראשונים כשפה שממלאת את כל הצרכים של קשר בין אנשים. לא היו לה אז לעברית יותר מכמה מאות איש שדיברו בה כלשון יום-יום, כלשון שאדם אומר בה את כל מה שיש בלבו לומר ומבטא בה את כל צרכיו. הלשון דינה להיות קשר בין האנשים, אבל לעתים היא גם נתק. היידיש של שלום עליכם היתה שפה שעיקרה האנשים הדוברים ומה שעובר ביניהם, היא נגעה באנשים כעור באדם, היתה אחת עמם. לשונו מסרה, לכאורה בשפה פשוטה, בלשון של רחוב

כאילו, רגשות ואהבות וגעגועים והומור, הומור רב, טוב לב וכאב, היתה זו יצירה ספרותית גדולה, שכבשה מקום נכבד גם בספרות העולם. הוא יצר בלשון זו נפלאות, בפשטות, בדיבור של אנשים רגילים, של שוק, של שיחות בית. זה היה כשרונו הגאוני.

לברקוביץ לא היו עדיין בעברית כלי לשון כביידיש, וכשהוא בא לתרגם את חותנו לעברית, שהיתה עדיין לשון קודש על סף לשון חול, לא נמצאו לו המלים, הדיבור, השיח, התיאור, לשון השוק ולשון הרחוב ולשון הבית, הקללות והברכות והשיבושים, שיתנו את שפתו ורוחו של שלום עליכם, שיתנו את שפתם ורוחם ורגשותיהם של גיבוריו. ואז עשה ברקוביץ משהו שלכאורה הוא הפוך מיצירתו של שלום עליכם ביידיש - הוא השתמש בעברית שלא היתה מעולם בשימוש כשפה מדוברת, הוא השתמש בלשון המשנה והמדרש, לשון גבוהה, לשון חגיגית, כדי למסור דרכה את יצירת שלום עליכם, מתוך הנחה שכיוון שאין זו הלשון הרגילה, הריהי מעין לשון 'סלנג', לשון מיוחדת במינה, שתעביר במין מעשה כשפים את לשונו וסגנונו ורוחו של שלום עליכם. עדיין לא היה לה לעברית לשון מדוברת בפי כל, וחייב היה להמציא לשון שבה אפשר ליצור את יצירות שלום עליכם בעברית. ודרך אגב, כך עשה גם לעתים אברהם שלונסקי בתרגומו וכך עשו גם סופרים אחרים בספריהם. המשנה, המדרש וספר האגדה, כפי שהבינו אותם ביאליק ורבינצקי, שימשו מקור הלשון, התרגום והיצירה שלהם. ובדרכו זו יצר ברקוביץ יצירה עברית של שלום עליכם שהייתה אותנו מאוד, גם אם משום הכרה היתה צריכה לקצר בשלום עליכם, גם אם לא נתנה לנו אותו כהווייתו. אבל היא העבירה את רוחו וחוש ההומור שלו. ברקוביץ גם עיבד את סיפוריו למחזות בעברית, שהיו המחזות המקוריים הראשונים שהוצגו במספר גדול ובהצלחה רבה על

במות התיאטרון בארץ. אבל מאז עברו עשרות שנים. העברית רצה קדימה בריצת טירוף לעתים. ממספר מאות מועט של דוברי השפה בראשית המאה, היא עכשיו שפתם של מיליונים ולרבים מהם, זו שפתם היחידה. הכול אפשרי להיאמר ולהיכתב בה וגם שלום עליכם. ואמנם תורגמו כמה מספריו לעברית על-ידי דן מירון, אברהם יבין, בנימין הרשב ואחרים, שהתמודדו עם שלום עליכם, ששמו יצא גם בעולם הגדול הרבה לאחר מותו, ויצירתו "כנר על הגג" שימשה יסוד לאחד הסרטים הנפוצים ביותר. אולם מעט מאוד ממכלול היצירה שלו הועבר לעברית.

עד שבא אריה אהרוני ועשה זאת. זהו שגעונו האישי של אדם אחד. שכן הוא עשה מה שלא עשו אפילו יוצרי היידיש ומו"ליה באירופה ובאמריקה. הוא כינס את כל יצירתו של שלום עליכם, שכיוצרים רבים בזמנו, פרסם את כתביו פרקים פרקים בעתונות היידיש. זו היתה הדרך להתפרנס אז. היו לה לעתונות היידיש קהל קוראים גדול ועורכיה שילמו בעין יפה לסופרים הנודעים והמבוקשים תמורת כתביהם. במשך הזמן כונסו פרקים אלו לספרים, כך עשה גם שלום עליכם, וכך עשו גם לאחר מותו כשהוציאו את כתביו.

אבל אלו לא היו בעצם כל כתביו, שכן חסרו בהם ספרים, סיפורים, מאמרים ויצירות רבות. וכאן עשה אהרוני מעשה גדול, שעל כך חייבת לו תודה גם ספרות יידיש - הוא כינס כל דבר שפרסם שלום עליכם, הראוי, ככל סופר גדול, שכל דבר שכתב יופיע בספר. עכשיו, מי שיבקש לדעת את כלל יצירתו, יחפש אותה בעברית.

אבל יתרה מכך - מכנסי הכתבים ביידיש, כולל ברקוביץ בעברית, עשו לעתים כרצונם בספרי שלום עליכם, קיצרו וקיצצו והשמיטו. אהרוני כינס את כל כתביו שלום עליכם, את כל מה שקוצר והושמט ונדחה או שאבד. הוא ערך מעין מסעות של שלום עליכם, שעבר

רבקה בסמן

מיידיש: יעקב בסר

מתוך המחזור: "לימונים בגשם"

רבקה באסמאן: (רבקה בסמן) מבכירי המשוררים הכותבים ביידיש בארץ. פרסמה שבעה ספרי שירה, האחרון: "האדמה תזכור". השירים בגליון זה ראו אור לראשונה ברבעון שבעריכת אברהם סוצקוור "די גאלדענע קייט".

בארעגנטע ציטרינען
זאגן ניט:
"כ'בין שוין געווען".
זיי קומען תמיד
ווי צום ערשטן מאל.
דער רעגן קושט זיי
ווי דאס ערשטע מאל
געטראפן אזא שיינקייט.
די פרייד,
וואס טריפט אראפ
איז גאר ניט ענלעך
צו קיין טרער.
און ווער
דארף זאגן
מער?

גוט־מארגן דיר
אין רעגן,
אין גרוי פון וואלקן
דיר — גוט־מארגן.
אט קומט א יונגער טאג.
עס ווערן אלט
די פאטאגראפיעס.
גאר ניט דער טאג,
זיין יונגשאפט בלייבט
פארזיגלט אין דיין
בליק.
דיין בליק געפניט מיך,
טרעפט אין מיר
ווי ס'טרעפט א גורלדיקע פניל
אין סאמע הארץ
פון וונד.

לימונים גשומים
לא אומרים:
"כבר הייתי..."
הם תמיד
באים כמו בפעם הראשונה.
הגשם מנשק אותם
כמו בפעם הראשונה
הוא פגש יופי כזה.
השמחה המטפטפת הזאת
לא דומה בכלל
לשום דמעה אז מי
צריך
שתאמר עוד
דבר מה

בקר טוב לך גשם
באפרוריות ענן
לך - בקר טוב
הנה כבר כאן
יום של עלומים
והצלומים כלם
מודקנים.
אבל לא היום
שעלומיו
כבר נעולים בתוך
המבט שלך.
שמגלה אותי,
וקולע בי
כפי שפוגע
חץ הגורל בלב
הפצע הדואב.

את העולם מיבשת ליבשת ומים לים, לחפש בעיתונים ובכתבים נידחים סיפורים, מאמרים ורשימות של שלום עליכם שלא באו בספר וכך כינס 24 ספרים ב-18 כרכים, ואף פעם לא היה כינוס כזה של כתבי שלום עליכם, לא ביידיש וכמובן שלא בעברית. על כך תהיה לו הספרות היהודית-עברית אסירת תודה.

אבל כמובן, עיקרה של מלאכתו הוא התרגום עצמו. עשרות השנים של העברית המדוברת בפי גדולים וקטנים, אנשי הרוח ופשוטי עם, מדענים, זכנים בשווקים, יושבי בתי קפה, מקללים ומשבחים ובטלנים, נתנו בפינו לשון כלשונות כל העולם ונתנו בידינו את הכלים לתרגם את שלום עליכם כמות שהוא, את לשונו וכוחו ודיבורו, ולתתו בעברית כמות שהוא נתנה ביידיש, ומלאכה זו עשה אריה אהרוני. אתה קורא בספרים שלו ואתה שומע את מנגינתו של שלום עליכם, את ריחות השוק, את שפת הילדים, את לשונם של העתונאים ואת לשונם של הסופרים, את לשון בית המדרש ולשון רחובות אודסה, לשון החלבנים ולשון סוחרי הבורסה. אריה אהרוני מצא מקבילות עבריות, יותר מכך, מצא לשון עברית, שהיא תרגומה של לשון שלום עליכם, וכלל בתוכה גם מה שנאמר בה בלשונות של המקומות המשמשים רקע לסיפורים, אם ברוסית, אם בפולנית, אם באנגלית ואם בשיבושיהן. הוא הביא גם ביטויים של יידיש המתערים בלשון העברית, כשם שמלים עבריות התערבו בלשון יידיש. שלום עליכם כלל בספריו לשון רחוב ואלות וקללות. זוכר אני בימים הישנים, מכתביו של ברקוביץ, כיצד הפכו הללו ללשון תנ"ך, אלות מן התוכחה שאיש לא השתמש בהן בעברית ואילו אהרוני כותב: אביון, בטלן, גם רוח, דלפון, הפקר פטרושקה, וצדקתך, זולל וסובאניק, חצוף, טובל ושרץ בידו, יהודון, כלב שבכלבים, לא יוצלח, מוקצה מחמת מיאוס, נודניק, סחי ומיאוס, עם הארץ, פרובוקטור, צבוע, קבצן, ריקא ורכלן, תככן, בנדיט, גנב, דבר אחר, הולל, סקנדליסט, פארך, כלבויניק ועוד ועוד. לשון רחוב ישראלי ולשון יידיש וספרי קודש והווי קיבוצי...

אלו סיפורים וזו לשון שכל ישראלי בן זמננו, מבוגר וצעיר וילד, יראה בהם, אפילו שעברו כמאה שנה להיכתבם, חלק והד גם לחיינו ולחיוכינו. ספרי הארמית, לשונם של היהודים בימי המקרא ואחריו, נכללו בתנ"ך ובתלמוד. ראויים גם ספרי לשונות היהודים במאות השנים האחרונות, להיכלל בספר היצירה העברי בישראל ובוודאי ובוודאי שלום עליכם.

אהרוני עשה בעבודה זו 30 שנה ומגיעה לו ברכה והוקרה מהקוראים, מהספרות והתרבות הישראלית, ואני מעז לומר, גם ממחלקי הפרסים ושרי החינוך והתרבות והספורט...

אריה אהרוני: מדברים יידיש במלים

עבריות

יעקב בסר

משהו מעניין מאוד: הראשונים שבאו ארצה ממזרח אירופה והחלו להחיות את השפה, לא הגיעו הנה כ'טאבולה רזה' - כלוח חלק. הם הביאו עמם את עולמם הנפשי, החווייתי, את שובלי האסוציאציות שלהם, והיה להם צורך דחוף לבטא זאת בעברית, וחסרו להם ניבי לשון. מה עשו? הם תרגמו ניבים מן היידיש לעברית, ביטויים כמו "הלך מכות", "חטף מכות", "אין לי פרוטה על הנשמה", "שככה יהיה לי טוב", "נופל מהרגליים", "נתן לו באבי אביו", "עשה חיים", וכו' וכו', למאות ולאפים. האקדמיה ללשון העברית כבר נתנה דעתה על כך, ופירסמה מחקר בנדון. אפשר כמעט לומר שאנחנו מדברים יידיש במלים עבריות... לאמור, יש בידי דובר העברית העכשווי כלי המאפשר לו למסוד את לשונו של שלום-עליכם על האינטונאציה, על המלודיה והזרימה המיוחדת שלה.

טוב, נשאר את הוויכוח פתוח, ואולי הדורות הבאים יפסקו. אם שלום-עליכם יישאר בעברית יהיה סימן שאתה צודק.

אולי בעניין זה עוד מלה. הרציתי הרצאות למאות ברחבי הארץ בתוגים שונים, בכתי ספר תיכוניים, באוניברסיטאות, בסמינרים למורים. רעייתי רחל היא קריינית מצוינת, ובתום הרצאתי היא קוראת למאזינים סיפורים של שלום-עליכם בתרגומי. הכול, ילדים וזקנים, שומעים את קריאתה בפה פעור. צריך רק למצוא את הדרך להביא את הצאן אל האבוס.

יחד עם זאת לא תופתע מן העובדה ששלום-עליכם איננו פופולארי.

למה אתה קורא פופולארי? בהשוואה אל כל מה שמכונה "קלאסיקה" אין הוא גופל מאחרים, ואולי אפילו נקרא יותר מאחרים מהם.

לא מחפשים את הספר בחנויות, לא

המתורגם ביותר ללשונות העמים? על סמך ידיעה: אפשר לומר שאין כמעט לשון שיש לה ספרות אשר לא ניכסה את סיפוריו: כל הלשונות האירופאיות, לשונות המזרח הרחוק, הסינית, היפנית. לפני כשנתיים חזרה מסין משלחת של סופרים ישראלים, וסיפר לי יוסל בירשטיין שהשתתף במשלחת, שהם פגשו פרופסור סיני העוסק כבר למעלה מעשרים שנה בתרגום יצירת שלום-עליכם לסינית. בימים הלא רחוקים כל כך, כשהיתה קיימת עדיין ברית-המועצות, שלח לי ידיד מלנינגראד מאמר שפירסם ב"סאוועטיש היימלאנד" באשר ללשונות של העמים והעמים שם שניתרגמו אליהן סיפוריו, ובהן לטית, קזאכית, מונגולית, טאג'יקית, אוזבקית, מולדבית, גרוזינית, ארמנית וכו' וכו'. לאמור, שלום-עליכם הוא הנציג המובהק ביותר של העם היהודי בספרות העולם.

ראה, אני קורא את כתבי שלום-עליכם במקור, וגם בתרגומים: קראתי אותו בתרגום לרוסית, לפולנית, וגם לעברית. אם יש סופר לא תרגום (ואני לא מפחית כהוא זה מערך תרגומך, או תרגומים אחרים) - הוא שלום-עליכם. שלום-עליכם הוא סופר שלא ניתן לתרגום משום שאי אפשר לתרגם לא מקצב, לא נימה, לא מלודיה; זאת אינך יכול לתרגם לשום שפה. בוודאי לא לסינית וליפנית, וגם לא לעברית, להוציא האלמנטים העבריים הנמצאים ביידיש בכלל וביידיש של שלום-עליכם בפרט.

אני חולק עליך. אילו סברתי ששלום-עליכם אינו מיתרגם לעברית, לא הייתי טורח על כך למעלה משלושים שנה. אדרבה, העברית עברה איזה תהליך המכשיר אותה לכך יותר מכל לשון אחרת. עלינו לשאול את עצמנו את השאלה: איזו עברית אנחנו מדברים? לשון המקרא? - לא. לשון חז"ל? - לא. לשון הפיוטים? - לא. לשון ההשכלה? - לא. מה קרה אפוא לעברית שבפינו? קרה לה

בחודשים אלה סיימת מפעל הראוי להגדרה כמפעל חיים: הכרך האחרון של "כל כתבי שלום-עליכם" בתרגומך מיידיש לעברית יצא לאור. אני מניח שיש לך הרגשת סיפוק אך אולי גם עצב, שהרי היה ונעלם עולם שהוא כולו שלום-עליכם, ועכשיו אולי אתה נשאר עם הספיחים שמסביב, אבל יצאת מעולם קסום.

אכן, היה עולם שנעלם. אך לא יצאתי מתוכו. אני מרבה לחשוב עליו. העיסוק הממושך בלידי רוחו של מוצרט זה של העם היהודי - אי אפשר לעשות לו פתאום סוויץ' ו-הופ - עברנו לנושא אחר. ראה איך דנים בו ומדברים עליו גדולים וטובים: דוד פרישמן, שהיה ממעריציו של שלום-עליכם, אמר על יצירתו בראשית המאה דברים העשויים עתה להתפרש כדברי חזות מצמררים: אם יקרה המקרה - אמר - וירד איזה מבול על קהילות ישראל-סבא במזרח אירופה, וימחה אותן מעל פני האדמה, אפשר יהיה לשחזר את דמותן על פי סיפורי שלום-עליכם. יוסף חיים ברנר, שהיה כידוע קפדן מאוד בביקורתו, אמר על יצירת שלום-עליכם דברים נרגשים, שהיא "חזיון הנעלה על הספרות, וסיפוריו אינם אלא נתחי חיים הממללים ישר מן הגוף", וכיוצא באלה דברי שבת. ולא פחות מכך הוקירו את יצירתו כל שאר גדולי הסופרים של דור התחיה: מנדלי, ביאליק, ברדיצ'בסקי ואחרים. הוא היה אולי הסופר האהוב ביותר על שדרות העם הרחבות. יהודים בערים ובעיירות ציפו ברטט של חג לעיתון היידי של יום שישי שהתפרסמו בו הסיפורים שלו או הפליטונים שלו, ויש עוד אספקט לא פחות מעניין, והוא יחס אומות העולם לשלום-עליכם: הוא הסופר המתורגם ביותר אחרי התנ"ך ללשונות הגויים. עצוב אפוא שעולמו נעלם, אך אין לי ספק שיצירתו תחיה לדורות.

אתה אומר, על סמך מחקר או על סמך תחושה, ששלום-עליכם הוא הסופר

אריה אהרוני

צילום: ערן רותם

מחפשים בספריות, לא קונים ולא שואלים. ואני אומר זאת בצער. רק אתמול נכנסתי לחנות סטימצקי ברח' דיונגוף וראיתי על המדף את כל שמונה עשר הכרכים בקופסת קרטון. שאלתי את המוכרים והם ענו לי: "מכרנו ואנחנו מוכרים".

אתה טוען ששלום עליכם המתורגם הוא סופר קריא. קריא לכל חובב ספרות בכל העולם.

לא, זאת תשובה לא כל כך רצינית, משום שאנחנו יודעים שעולמו של שלום-עליכם, כמו שהוא מתואר, חרב. קשה להבין את הסיטואציות בהן הוא עוסק, את המניעים האנושיים של הגיבורים שלו, הגיבורים שלו לא הצליחו להפוך לדמויות אב-טיפוסיות כמו דמויותיו של שקספיר, אפילו לא כמו דמויות של סופרים הרבה יותר קרובים אליו, כמו דוסטויבסקי, טולסטוי וכיוצא באלה. מדוע? מפני שזה בכל זאת היה אוטורי מבחינת התרבות האנושית.

בזאת אני דווקא חולק עליך. למה מתרגמים אותו לכל שבעים לשון? אם תרצה הרי הספרות העולמית ברובה הגדול עוסקת בעולמות שחרבו. עולמה של הקלאסיקה היוונית הוא עולם של ימינו? עולם האצולה הרוסית המתואר ב"מלחמה ושלום" של טולסטוי הוא עולם של ימינו? מה אפוא עושה אותם לרלוונטיים? הבסיס האנושי המשותף בכל אתר ואתר: הכאב, הצער, השמחה, הקנאה, השנאה, התשוקה, הכיסופים וכו' וכו', שהם כלל אנושיים ומשותפים לכל בני האדם בכל הזמנים והתקופות. והתיאור הייחודי - האוטורי - כלשונו - שמעניק להם אמן דגול, הוא המספרן ומושך את לב הקוראים ברחבי העולם.

לא תופתע אם אשאל אותך במה שונה התרגום שלך מתרגומו של ברקוביץ' ואם מישהו מהקוראים לא יודע - ברקוביץ', חתנו של שלום-עליכם, תרגם רבים מכתביו. אולי אפילו את כולם, אינני יודע.

ברקוביץ' תרגם תרגום חופשי מאוד, ורק חלק קטן מיצירת חותנו. למעשה אין זה אלא עיבוד, שבו גרע והוסיף כראות עיניו. הבה נעשה עמו צדק: הוא עצמו השמיע על כך, בשיחתו עם גליה ירדני, דברים שהתפרסמו בספרה "ט"ז שיחות עם סופרים", כי מי שישווה את "טוביה החולב" או את "סטמפניו", למשל, אל המקור של שלום-עליכם, ימצא כי הוסיף וגרע ולא תרגם את הדברים כנתינתם. ואילו הקו המנחה של התרגום שלי הוא הנאמנות למקור, ללא שום

שיפורים קוסמטיים. זאת ועוד: כל מהדורות הכתבים ביידיש המכונות "אלע ווערק" ("כל כתבי"), רחוקות מלדייק בדיווח שלהן, שכן, הן מכנסות רק כמחצית לערך ממה ששלום-עליכם כתב. ואילו בתרגומי מכונסת לדאשונה בתולדות הספרות - בכל לשון שהיא - כל יצירתו של שלום-עליכם במהדורת כתבים אחת. אולי ראוי כאן להוסיף כי השינוי המהותי שחולל ברקוביץ' בגירתו העברית הוא שמחק מתוכה את אחד המאפיינים המובהקים של יצירת שלום-עליכם, והוא ההומור השחור. מה זה הומור שחור? זה הומור שנוצר בסיטואציות קשות, במצבים שהצחוק הוא ההפך הגמור של מה שמסתבר בהם. אדרבה, הביטוי המתאים למצבים כאלה הוא הבכי, הזעקה, היללה. ומאחר שהצחוק הוא ההפך של מה שמסתבר במצבים הללו, כמילא ההומור הנוולד בהם הוא פרדוקסאלי. הומור מקברי זה משמש מגן שלאדם במצבים כאוטיים שאין לו שום שליטה עליהם. שלום-עליכם פעל בתקופה של מבוכה נוראה, תקופה של רדיפות, של פוגרומים, שבה יהודים נמלטו על נפשם, גנבו גבולות, היגרו בהמוניהם לאמריקה, תקופה שבה כל הקיום היהודי היה תלוי על בלימה, וההומור השחור ביצירתו הוא דרך התגוננותו בפני המצב הכאוטי הזה. התורת ההומור השחור לגירסה העברית של סיפורי שלום-עליכם, אף היא, בין השאר, אחד ההבדלים בין תרגומו לתרגומו של ברקוביץ'.

אתה כבר סיימת את המלאכה, אתה כבר לא תתרגם מחדש, נכון? ברקוביץ' מוזמן איננו, אפילו ליס, שהיה אחד החסידים הגדולים של ברקוביץ', כבר איננו. מדוע העניין הזה כל כך עמוק בנפשך, מדוע הכעס הזה, שאתה כועס על העולם כולו. מדוע אין לך הביטחון

העצמי שאתה עשית את זה, ואין עוררין על השיבות המפעל. יש ביקורת וביקורת יש על כל דבר, וזה בהחלט לגיטימי. מדוע הכעס, אם כן? ראשית אין בי כעס. ושנית, הלא אתה עצמך שאלת אותי על ההבדל שבין תרגומי לתרגומו של ברקוביץ'. יש לי ביטחון מלא בכך שעשיתי מעשה חשוב. אך יש בי תדהמה. טורדת אותי השאלה השייכת לתחום הסוציו-פסיכולוגי: כיצד קרה שלמעלה מיובל שנים לא נמצא מי שיעשה השוואה בין המקור לבין תרגומו של ברקוביץ'? אדרבה תן לי אתה תשובה האם קוראי העברית היו צריכים לחכות למעלה משבעים וחמש שנים עד שיבוא אהרוני כדי לדעת שיש לשלום-עליכם רומאן מרתק ששמו "המבול"? ולא "המבול" בלבד, אלא "כוכבים תועים" ו"מהתלת הדם", ו"שלוש אלמנות", ו"הנשרף" ו"סנדר בלאנק", ועשרות, אם לא מאות סיפורים שהם פנינים ספרותיות?

ומה תשובתך לכך? כי היו 'בלבתי' ליצירתו של שלום-עליכם, וברקוביץ' בראשם, שהחליטו מה כן לתת לציבור בעברית ומה לא...

אני אתן לך תשובה אחת אפשרית: התנועה הציונית, ששלטה בכיפת התרבות העברית - וזה מובן, אם כי לא מוצדק - פסלה את קיומה של שפת יידיש, כפי שהיא פסלה בשטחים מסוימים גם את הלאדינו. אני סבור שהטוענים כך מפריזים מאוד.

לא מפריזים. אולי כלפי הלאדינו נהגו קצת ביתר סובלנות. אבל לא כלפי היידיש. אני יודע את סיפורו של מרדכי

לשיחה עם החברים ואחד שאל אותו: מהו עתידה של היידיש? בשבס השיב: "בינתיים יש עוד כמה מניינים בעולם שמדברים יידיש, שקוראים יידיש, וכשאלה יסופו, אולי רק אז תבוא לה ליידיש עדנה." "מדוע?" - שאלו אותו. "כי פרופסורים מתעסקים רק בדברים מתים" - השיב. זאת הלצה מרה כלענה אבל היא משקפת פחות או יותר את המציאות. עצוב מאוד לדעת שעד היום אין לה ליידיש מילון אקדמי, ואוצר אדיר של חוכמה יהודית יורד לטימיון. ההתחלה נעשתה, יצאו לאור ארבעה כרכים של האות אל"ף המכילים למעלה משמונים אלף ערכים. אבל המשך אין. כואב הלב, אבל זאת המציאות.

שאלה אחרונה: מה דעתך על מדיניות התרגום? האם יש מדיניות תרגום בארץ?

אין לי מושג. אני יודע שאילו הייתי תובע שכר סופרים על עבודתי, כי אז לא היתה מתממשת. הייתי 'פראייר', ולא זו בלבד שלא קיבלתי אגורה, אלא שנוררתי כסף ממוסדות ומיחידים כדי שהמו"לים יוציאוה לאור. הפתגם היידי אומר: "לתכריכים אין כיסים", לא לוקחים כלום לעולם הבא. אבל כל כתבי שלום-עליכם בנוסחם העברי בעולם הזה דומה שיתקיימו.

תודה רבה.

לשוני ולדבר עם החנונית יידיש כי שפה אחרת היא לא ידעה. אז היו צעקנים שצעקו "עברי דבר עברית", אבל העם הדובר התעלם מהם לחלוטין. אל תשכח, למשל, שאישים מרכזיים כביאליק וכעגנון דיברו וגם כתבו יידיש. גם בקרב המנהיגים הפוליטיים: גולדה מאיר, למשל, דיברה בביתה עם ילדיה יידיש. לי אישית, מגיל ילדות היתה איזו הסתייגות מכל גילוי של 'כנעניות', ובייחוד לאחר קום המדינה, שללתי אותה מגמה שהתימרה לפסוח על אלפיים שנות גלות וניסתה לקפוץ היישר ממלכותו של דוד בן ישי למלכותו של דוד בן גוריון. ועמדתי זאת דחקה בי לא במעט ליטול עלי את המלאכה המטורפת הזאת של תרגום כל יצירתו של שלום-עליכם.

האם אתה צופה שתהיה התחדשות ליידיש?

חוששני כי לא. גורל טראגי מאוד פקד את השפה הנפלאה הזאת שיהודים דיברו בה, בכו בה, צחקו בה, סחרו בה, אלף שנים בקירוב. עד לשואה היו לדעת היסטוריונים אחד עשר מיליון דוברי יידיש בעולם. עכשיו מספרם קטן להחריד והוא הולך וקטן פיזית מדי יום ביומו. בתחילת שנות השישים ביקר בבית-אלפא יצחק בשביס זינגר. הוא נפגש

צאנין, שבמשך שנים התחנן לקבל רישיון להוציא את ה"לעצטע נייעס" שלו. העיתון היומי היחיד, והיה מוכרח לעשות כל מיני רמאויות, להוציא את העיתון בשלוש שפות, בשלושה שמות שונים, כדי שכל יום יצא העיתון תחת שם אחר, עד שבסופו של דבר, על ידי טריק, קיבל את הרישיון. ולא רק זה, עד מלחמת העולם השנייה, רדפו את היידיש כדבר מובן מאליו. על הרקע הזה אני שואל אותך: מה לך, איש בית-אלפא, איש התנועה הציונית, מפ"ם, שבוודאי לא היתה חסידה גדולה של שפת יידיש, להפך... מה לך ולכל המעשה הזה?

נכון שהיו קיצונים או אפילו פנאטים שלחמו נגד כל לעז ויידיש בכלל זה, "גדוד מגיני השפה" וכו', אבל נדמה לי כי עצם העובדה שלמדתי יידיש, בשכונה התל-אביבית של שנות השלושים, מעידה על מציאות אחרת מזו שהנך מתאר. בילדותי דיברתי רוסית. משפחתי עלתה ארצה בשנת 1931, ועשינו הסבה לעברית מיד. אבל, כאמור, השכונה התל-אביבית בשנות השלושים דיברה יידיש, השכנים דיברו יידיש, הפועלים על הפיגומים דיברו יידיש. כשאמא היתה שולחת אותי לחנות המכולת הייתי חייב לשבור את

שיר עם

מיידיש: שמואל שחל

**יְצַאֲתִי לְמִדְבָּרָה
לְרֹאוֹת אֶת בְּנֵי-הָעִיר
צְפוּרָה כְּנֶפֶשׁ פּוֹרֶשֶׁת
תְּעוּף אֵלַי תְּשִׁיר**

**צְפוּרָה אֵלַי הַנְּמִיכָה
וּבְקוֹל צִיּוֹן נִפְתָּח
מִכְתָּב קֶטֶן הַעִיפָה
אֶצְלִי הוּא כְּבָר בֵּיד**

**שׁוֹרָה אַחַת קְרָאֲתִי
אֶהְיֶה חוֹלָה מְאֹד
שׁוֹרָה שְׁנִיָּה קְרָאֲתִי
הוּא אֵינְנוּ עוֹד**

**אֶת חֲבֵרוֹתַי אֶסְפְּתִי
כִּלְכֵן אֵלַי בָּאוֹת
מִי שְׂאֵהָבָה אֵי-פַעַם
תֵּשֵׁב אֵתִי לְכַפּוֹת**

ספר על חילוניות ויוזמה אזרחית

←המשך מעמ' 9←

ישראלי. בפרק הזה הוּן גם בשירות הצבאי, בנישואים ובגירושים ובהיק שעות העבודה והמנוחה, פורש אורנן את משנתו הדמוקרטית, אותה הוא מבטא במאות מאמרים ומכתבים למערכת זה שנים רבות. ניתן לומר ש"השורה התחתונה" של משנתו היא שישאל תוכל להיחשב למדינה דמוקרטית כאשר לא יהיו חוקים המחלקים את האזרחים לסוגים שונים. הדבר יושג מכוח החוק "לביטול האזרחות מכוח שבות, והפיכת כל האזרחים לאזרחים מכוח ישיבה או לידה בארץ", כניסוחו של אורנן (עמ' 107).

בפרק השמיני כהמשך לפרק השביעי, מוסברת התפיסה הדמוקרטית-ליברלית העומדת בניגוד לחוקי התורה. מעבר לכך חוזר אורנן לשאלת שרירותה של ישראל וטוען חד משמעית כי למדינה לא דמוקרטית אין סיכוי להחזיק מעמד. ■

יוסף ברנע

"השבות" הינה אוטומטית ואינה מחייבת הצהרת אמונים למדינת ישראל. אין זו גישה נורמטיבית, שהרי "כך ייהפך מיד לאזרח בוחר לכנסת גם חסיד סאטמר, שקללותיו ופועלותיו נגד קיום המדינה אינן צריכות ראייה" (עמ' 97). אנומליה נוספת היא, שגם יהודי, שנולד בארץ לפני הקמת המדינה, אינו אזרח "מכוח ישיבה" אלא "עולה חדש" שבא לארץ "מכוח שבות" (עמ' 98).

אורנן אינו רק מסביר ומדבר. הוא גם פועל לשינוי המצב. מבהינתו רק מדינה דמוקרטית, שבה כולם ישראלים השווים בפני החוק, ראויה להתקיים, ומכאן תביעתו למחיקת הרישום בסעיף הלאום המבטא רישום לאומי-אתני-מגזרי-מפלה. הוא מעורב בהחתמה על ההצהרה "אני ישראלי", העתירה לשמש ראייה בעתירה לבג"צ להורות על מחיקת סעיף הלאום ממשם האוכלוסין, אולם מניסוחיו לא ברור מדוע התביעה היא למחיקת הסעיף ולא לרישום לאום

לייזר אייכנראנד

מיידיש: יעקב בסר

לייזער אייכנראנד (לייזר אייכנראנד)
 נולד בפולין ב-1912. ב-1937 היגר לצרפת,
 ובמלה"ע השניה התנדב לצבא צרפת ונתפס על-
 ידי הנאצים. בדרך למחנות ההשמדה בפולין,
 הצליח להמלט לשווייץ. שלושה מבין קובצי השירה
 שכתב תורגמו לעברית. חתן פרס איציק מאנגר,
 1976. לייזר אייכנראנד נפטר בשווייץ ב-1985.

מתוך המחזור "גשם חצות"

<p> בעגלה השתיקה באה, באה ונוטלת עמה את המלים. </p> <p> בעקבות העגלה הולך גשם חצות עטוף בכין של הרוחות: - </p> <p> במדבר השתיקה קוברים מלים. </p> <p> שמשות שחורות של מבטים סובבות בקר סביב לדם. </p> <p> נעזבנו אפלו על ידי הבדידות. </p> <p> רוחות של שכחה מכבות את השמות. </p> <p> לכל ילוד חדש פנים של התפוררות. </p>	<p> מתוך עיניו זולגים לילות של חול לכבות שנעצרו; </p> <p> משפתיו נופל גשם שחור של השתיקה; </p> <p> המלים שלה הופכות קברים למלים; </p> <p> הרגעים שלה הופכים מגדלי בכל של הדממה; </p> <p> נבחרת אתה את אבק הכל של נשימתך להחזיר </p> <p> וכל כך למה? </p> <p> והשנים שלה אשר למבטים על </p> <p> העגלות בלוי גשם של חצות? </p>
---	--

יב	ביסט	למראשות	אתה
צוקאפנס	די קעלט	שנתי	קר
פון מיין שלאף	פון קבר,	מקים	הקבר,
שטעלט אויף	ביסט	הלילה	
די נאכט	אין זאמען	אבן לבנה.	אתה
א ווייסן שטיין	דאס געזעץ		בתוך השבלת
	פון ווידערקומען,		החק
און קריצט	ביסט	וחורת	של התחיה מחדש,
אין אים	דער שווינגנדיקער	אל תוכה	
א פֿרעמדקייט	הימל,	זרות	אתה
שטום אַרײַן,		באלם,	הבשורה
	ביסט	הזרות -	האחרונה
די פֿרעמדקייט —	די לעצטע	שמהלכת	של הבריאה,
וואָס גייט	בשורה	בנבדל	
פֿרעמד	פון באשאפן,	מסביב	אתה
אין טעג און נעכט		בימים ובלילות	הצעקה
אָרום	ביסט	ובוכה	האלמת
	דאָס שטומע	את	של האבן,
און וויינט	שרייען	הבכי	אתה
דאָס אייביקע	פון דעם שטיין,	שלמות	הנגון
געוויין		בתוכי החיים -	שלכל
פון שטארבן	ביסט	זה הבכי	בשקיעה.
אינעם לעבן —	פון אלעמען	שאינו צריך	
	דער ניגון,	יותר	
דאָס געוויין,	אויפגעזונגען	יורשים;	
וואָס דארף	אין פֿאָרגיין.	ומישהו	
נישט מער		נושא	
קיין יורשים;		הלוך ושוב	
		תפלת	
און עמעץ		תחית המתים	
טראַגט			
די תפילה		למראשות	
פון תחית המתים		שנתי.	
אום			
צוקאפנס			
פון מיין שלאף.			

נגיסה מלחם הצער

רפי וייכרט

על שירת לייזר אייכנראנד

גבי השולחן/ כפוף אדיש/ אור השקיעה.// מי מביט כך אֵלַיך/ מבעד העיניים השרופות?// וְדְבוּרָךְ/ לא קן צפורים/ לא קן לשלמות/ לא אור.// אלא הסכין הקרה/ אצל צפורים מתות חומות/ על השולחן/ מחזיק תמיד פתוחה הדרך/ אל מחשבות תת-קרקעיות. (עמ' 55).

השורות הקצרות, המבנים החופשיים, תבניות הצבעים, תתי-הזרמים טעוני המתח, תחושות השקיעה והכבדות, החשכה והצינה, ובעיקר נוכחותו המתמדת של המוות קרובים בנימתם לעולמו של דוד פוגל. למשל, בשורות כמו "ועל סיפי עיני/ מוציאים נשמתם כל הימים" (עמ' 44). את יסוריו של אייכנראנד אפשר ממש לשמוע מבלי לאבד את 'טעם המעמקים', כפי שקרא לאחד משערי ספרו "לחם דוי", אולי בגלל שלשונו מתוארת, בין השאר, כך: "בלשונך/ מערבבים זאבים את דמם/ עם לילה" (עמ' 91). שירי אייכנראנד אינם רק "התפילה/ שאיש עדיין/ לא אמר" (עמ' 111). הם אי-השקט, הריגשה והחרדה שבמוקד הווייתו הטראגית של המשורר: "עם כל זעקה של דוי/ הוא לש לחמי, הוא עורך שולחני/ ונוטל ממני תמורה מנוחת" (עמ' 110). כך, בשיר אחד מרבים שבו עוסק המשורר ביחסי אדם ואלוהיו, אדם וקיומו המטוטל להכאיב. אחד היפים בשירי הספר - 'אבני-דרך של שתיקה' - מתווה נתיב-חיים שלם וחרישי, המוליך אל הפרידה, בתריסר שורות קצרות וישירות להפליא, מכילות-כל, ללא מלה מיותרת, ללא רחמים עצמיים. תנועה מלאת יפעה, הדר ותוגה של שקיעת חיים. כתמיד, ללא קואורדינטות של זמן ומקום, שירה טוטאלית של קיום ויקום.

אותי לשלוף את ארנקי. בודאי נכבשתי לצירוף "לחם דוי", שכן עטיפת הספר נעה בין ענווה לבין עגמימות בצבע ירוק דהוי, ללא רישום או כיתוב כלשהו על הגב, ללא דיוקן המשורר בעמודי הפתיחה. רק שש אותיות רוזות ומסוגנות "לחם דוי", מוטות באופן מיוחד ובצבע אפור, וכן שם המשורר, גם הוא באותיות אפרוריות זעירות (לימים למדתי כי הספר ראה אור גם בעטיפה שונה, סגפנית אף היא).

לא ידעתי אז מיהו עזרא זוסמן, שתרגם את השירים לעברית ולא שמעתי את שמו של דב סדן, שחיבר בלשונו המיוחדת, הנפתלת ומאירת הדעת את המבוא ובו קווים ביוגרפיים כלליים ודברי הערכה ופרשנות לשירת לייזר אייכנראנד. אבל השירים הקצרים, החנוקים, מעוטי המלים וגדושי התחושות סללו להם דרך מהירה לעולמי. הספר שנקרא בלשון המקור "דאס ברויט פון צער" ראה אור ביידיש, בהוצאת י. ל. פרץ בתל-אביב בשנת 1964.

התרשמתי מכוחו של המשורר להשתמש באוצר מלים קשה - זעקה, שתיקה, דוי, בדידות, התפוררות, מוות - מבלי לגלוש לפאתוס מזויף. עד מהרה חשתי קירבה לכשרונו ליטול תפאורות שיר שגורות - שקיעה, שלג, גן בשעת קיץ, נובמבר אפולולי - ולעצב בהן חיים ופחד, "עיוור/ נושא כתר הערפילים/ וחרב/ כולה חלודה", כמו בשיר 'המלך ליר', שאותו הקדיש אייכנראנד למתרגמו עזרא זוסמן ולרעייתו, לאה.

היכולת להיות קונקרטי, מדויק, חד, צייר דייקן של טבע דומם ניכרת ברבים מן השירים: "מעל צפורים מתות חומות/ על

ורלם של משוררי היידיש ושל שירת היידיש בישראל של סוף המאה העשרים עגום. לא רק שקהל קוראי היידיש הולך ופוחת אלא שגם לשירת יידיש המתורגמת לעברית אין כיום, כך נדמה, דורש.

בעשור האחרון ראו אור בישראל כמה ספרים חשובים ובהם מאוצרות שירת היידיש. כוונתי, בין השאר, לפואמה המונומנטלית, המשתרעת על-פני מאות עמודים, של מנחם בורישו "המהלך" בתרגומו של יעקב שופט (ריכטר) (בהוצאת תג, 1995), למבחר שירתו של אהרן לייס "אינטרוספקטיביזם בניו-יורק" בקובץ נהדר ורב-פנים בתרגומו של בנימין הרשב (הספריה החדשה, 1997); לפני חודשים מספר, פרסם דן מירון שלוש מסות על שירתו של אברהם סוצקוור - "שלג על כנף היונה" (קשב, 1999) - וכלל בספר תרגומים אחדים משירתו של המשורר הבכיר.

ובכל זאת, דומה כי מדובר בפרפורים אחרונים של תיבת התהודה של שירה גדולה, שנראית לקורא ההדיוט לא כמודרניזם קוסמופוליטי במיטבו, מן ההישגים המרשימים והמרתקים בשירת המאה העשרים, אלא כאקזוטיקה פולקלוריסטית ממקומות רחוקים ומזמנים שמעבר להרי החושך.

אינני זוכר מתי בדיוק נתקלתי לראשונה בספרו של המשורר היידי עז-המבע לייזר אייכנראנד. נדמה לי שהיה זה באחת מחנויות הספרים המשומשים בתל-אביב, קצת אחרי שהשתחררתי מן הצבא. שם הספר - "לחם דוי" - משך את עיני ואת לבי מיד. היתה תקופה כזאת, שבה די היה בכותרת, בצירוף לשוני אחד, בדימוי, כדי לשכנע

אבני-דרך של שתיקה

אתה
עם כל נתיבות עולם
בעיניך
עם כל הכפורים
באצבעותיה,
הצבת סימניה
בין פה ושם.
באבני-דרך של שתיקה
ומעורר נגונים
בצעיפי פוכבים
אשר ההולך למות לבדו
נוטל עמו.

לייזר אייכנראנד נולד בפולין, בדמבלין שליד לובלין, בשנת 1912. שיריו הראשונים החלו להופיע בשנת 1934. ב-1937 היגר לצרפת. עם פרוץ מלחמת העולם השנייה התנדב לצבא-צרפת ועם כיבוש צרפת על-ידי הנאצים נאסר, גלה ממחנה למחנה, ונידון לשילוח לפולין. בשעת גירושו הצליח להימלט לשוויץ שבה מצא מפלט. משוויץ חזר מאוחר יותר לפריז וממנה נדד לארגנטינה. בשנות החמישים עלה והשתקע בישראל אך חזר ויצא לשוויץ וחזר ועלה לישראל ושוב עזבה. במשך עשרות שנים התגורר בשוויץ, בעיר ציריך, ומשם היה מגיע מדי שנה לביקורים ממושכים בישראל. אייכנראנד פרסם ביידיש קובצי שירה אחדים ובהם: "אנחנו לא נשתוק" (ביחד עם המשוררת השווייצית יו מיהאלי והמשורר היהודי-גרמני סטפן הכמלין, ציריך, 1946, השירים הופיעו באותיות לטיניות), "האינך שומע?" (ציריך, 1947, הספר ראה אור במהדורה דו-לשונית יידיש-גרמנית, כולו באותיות לטיניות), "ממעמקים" (פריז, הוצאת "די גאלדענע פאווע", 1953), "לחם דוי" (תל-אביב, 1964), "הצמאון לצפיה" (תל-אביב, 1970).

שלושה מספריו תורגמו בשנות השישים והשבעים לעברית. בנוסף "לחם דוי" שנזכר לעיל, ראו אור ספריו - "דגעירוח" (תרגם יעקב בסר, עקד, 1970, חלק מהשירים שנכללו בקובץ זה הם גירסה עברית נוספת לשירים מתוך "לחם דוי"), ו"שתיקת שלגים" (תרגם יעקב בסר, ספרית פועלים, 1977, בתוספת אחרית דבר אישית ונבונה של עזריאל אוקמני).

ב-1976 זכה לייזר אייכנראנד בפרס היוקרתי על-שם איציק מאנגר. הפרס הוענק לו בטקס שנערך ב"הבימה" ושבתיאור רשמים ממנו פותח אוקמני את אחרית הדבר שלו.

אייכנראנד נפטר בשוויץ, בשנת 1985.

שירת אייכנראנד, שהושפעה כאופן ניכר מאלמנטים מרכזיים של האקספרסיוניזם

הגרמני, מגלה קווי דימיון מפתיעים גם לשירתו של פאול צלאן: בתמונותיה, באוירתה, במבני המשפט ואפילו בצירופי לשון ובדימויים ספציפיים. למי שמכיר את שירת צלאן אין כל קושי לגלות דומות זו, של שני משוררים אחים לגורל היהודי של מפגש עם אימי המלחמה (אייכנראנד היה מבוגר מצלאן בשמונה שנים), בשיר קצר ונוגה כמו 'פרידה':

פרידה

אצבעותיה הקרות
למדו את
הגיטרה לשתק;
אור-ערב
אוגר
מוסיקה של פרידה.

בצל חרבות
מבטך
נוצלות המלים את עצמן;

רק החולות
של הקיץ האחרון
זורמים הלאה מבעד לשמך.

"דגעירוח", עמ' 56

שירתו של אייכנראנד היא שירה של תודעה קפואה, מבודדת בנופי שלג ואפר, המתבוננת באימה בעולם החשוך והריקן: "שתיקתך/הולכת ומקפאה/ עד לכוכבים" ("שתיקת שלגים", עמ' 55). היא מדירה רגליה מן ההומור והאירוניה האופייניים כל-כך לשירת היידיש, גם ברגעיה הנוגים. שירה זו מנסה לתת ביטוי לעולם שהתרוסק בשירים המתקיימים-לא-מתקיימים על סף השתיקה והגויעה. נימתה נשובה באירוניה מקברית, הנושקת לא פעם לגרוטסקה. שוב ושוב נשאלת בה השאלה מלאת הטרוניות:

"בשל מה/בראך אלוהים לשאת/בעול הצער?" ("דגע-דוח", עמ' 34). השירים מתנהלים "על דרכים חשוכות" ובמרכזם היעדר כל תקווה: "בצער ובקור - / והמחר/ רואה/ בעיניהם הפורחות/ את המראה/ של כל הדורות הדעוכים" (שם, עמ' 14). הרתיחה היחידה היא רתיחת הדם המיוסר ומדווה הפצעים: "כל הפצעים/ שחרטומי האש/ אשר לרוע האדם/ מכים בבשר היום, / לעולם, לעולם/ לא יגלידו." (שם, עמ' 32).

אמנם, נימותיו של אייכנראנד אינן מגוונות והמנעד של שיריו מוגבל במכוון לכמה תמונות יסוד של רעב, אי ודאות, מחשכי אינסוף, צללים מהלכי אימים, עשן המשרפות ו'אפר הזכרון', כשם אחד ממחזורי השירים ב"שתיקת שלגים". אולם בתוך המגבלות שמקבל המשורר על עצמו הוא מצליח לכתוב שורות ולצייר תמונות בלתי נשכחות בעוצמתן: "על מסכות האלמוות של עופות הלילה/ מצטלצל הקול המשותק של/ תנועת כוכבים" ("דגעירות", עמ' 33); "ש שמשות המדבר/העלו/ את נר השבת;/ שלוות האש/ עולה/ מסבובי כדור הארץ" (שם, עמ' 43).

רבים משיריו של אייכנראנד עוסקים במלים, בתפקידן בעולם שאחרי המלחמה, ביכולתן-אי-יכולתן לתת מבעד לאשר שפתיו נשרפו: "מוטלים הם בקברי-המלים/כרוכים בדממה וצנה" ("לחם דוי", עמ' 48) או "הוא, הבדידות אשר/למלה./ שאיש עדיין/אותה לא אמר" ("דגעירות", עמ' 46). שירת אייכנראנד היא קינה חסרת ניב לאשר אין לו מקונן שכן "איש אינו מבכה איש" ("לחם דוי", עמ' 112).

בשורות שיר ארספואטיות על-אודות גורלה של שירת היידיש מחפש המשורר הנואש קשר עם מי שכבר לא יכול לקיים את חלקו בחוזה: "אותיות יידיש/ מחפשות/ אל אן/ נושא היום/ את החסד העוור/ שבעבר ההוא/ של הערנות" ("שתיקת שלגים", עמ' 42).

←המשך מעמ' 2←

כלי להיכנס לפלפולים פוליטיים עתידניים, ישראל היום אינה יכולה להרשות לעצמה להחזיק תחת שליטתה שטחים שנכבשו על ידיה במלחמה שהיא יומה. כבר כתבתי לא אחת שהחוקת שטח כבוש היא בלתי אפשרית בעולם פוסט קולוניאלי. בתקופה שלנו, משחקי הכוח הם כלכליים ותרבותיים, אלה הם האמצעים שישראל יכולה ורשאית להתמודד בעזרתם עם מדינות ערב ורצוי שכך תעשה.

זו הפעם השניה שאני שולח מאן ברכת חוק ואמץ לאהוד ולעושים עמו במלאכה - תביאו לנו חוזה טוב לשלום עם סוריה, וההיסטוריה לא תשכח זאת.

ולוול טשרנין

מיידיש: שמואל שתל

מחיה מתים

וּנְמִסוֹתֵי כָּלִי.
נְעֻלְמָתִי, אֲבָד אֲנִי שְׁלִי.
אֲבָד לִי הַהֶגְיוֹן, הַעֲצִיפוֹת,
רְגִשׁוֹת שֶׁל הַזְּמַן וְהַהוֹמֹר,
וְשֶׁל הַרְעַשׁ וְהִיצָר.
שְׁתִּיתִי -
הַיְדִים וְהַרְגָּלִים
כְּסַנְפִּירִים.
שְׁתִּיתִי בְּבַלְיָעוֹת,
גְּדוּלוֹת וְקִטְנוֹת,
שְׁאִינָן יְכוּלוֹת לְרוֹת צְמָאוֹן.
כְּמוֹ אֶף לֹא פָּעַם -
גַּם מִתּוֹק וְגַם חֲפָשִׁי וְגַם רַחֵב;
וְהַרְיָאוֹת, הֵן קִטְנוֹת מְדִי
וְאִין דִּי אוֹיֵר בְּנִשְׁמָה.
נְפַלְתִּי לְאַרְץ, עַל הָאֲבָנִים וְהַקּוֹצִים,
וּפְלַטְתִּי גְּנִיחָה תוֹךְ כְּדֵי גְּסִיסָה:
יְרוּשָׁלַיִם...

וועלוועל טשערנין (ולוול טשרנין)

נולד במוסקוויב ב-1958.

בוגר אוניברסיטת מוסקוויב בהיסטוריה ובספרות. עלה ב-1990. התיישב בקדומים שבשומרון. למד בבית המדרש של מכון הרטמן ואת עבודת הדוקטורט שלו עשה במרכז ללימודי יהדות באוניברסיטת בר-אילן. "בין השמשות" הוא ספר שריו הראשון.

עשרה בטבת

פָּנִים שֶׁל טַבַּת, לֹלֵא סִבָּר
שֶׁל הָרִים לִיד מִשְׁכַּן שִׁילָה
מְצַהֲיָבִים מְאֹד שׁוֹמְרוֹנִית.
חִיכּוֹ דוֹרוֹת עַל דוֹרוֹת לְבוֹאֵי.
עֲכָשִׁיו אֲנִי כָּבֵר כָּאֵן
עוֹמֵד עַד-אֵין-סוֹף וּמְחַכָּה
לְטֶרְמֵפּ.
אֵל הַדְּרוֹם יוֹכֵל לְהַבִּיאֲנִי:
לְבֵית-אֵל, לְרִמָּה, אוֹלֵי גַם לִירוּשָׁלַיִם.
אֶךְ אֵין שׁוֹם טֶרְמֵפּ וְאֲנִי עוֹמֵד כְּמוֹ אֲבָן
בְּהַצְטַלְבוֹת הַדְּרָכִים, כָּאֵן, לִיד מִשְׁכַּן שִׁילָה
בֵּין עֲרָבִים פְּשׁוּטִים, שְׂבָאָב.
עֲצֵי הַיָּזִית מוֹכִירִים לִי מְאֹד
תְּרֻזוֹת, עֲצֵי לְבָנָה וְאַלוֹת
מְאַרְץ הַנְּכָרִים שְׁלִי, אוֹתָהּ עוֹבְתִי.
דֵּי נְנוּחַ הוּא כָּאֵן, מְסַבִּיב,
אִם לֹא אוֹמֵר גַּם - אֵינְטִימִי.
לְתוֹךְ פְּרִשַׁת הַדְּרָכִים מְדַלְּגַת זְרִיזוֹה
יַעַל יְהוּדִית מְאֹד עֲדִינָה.
מְאָהָב אֲנִי בִיעַל, בְּהָרִים, בְּשָׂבָאָב.
אֵת רוֹבֵי עַל רְצוּעָתוֹ אֶתְקֵן.
מִי יוֹדֵעַ מַה יְכוּל עוֹד לְקָרוֹת
כָּאֵן, בְּהַצְטַלְבוֹת הַדְּרָכִים, לִיד מִשְׁכַּן שִׁילָה.
אֶךְ כָּבֵר מְאַחַר וְאֲנִי כָּבֵר פְּצוּעֵי.
מְדַמֵּם לְבִי קַל הַדְּעַת.
הוּי, הֵיעַל, הוּי יַעַל עֲדִינָה!
וְהַטֶּרְמֵפּ לֹא מְגִיעַ.
נְשֹׂאֲרָתִי אֶתָּה פָּנִים אֵל פָּנִים.

מחיה-מתים

און איך בין זיך צעגאנגען.
כ'בין פארשוונדן, פארלארן מיין איך.
כ'האב פארלארן די לאַגיק, די מידקייט,
די געפילן פון צייט און הומאָר,
און דעם ציל און דעם וועג,
און דעם רעש און דעם יצר.
כ'בין געשווימען -
די הענט און די פיס
ווי די פלוספעדער.
כ'האב געטרונקען מיט שלונגען,
מיט גרויסע און קאָרגע,
וואָס זיי קאַנען ניט לעשן דעם דאַרשט.
כ'האב געאַטעמט אַזוי,
ווי נאָך קיין מאָל -
סיי זייס און סיי פרייט און סיי ברייט;
און די לונגען, זיי זינען צו קליין,
און סע קלעקט ניט קיין לופט אין דעם אַטעם.
כ'בין געפאלן אויף דרערד,
אויף די שטיינער און דאַרנס,
און אַ כריפע געטאַן כ'האב אין גסיסה:
ירושלים...

יוסף קרלר

יוסף קרלער (יוסף קרלר)

משורר יידי פורה. הגיע ארצה מברה"מ ב-1971. בתקופת הרדיפות האכזריות נגד אנשי התרבות היהודים בברה"מ, ב-1950, נאסר ושהה במחנה כפיה זמן ממושך. ספרו האחרון "אבי געזונט". שיר אחד מבין השירים כאן לקוח מקובץ זה.

השקדיה שלי

שְׁקֵדִיָּה שְׁלִי
צְעִירָה וְזַעִירָה,
הַפְּקָעִים שְׁלֵךְ
הַחֲלוּ לְבָקוּעַ לַפֶּתַע
אֶחָד אֶחָד
וּפְרָחֵי שָׁמַיִם-חֲדָשִׁים
כְּכֹר מִתְּפָרְצִים, שְׁמָחִים -
וּבְדִיךְ הַקֶּטְנִים
הַתְּבַשְׁמוּ בְּרֵיחַ פֹּרֶחַ
וְהַתְּקַשְׁטוּ בְּלֶבֶן וּבֹרֶד...
שְׁקֵדִיָּה שְׁלִי
אֵילָנִית פִּתְיָה קֶטְנָה,
אוֹלִי, מוֹטֵב שְׁאֲבֵקֶשׁ מִמֶּךָ:
אֶל תְּפָרְחִי,
אֶל תִּלְכִּי שְׁבִי
אֶחָד הַשֶּׁמֶשׁ הַפּוֹשֶׁרֶת
הַמְּשַׁתְּקֶפֶת בְּבִדְלָח הַבּוֹקֵר הַעֵמֶק?

וְכִי כַּמָּה פְּעָמִים אָנִי
בְּמֵלֵא הַטַּעַם הַמְּרִיר
רְמִיתִי אֶת עֲצָמֵי? ...
וְאָנִי, שׁוֹלַח שְׂרָשִׁים עֲמָק,
פּוֹרֵחַ וְגֵדֵל, אָנִי
עֲקָשָׁן בְּלִתִּי נִלְאָה.

ירושלים 1988

מיידיש: יעקב בסר

אֶת מוֹכְנָה לַפְּגוֹשׁ אֶת
אֲבִיבָה הַרְאִשׁוֹן הַמֵּיעֵד לָךְ
אֲבָל, עֲכָשְׁיוּ רַק יְנוֹאֵר,
אֶת שׁוֹמְעֶת?
אֵילָנִי הַמְּכַשֶּׁף,
אֵילָנִי הַזַּעִיר,
טַפְּשׁוֹנֵי הַגְּדוֹל!

עוֹד מַעֲט קֵט
יִשְׂרָקוּ רוּחוֹת חֲדָיִם
עוֹד מַעֲט קֵט
יִצְלִיפוּ בְּקֹר וּבִכְחַ
הָאֵם יִהְיֶה בְּךָ שְׂאֵר רוּחַ,
כְּשִׁיבּוֹא בְּזִמְנֵי אִמְתְּ הַקֹּר
לְהַתְּחַדֵּשׁ וְשׁוֹב לַפְּרוּחַ
וּמְחַדֵּשׁ לְהַתְּקַשֵּׁט וְגַם לְצַמְחָה? -

אֶךְ חֲכִי לִי רְגַע, רַק חֲכִי.
הָאֵם אָנִי חֲכָם בֵּן חֲכָמִים
מִן הַעֵץ הַזֶּה?

חושך

הֵלֶךְ לְעוֹלָמוֹ
עַל מָה עֲכָשׁוּ לְהַצְטַעֵר?
עֲצוּב, שׁוֹמֵם,
וּכְמוֹ תַּמִּיד, הַחֲשֵׁךְ יִשְׂאֵר.

לְמַדְנוֹתָו יְכַלֶּה
לְשִׁטֵּף אֶת הָעוֹלָם אוֹרָה.
אִז לְמָה אֶת זְמַנּוֹ כֹּלֶה
עִם הַשִּׁירָה?

דרכי

גְּדוֹלוֹת וּנְפִלְאוֹת
לֹא אַחֲפֵשׁ,
אֲבָל כָּל עוֹד אוֹכֵל לְנִשְׁוֹם
וּלְהֵלֵךְ -
אֲשַׁאֵף אֶל שִׁיר קֶצֶר
אֲשֶׁר יִפִּיל בְּדַרְךְ
צֵל אֶרֶץ.

מיידיש: נתן יונתן

מינן גאנג

קייז גרויסע גליקו
זוך איך ניט,
נאַר וויפֿל ס׳וועט מיר קלעקו
אַטעם —
כ׳וויל גרייכן צו דער קורצער ליד,
וואָס וואַרפֿט פֿון זיך
א לאַנגן שאַטן.

מצד זה עמוס לויתן

מוספים, ספרים, ארועים

התקשורת תכריע

ברור שגורל משאל-העם וגורל השלום עם סוריה יוכרעו על-ידי התקשורת. זו שעתה הגדולה והגורלית, ולא ברור כלל אם היא ערוכה לה. האם תוכל תקשורת-רייטינגית-סנסציונית-קטנונית-רכילותית להתעלות למשימה הרצינית?

להלן שש הערות, התייחסויות וסיפורים משוט בתקשורת ומהתהלך בה. חלקם מן הסתם יתיישנו עד שהמדור יראה אור, בכל מקרה יש להתייחס אליהם כאל דוגמאות בלבד.

בתקשורת כמו בתקשורת (1)

שנים רבות, בעוונותי, הייתי עיתונאי, עורך חדשות, אמנם בעיתון קטן ולא צהוב 'על המשמר' שמו, ובכל זאת בתקשורת כמו בתקשורת, הייתי צריך כל הזמן לחשוב על הכותרת של מחר, שתתיישן ברגע שתראה אור, להאזין למהדורת חדשות כל שעה, למבזק חדשות כל חצי שעה, ולאיינספור יומנים ותוכניות אקטואליה ברדיו ובטלוויזיה, שכל אחד מהם מקצר את חיי קודמו, וזאת גם כאשר ידעתי כי ממילא אין שום קשר בין רצף ההתרחשויות בתקשורת לרצף ההתרחשויות במציאות, שהרי את התקשורת, חרף שמה, לעולם לא מעניין ההקשר של האירוע, הלפני והאחרי שלו, אלא שיאו בלבד, הכותרת שלו, התלושה אפילו ממנו עצמו. מאז ששיניתי את עיסוקי אני מסתפק בדרך כלל במהדורת חדשות מסכמת אחת ביום ובקריאת עיתונים, בעיקר בסוף השבוע, ונושם לרווחה כמי שהשתחרר מעולה המשעבד של המדיה, שמעצם טבעה דנה את עצמה לרדידות, שטחיות וחוסר

משמעות. האמת היא שעיתונאים רציניים יודעים זאת ודעתם לא נוחה, לעתים, ממה שקורה בטריטוריה שלהם, אבל אינם יכולים לחרוג מכללי המשחק הציניים המחייבים אותם. דוגמה מובהקת לכך הוא יחס העיתונות לאהוד ברק, עליו עמדנו כבר בעבר. לאחרונה בלט הדבר שוב בשבועיים שבין סוף נובמבר לאמצע דצמבר, בין גילויי העוני והרעב (הגילוי הראשון של השלטון המקומי, להבדיל מדוח הביטוח הלאומי) לחידוש השיחות עם סוריה.

עיתוני סוף השבוע של ה-26 בנובמבר עסקו הרבה במהפך שחל ביחס לראש-הממשלה בתקשורת. תחת הכותרת "כבר לא אחד משלנו" כתב אביב לביא ב'מוסף הארץ' כי "העיתונות גילתה פתאום את העוני והכריזה מלחמה על ברק". לדבריו בשבוע זה חדלו העיתונאים לכתוב על ראש-הממשלה והסתערו על ברק האיש. הטון הכללי שעלה מדיווחי הכתבים שהצטרפו למסעו לארה"ב (לוועידת האירגונים היהודים, לא לשיחות עם השר הסורי) היה לעגני. ברק הוצג כאדם זחוח ומנותק שמבזבז זמן יקר בארוחות פאר בחו"ל בעת שהארץ מלאה שוועת רעבים. לביא מבקר את עמיתיו על כתיבתם זו ואומר: "רוב העיתונאים הצביעו לברק. עם כל יום שחולף הם מגלים שהצבעתם לא הביאה את המשיח. הם כועסים, הם מרגישים מרומים, והם מוציאים עליו את הכעס הזה. לכאורה יש להם כיוון, אבל אי אפשר להתעלם מהטון האמוציונלי ומהטרניה האישית שמאפיינים את הדיווחים. צרכן התקשורת הסביר שואל את עצמו, האם באמת ברק כל כך גרוע, או שאלה העיתונאים שמחצינים את תסכולם?"

גם עוזי בנימין במאמר בשם "הרעב לכותרות" בעמודי יום שישי של 'הארץ' תוקף את התקשורת ואומר כי הכותרת הראשית הצעקנית של 'ידיעות אחרונות' שהכריזה על 135 אלף רעבים בישראל (שהתבררה כעבור יום כחסרת שחר) מעוררת את החשד "שהרעב היחיד השורר במדינה הוא של עיתונים מסוימים לכותרות מרעישות". הוא מוסיף כי כותרת זו ממחישה את "התפקיד המפוקפק שממלאת התקשורת ביצירת בועות עכורות, שגם לאחר שהן מתפוצצות הן מותירות מועקה על ההווי הציבורי".

אפילו סימה קדמון ב'ידיעות אחרונות', שהיא, כפי שכבר ציינתי במדור קודם, ממובילי הקמפיין האישי נגד ברק ושגם בכתבתה הנוכחית תוקפת את אישיותו ואופיו ("ברק איבד קשר עין עם הבוחרים... הם לא רוצים ראש-ממשלה מדינאי, הם רוצים ראש-ממשלה בן-אדם...") מודה בעצם שכל העניין הוא תדמיתי ולא מהותי. לדבריה, לא היה מעולם ראש-ממשלה שוויתר על נסיעה לוועידת האירגונים היהודיים בארה"ב (הכול שוכחים ששרון ראש הליכוד כבר היה שם - ע.ל.) ובכל זאת היא סבורה שכיוון ש"האינתיפאדה התברתית בארץ התחילה, ברק היה צריך לשקול חזרה לארץ".

היטיב לסכם פרשה זו חמי שלו ב'מעריב' שבמאמרו "ברק נגד תקשורת עוינת" כתב לא מעט דברי ביקורת (עצמית) על התקשורת. היה זה שבוע של שפל ביחסים בין ראש-הממשלה לעיתונות, כותב שלו. התקשורת ייסרה אותו על נסיעתו לארה"ב, עקצה אותו על הפמליה המנופחת והוציאה לו את הנשמה על מה שנתפס כחוסר רגישות

הזה של העולם איננו מעודד התגייסות ופעילות פוליטית, ואיננו מציע לבני תמותה רגילים שום נקודת עיגון בו... יתר על כן, פייר בורדייה סבור שהטלוויזיה, והדבר נכון לגבי התקשורת בכלל, מעמידה בסכנה את התרבות, האמנות, הספרות, והחיים הדמוקרטיים. באמצעות המנגנונים

אינסופית (מצטיין בכך במיוחד אריה גולן המגיש את יומן הבוקר ברשת ב'), אשר כפי שאנו כבר יודעים, תשעים אחוזים ממנה, אינה מועילה, אינה מבהירה דבר, אינה מסייעת בכלום וביכולתה רק להזיק. להוציא מומחים בודדים, כמו אהוד יערי למשל (היחיד שהשכיל להצביע על חידושים בנאום שר החוץ הסורי א-שרע) כתבים שאינם מבינים מאומה מדברים בינתיים על שפת הגוף, על לחיצת היד (שלא היתה), על הכתף הקרה של הסורים, על חלונות הבליר האזו, הקלאריון הוטל, העיירה שפרדסטאון, ושאר זוטות לא חשובות, אבל שמשפיעות באווילתן על דעת הקהל ועיצובה. לכן אני מציע לכל אדם בר-דעת לחשוב על ההסדר בינו לבין עצמו ובינו לבין ידידיו, ולהנמיך את קול מקלטי הרדיו והטלוויזיה כשהם עוסקים בו, או לחלופין לעבור לקול המוסיקה, עד יעבור משאל-העם.

סיכום ביניים: פייר בורדייה (4)

לסיכום חלק זה בדיון זה על התקשורת משתלב היטב ספרו של האינטלקטואל הצרפתי פייר בורדייה "על הטלוויזיה" שתורגם לא מכבר לעברית (כבל, 1999) החושף את כל הרעות החולות שלה ואת סכנותיה. נצטט קצת מתוך 'אחרית דבר - העיתונות והפוליטיקה' שם הוא כותב: "בעולם שבו שולטים החשש לשעמם והדאגה לבדר בכל מחיר, הפוליטיקה נדונה להיראות כנושא כפוי טובה. לכן, נוטים להקריב את הכתב החוקר והעיתונאי בעל הטור לטובת המנחה הברזן. את המידע, הניתוח, ודיוני המומחים, ממירים בבידור טהור, ובפטרואים חסרי שחר של הטוק שואו. בתוכניות אלה ואחרות עושים המנחים כל שלא ידם לעודד עימות בין פוליטיקאים במקום ליצור עימות בין טיעוניהם, והם מתעניינים יותר במשחק ובשחקנים מאשר בתכנים הפוליטיים. כל זה מביא אותם לייצר, אם בשאלות ואם בפרשנות, תמונה צינית של העולם הפוליטי, המוצג כוירת התגוששות נטולת עקרונות.

"החיפוש אחר הבידור הופך גם את מהדורות החדשות למעשה טלאים של אירועים מבדרים, בלי ראש ובלי זנב, בלי פרופורציה ומשמעות: רעידת אדמה בתורכיה אחרי תוכנית קיצוצים בתקציב, ניצחון ספורטיבי אחרי משפט סנסציוני וכדומה, מצג חטוף ומקוטע של העולם, מבלי יכולת להנהיר את האירוע ולהסבירו לעומקו. זוהי ראייה מנותקת מכל היסטוריה, מפורדת ומפרדת, המציגה שרשרת של סיפורים אבסורדיים למראית עין, שמופיעים ללא הסבר ונעלמים ללא פתרון - היום זאיר, אתמול ביאפרה, מחר קונגו - טרגדיות שהן כמו אסונות טבע, נעדרות כל זיקה ופרספקטיבה. הייצוג

למצוקות הציבור בארץ. אולם, ברק אינו נכנע לגחמותיה של התקשורת. הוא מקפיד שלא לתקוף אותה בפומבי, אבל היה רוצה לראות עיתונות "יותר אחראית". הוא מודה שאישיותו איננה תואמת את צורכי התקשורת המודרנית ("אני אומר היום את מה שאמרתי בשבוע שעבר, ואת מה שאומר גם בשבוע הבא, ומבחינת התקשורת זאת לא סחורה", אמר ברעיון לשלון) ומעדיף את התקשורת הישנה, הסבלנית, השקולה, הלא היסטרית. הוא מבקר את התקשורת של היום על קוצר רוחה, תביעתה לכותרות קליטות ופתרונות מיידיים. הוא רואה את עצמו כרץ למרחקים ארוכים בשעה שהתקשורת חיה מהיום למחר. ברק, אומר חמי שלו, הוא ההיפך הגמור מקודמו. אם נתניהו היה חיות תקשורת, ברק הוא חיזור תקשורת. והוא מסכם את דברו: "גם אם יש אמת בביקורתו של ברק נגד התקשורת, יש בהתנהגותו משום מלחמה בטחנות רוח. ניסיון אנאכרוניסטי לשבור את כללי המשחק".

לא חלפו שבועיים (2)

והנה, לא חלפו שבועיים והקערה התהפכה על פיה עם פרסום הידיעה המפתיעה על חידוש השיחות עם סוריה (10.12.99). התקשורת שהספיקה לשכוח מה שכתבה שבועיים קודם, יצאה בכותרות ענק "רגע היסטורי", "פריצת דרך", "ברק מספק את הסחורה" וכדומה (רק סימה קדמון, הזכורה לטוב, נעלמה ונאלמה ממוסף ידיעות אחרונות של אותו שבוע). מסתבר שהעבודה שעשה ברק כל אותה עת - המידור, ההשאיות, הזוהירות שנקטו ושהותקפו שוב ושוב על-ידי מי שבעצם אינם מביני דבר - היתה עתה מלאכת מחשבת של מדינאות מזהירה, וכן הלאה, וכן הלאה. לא אתפלא אם התקשורת שאך קודם לכן גינתה אותו על "אטימותו" כלפי הרעבים, תשבח אותו בקרוב על "נחישותו" מול המתיישבים הסחטנים בגולן. וברק, כאמור, הוא רק משל, מראה בלבד שאנו מציבים מול פניה.

אולם שוב, כמו חמור קופץ בראש, התקשורת כבר יוצאת עם כותרות ענק על משאלי-עם, ועל אחוזי התומכים והמתנגדים לנסיגה. זה לא רציני, לא מעמיק, לא נכון. צדק השר שלמה בן עמי שסרב להשתתף במשאל כזה כאשר אמר שמשאל-העם אינו על הנסיגה, אלא על השלום, ובפני העם תובא חבילה שלמה אליה יצטרך להתייחס לכשיושג הסכם.

שוב מדברים על שפת הגוף (3)

עד שיושג הסכם עם סוריה, אם יושג, ועד שיערך משאל-העם, אנו צפויים לברברת

ובעקבותיהם גם העיתונים היומיים, להתקף של הזיות לאומניות. התקשורת התורכית נסחפה גם היא למערכה. חיילים יוניים נחתו באי. ציי שתי המדינות החלו לנוע. רק בקושי נמנעה מלחמה... אפשר שלא מעט התפרצויות לאומניות ושנאת זרים ביוון, תורכיה, יוגוסלביה לשעבר, נעשו אפשריים בשל היכולת של התקשורת לנצל עד תום רגשות ראשוניים אלה.

דברים, שאולי אינם חידוש גדול, אבל מנוסחים היטב, וקולעים ממש למצב בו אנו נמצאים. האם מישוהו מפקפק בכך כי "ערוץ 7" ותחנות הרדיו הפירטיות והחוקיות ש"ס" והחרדים משופעים בהם אינם מסוגלים לחולל מלחמה דומה אצלנו נגד נסיגה מהגולן והשטחים?

זכר, לבן, אשכנזי (5)

אם פתחנו בתקשורת, נמשיך בה כבר הפעם, אם כי בכיוון קצת שונה. היתה זאת כמדומני פרופ' עדנה מרגלית, יו"ר האגודה לזכויות האזרח בישראל, שאמרה בראיון בטלוויזיה עם הגשת הדו"ח השנתי של האגודה לרגל שבוע זכויות האזרח בישראל, כי "היחיד שאינו סובל מאפליה במדינה הוא זכר, לבן, אשכנזי, בעוד כל השאר (ערבים, מזרחיים, נשים) מופלים לרעה".

נזכרתי בדברים אלה למקרא כתבתה באותו שבוע של שרית פוקס ('סופשבוע' מעריב 10.12.99) על דוד עזריאלי, בונה הקניונים איילון, באר-שבע, מלחה בירושלים וקניון עזריאלי על שמו בתל-אביב (שגם בישר ממרום קומותיו בכתובת חשמל רצה את הימים השעות והדקות לבוא המילניום החדש) לרגל צאת ספרו "צעד אחד קדימה" בהוצאת יד ושם - המספר את קורות חייו מיום שעזב כנער את ביתו בעיירה קטנה בפולין ועד שנעשה איש עסקים מצליח בקנדה - כדי לבחון באמצעותה את השאלה, מאיזה יתרונות, או שמא אפליה לטובה, נהנה, באמת, בעבר או בהווה, "הזכר, הלבן, האשכנזי", במקרה זה דוד עזריאלי, בן 78 היום, שהפכו אותו למולטי מיליונר?

שרית פוקס מונה בתמצית מקצת מתחנות חייו: היה עוזר למנהל טחנת קמח בגברילצ'יצי ברוסיה הלבנה; עבד כשוליה אצל נפח בסובחוז; נסע לסיביר לחפש את אחיו אפרים ופנחס; עלה על רכבת לטשקנט, ירד בבוכרה, וגויס בטעות לצבא הפולני; הגיע עם הצבא הזה כחייל לאירן, ערק וברח בתחפושת של ערבי חירש ואילם לבגדד; הוברח משם בסיוע אנצו סירני ומשה דיין לארץ-ישראל במשאית שהסיעה נשק בארונות קבורה; שהה זמן מה בקיבוץ מעוז חיים; החל ללמוד בטכניון והתפרנס כאחראי לטיסטים במלון בחיפה; לחם במלחמת השחרור בקרבות לטרון; נסע ב-1950

"מה הקסים אותך בקניונים?" השיב: "הדינמיקה של החיים, מתחילת חיי, קשורה בהחלפת סחורה, שסביבה נפגשים, מבלים, שרים, שמחים, מתחננים".

המראיית, ברוח הימים האלה, מזכירה לו את 135 אלף הרעבים בישראל, ושואלת אם היה אי-פעם רעב או עני. עזריאלי משיב כי אסור שיהיו אנשים רעבים, אם כי אינו מאמין שמספר זה נכון (ואכן התברר שלא). לדבריו, הוא עצמו סבל חרפת רעב בהיותו סטודנט בטכניון וחי על מרק ולחם. אשר לעוני הוא משיב תשובה שהיא תמצית השקפת עולמו: "אף פעם לא הייתי עני. גם כשלא היתה לי פרוטה בכיס לא הייתי עני. תמיד הייתי עשיר בגישה שלי לעולם, באופטימיות שלי כלפי החיים. לא הכסף עושה אדם לעשיר. הסיסמה שהריצה אותי מראשית דרכי היתה: אין יש יותר מאין".

האם זה סודו של האיש?

הבניינים של עזריאלי ושטרנהל (6)

הראיון עם עזריאלי הוא לא רק סיפור חיים מופלא, אלא במציאות התקשורתית הישראלית העכשווית, הוא גם ראיון "חתרני". כאשר גל צדקני שוטף את התקשורת ומלים כמו "עסק", "יוזמה", "רווח", הן מלים גסות כמעט, הרי הדברים הפשוטים שמספר עזריאלי, הם הליכה נגד הזרם וכפירה בעיקר.

די היה לקרוא באותו שבוע את מאמרו של פרופ' זאב שטרנהל על אהוד ברק "שליחם של היפים והשבעים" ('הארץ' 12.10.99) כדי לראות עד כמה הסגנון הפופוליסטי בשאלות כלכליות-חברתיות השתלט גם על כתיבתם פרופסורים ואנשי אקדמיה. "מה רוצים מאהוד ברק? - כתב שטרנהל - הוא מייצג נאמנה את בוחריו, המעמד הבינוני הגבוה, שהמדינה בעיניהם היא עסק גדול שיש לנהל היטב והעניים החיים בה הם מטרד שחייבים לסבול, לנטרל ולהשתיק".

"היפים והשבעים" של שטרנהל הם בוודאי גם אנשים דוגמת דוד עזריאלי, שתרם מן הסתם לחברה במעשיו (אלפי מקומות עבודה, פיתוח וצמיחה) לא פחות משטרנהל במאמריו. שטרנהל מאשים את ברק כי מדיניותו מחזירה אותנו למאה ה-19, אולם דומה לעתים שהוא עצמו תקוע באותה מאה עם רעיונות האוטופיסטים הצרפתיים, כאשר מעולם לא השלים, בעצם, עם אימוצה של כלכלת השוק, מה שמכונה "הדרך השלישית" (של בלייר ושרדר) בידי הסוציאל-דמוקרטיה האירופית, בשמה הוא מתיימר לדבר.

אני סבור ששטרנהל שוגה ביחס למדיניותו החברתית-כלכלית של לברק, כשם ששגה ביחס לכוונותיו המדיניות במאמר קודם עליו ב'הארץ' שם תיאר אותו כשליחם של המתנחלים.

להמשך לימודים בדרום-אפריקה, המשיך ללונדון ואחר-כך לניו-יורק, שם נתקע כשאל כספו כיוון שלא הורשה לעבוד. כאשר נותר עם 83 דולר בכיס יצא למונטריאול שבקנדה, לחפש בה את מזלו, וגם מצא אותו.

מהו, אפוא, סודו של דוד עזריאלי, שגורלו שפר עליו כל כך? עזריאלי מייחס חשיבות רבה לתקופה בה היה שוליה של הנפח הרוסי בסובחוז הסובייטי. "אהבתי את האיש, כי הוא עשה דברים מכלום" הוא מספר. "הוא היה אמן. הייתי עומד לצדו ומחזיק קורנס כבד ועוקב אחר כל תנועה שלו. הוא ידע להכות בברזל בדיוק במקום הנכון ובעוצמה הנכונה. כשחיך, ידעתי שהצלחנו, זו היתה שמחת יצירה מלאה תחושת סיכון..."

בדומה לגורקי ב"אוניברסיטאות שלי" (שבספריו קרא וגם נחשף לרעיונות מהפכניים ואפילו אירגן שבייתה כנער במתפרה של אביו לפני שנתפכה, כדבריו, והבין שכלכלה מבוקרת לא מעודדת עבודה יצרנית) גם עזריאלי מתאר את מסעותיו ברוסיה כחוויה מעצבת מופלאה:

"לא הייתי במחנה, לא הייתי שבוי, הייתי צעיר מאוד, בן שבע-עשרה, ראיתי עולם ומלואו, נוף מוזיקה, אנשים, נהר הוולגה הגדול, יערות, שדות חיטה לאורך קילומטרים. שטתי על הוולגה בין סטלינגרד לסיביר ב-1941. זה היה כמו קרקס נייד, אנשים, מיטלטלים, חזירים, תרנגולות. נהר הרחב, השקט, המופלא, השירה הרוסית העממית, אוויר הסתיו הצונן... אנשים שואלים אותי התחילה ההצלחה שלי, ואני אומר: כבשתי את העולם על הספינה בוולגה, ועם הנפח מהסובחוז".

ייתכן שבמקומות ההם בשנים ההן נתעצבה גם אהבתו לקניונים בהשפעת השווקים הססגוניים בהם ביקר. לשאלת המראיית

הבורגנות תטבע ואני אצפה במעקה שוקע
עליו אשה תתלה מגהץ אדים למוות.

כאן העניינים מתחילים קצת להסתבך. לא כל כך ברורים לי טיב היחסים בין הדובר בשיר לאשה שעל המרפסת - האם הוא צופה בה ממרחק, או שמא הוא נמצא יחד איתה על

המרפסת? האם "אופק הזוגיות" הנוכח בבית הראשון הוא אופק הזוגיות המשותף לשניים, או שמא זה אופק זוגיות סמלי בלבד, סמל לבורגנות שתטבע, תוך ציפיה לשודד ים שינתץ את חייהם הבורגניים? גם המטאפורה "אשה תתלה מגהץ אדים למוות" קשה קצת לעיכול.

דילוג לבית הרביעי והאחרון מגלה לנו, כי אכן לאשה ולדובר בשיר יש חיים משותפים, לא כל כך צבעוניים ומאושרים כפי שנצטיירו לנו מן הפתיחה.

כאשר נתרסק ונשקע בשלולית החמלה פקוחי עין נחליק ביעף ראי, שם אור הירח משייט על חוגו, מתנווד בין קפלי הלילה ומפרש העננים נאסף ברוח.

"הים" של הבית הראשון והשני נתחלף "בשלולית", סיפון המרפסת, המפואר, "מתרסק ושוקע", מן היד ששלחה בכחול ותלתה בה "עננת צחורים", לא נותרו אלא "קפלי הלילה / ומפרש העננים הנאסף ברוח".

השיר בכללו יפה, אבל משהו נותר לא מפוענח עד סופו. האם הנפילה מן הפאתוס של הפתיחה אל הבאתוס של הסיום היא תוצאה של שבר החיים הבורגניים, שנכבשו בידי שודד או טבעו במצולות? או שמא הוא תוצאת החיים הבורגניים הללו עצמם (כפי

בכלל לשטרנהל יש נטיה (מהפכנית?) להעמיד דברים על ראשם כפי שעשה, לדעתי, בספרו "בניין אומה או תיקון חברה" (עם עובד, 1995) שם יצא בהאשמות תמורות כלפי ראשי מפלגת העבודה ההיסטורית כי נתנו עדיפות לבניין אומה על תיקון חברה. לשיטתו, עוד לפני שהאומה (המתחדשת בארץ-ישראל) קמה, כבר צריך היה להקדים ולעסוק בתיקונה. כלומר, לבנות את הבניין מן הטפחות אל המסד. כוונה בערך גם הבנתו בענייני כלכלה, כאשר הוא תובע להקדים ולחלק את מה שטרם נוצר. לא פלא שהמגדלים של עזריאלי מגרדים שחקים, בעוד הבניינים של שטרנהל קורסים.

על מאמרו הנזכר של שטרנהל הגיב גם אפריים ריינר ("מהפכת עשוקים? לכל היותר הפגנה", 'הארץ', 15.12.99) הכורך אותו עם ההפגנה שהתקיימה מול ועידת העסקים בהיכל התרבות. ריינר, שאינו חוסך בדרך כלל את שבטו מחסידי הכלכלה התאצ'ריסטית, כותב, בהתייחסו לבחירות לנשיאות בצ'ילה, שם עמד לזכות מועמד הסוציאליסטים ריקארדו לאגוס, כי לאגוס וחבריו מתנערים היום מאיינדה, וטוענים שהרחיק לכת בכך שעודד את האיכרים והפעלים להשתלט על אדמות ומפעלים, וכי (שימו לב!) "לאגוס מבטיח לעשות בדיוק את הדבר ששטרנהל מציג ככפירה בעיקר: לתמוך בהפרטת הנמלים, מערכות המים, והחברה הממשלתית לנחוש, שהולאמה בידי איינדה, כדי לעודד את נגישותה של צ'ילה לשווקים הבינלאומיים".

ושתי הערות על לשון השירה

כל ספר שירה מביא את לשונו השירית עמו. לשון ספרו של קובי ניסים "מה אני זוכר מן החומר" (הקיבוץ המאוחד, 1999) היא מטאפורית בעיקרה. זוהי מטאפורה רעננה, מקורית, בעלת תחביר מיוחד.

תחתונים שלך, המנומרים, מרפרפים על לובן זרוע כסא המרגוע מנפץ בהם מסיפון המרפסת מול הים.

אתמול שלחת ידך בכחול לתלות בו עננת צחורים, עתה, בד החברבורות מתבדר, מתבדר ומבהיר לי אופק זוגיות.

(הבריוה מנשבת לגי', 7)

הדימויים יפים, התמונה הכללית, בבית הראשון של השיר, בהחלט כובשת, מעוררת עניין לדעת להיכן מוליך אותנו השיר? הבית השני אומר:

יום יום אני רואה אותך בכמיהתך לשודד
ים שיכבוש את המרפסת:

שאפשר להבין אולי מן הבית השלישי ומן הרשת שטווים סביבם הילדים? כלומר, האם השיר מוקיע את החיים הבורגניים, ואת אופק הזוגיות בכלל זה? או מקונן, בעצם על אובדנם ושברונם? המהלך הכללי, כאמור, הוא מן הצבעוניות הצלולה של הפתיחה אל העכירות והשקיעה של הסיום, אבל כל זה נמסר בדרך של תמונה בלבד, ואיננו יודעים בדיוק למה ומדוע.

אינני סבור ששיר צריך להיות תמיד מפוענח עד סופו, העמימות ודו המשמעות הן לעתים חלק מהותי לו, אבל אני סבור שעושר וגיוון של אמצעים אמנותיים הם תמיד לטובתו. קובי ניסים נמנע בשיר זה, ובמרבית משירי הספר, מלשון, לוגית, רציונלית, מנמקת, שהיתה יכולה לטעמי להוסיף לכוחו של השיר ולא לגרוע ממנו.

בעיקרו של דבר אהבתי את שירי ספרו של קובי ניסים, שמאחורי הדימויים שלהם עומד עולם רגשי אמיתי, המצליח לרגש, ולא משהו פיקטיבי. דברי כאן נועדו בעיקרם להסב תשומת לב ללשון השירית, מעלותיה וחסרונותיה, ואיך לקרוא בה.

לשונו של אדמיאל קוסמן, למשל, בספרו האחרון "הגענו לאלוהים" (סדרת ריתמוס, הקיבוץ המאוחד) היא לשון רטורית בעיקרה שקוסמן בכשרונו הגדול מיטיב להשתמש בה. אין כמעט דבר שאיננו מסוגל לעשות בה ושלשונו הזורמת, הגמישה, העשירה במקורותיה, אינה נענית לו. עם זאת אינני בטוח אם המבע הלשוני המרהיב, התיאורים הסוחפים האקסטנסיוביים, אינם באים לעתים על חשבון אלו האינטנסיביים, ואם אינם תמורה לתוכן טריוויאלי, חרף הניסוחים הפרובוקטיביים. אין כוונתי להרחיב כאן, ולכן אסתפק בהצגת שאלות בלבד:

"הגענו לאלוהים" / לגמרי במקרה, למעשה, נתקלנו בו... (עמ' 5) הוא הרעיון המרכזי של שיר הפתיחה על שמו קרוי הספר, אולם גם אחרי שקראתי מספר פעמים אינני בטוח מה משמעותו, מהו אומר לי, והאם באמת הוא כה עמוק כמו שהוא נשמע?

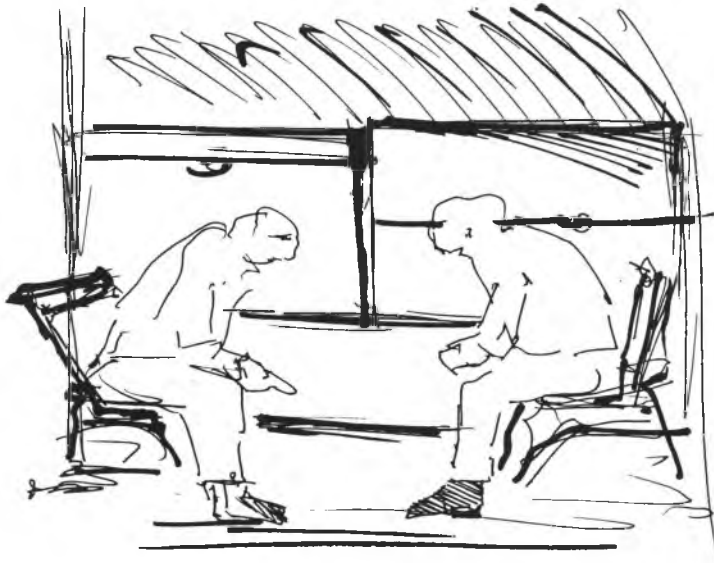
"למי שלא מכיר אותנו, הנה בבקשה: אנחנו משתינים..." (עמ' 42) נאמר בשיר אחר הקרוי 'משוררים', כאשר מכאן ועד סופו הוא עוסק בתיאור צורות ההשתנה שמשתינים המשוררים על העולם (ומרעילים אותו). האם זה עמוק? האם זה רדוד? התיאור, מכל מקום, נפלא!

בשיר 'המפלצת הקרויה חיים מאושרים' (עמ' 82) המתפתח כמו סרט מתח, אנו נמלטים מסכנה גדולה הרודפת אחרינו, זוהי "המפלצת המופשלת" / ... / הבאה לבעול אותנו, ככה, מאחור".

קוסמן, בלי ספק, הוא מן המשוררים הבולטים והחשובים הפעילים היום, מה שלא צריך למנוע מאיתנו, ואולי דווקא מחייב אותנו, לבחון את לשונו השירית ומשמעותיותה. ■

לקוח באופק

יוסל בירשטיין

סוף לא מדדתי את הנעליים.
כי האיש נפטר.

בערך חודש לפני כן ישב לצדי באוטובוס 11, שהיה בדרכו להר-המנוחות בגבעת שאול, והתעניין בנעליים שלי. ביקש לדעת אם נוח לי בהן. שמע שנוח לי בהן כבר עשרים שנה, ואמר לי שבחנות הנעליים שלו, ברחוב יפו, יש זוג דומה תוצרת אותו מפעל ומאותו שנתון. שאבוא למדוד.

לא עבר שבוע והייתי בדרכי אליו. איחרתי קצת, בגלל חפץ חשוב. המשטרה עצרה את התנועה בשני הכיוונים כשכבר הייתי קרוב לחנות שלו. בין כיכר הדוידקה לבין שוק מחנה יהודה - זאת היתה הכתובת שנתן לי בעל-החנות באוטובוס, והוסיף שאוהה את החנות בקלות. אבק בחלון-הראווה.

באוטובוס הוא נראה חגיגי. חליפה של שבת. עניבה פרחונית. כיפה לבנה. פרח בדש. היה בדרכו לבקר את המתים שלו. בן. בת. אשה. פעם בחודש הוא מביא להם חדשות מהרחוב, מהחנות. בחנות אין הרבה חדש, וגם לקוחות אין, הפעם יספר להם על הפגישה איתי. לא כל יום פוגשים אדם שמרגיש נוח עשרים שנה באותו זוג נעליים. כשנודע לו שחייתי שנים רבות באוסטרליה, שאל אותי אם גם שם, ביבשת הרחוקה, כשמבקשים לשבח איזה חפץ, אומרים עליו שהוא כמו נעל ישנה.

השכנים שלו, בעלי העסקים הסמוכים, מתלוצצים על חשבונו ומכנים את החנות שלו "אלטע זאכן". מרחיק לכת בעל העסק מימין - זגג, ורגזן, וגם כוהן. זה מסרב להיכנס אליו לחנות וטוען שקופסאות הנעליים על המדפים מזכירות לו בית-קברות, והרי הוא כוהן, ואסור לו להתקרב למתים.

הוא נעץ את הפרח עמוק יותר אל תוך הדש, ותמה על שאיני שואל מדוע אינו מוכר נעליים מודרניות, אלא נצמד דווקא לנעליים משנתונים כמו שלי. עד שהספקתי לשאול השיב בעצמו. הוא לא מבין את הריצה הבהולה אחרי נעליים שנפלטות ממכונות. לפני שהפך לסוחר נעליים, היה סנדלר, והוא יודע שנעל שיד סנדלר לא נגעה בה אינה ממשית.

כשנפתחה התנועה לאחר שסילקו את החפץ החשוד כבר היתה החנות סגורה. הזגג עמד בחוץ ונגס מבוהל בקצה זקנו המדובלל. "הלך", אמר לי והצביע על השלט מעל חלון-הראווה המאובק. בשלט נכתב באותיות דהות: "נעלי נצח - יחוקאל איש-תמים". זוגות נעליים כמו שלי עמדו על מדפים בחלון-הראווה. נעליים בלי שרוך, כאלה שננעלות על הרגל בלי מאמץ, כפי שאמר לי יחוקאל איש-תמים באוטובוס וביקש שארים רגל אחת למעלה, שיוכל לראות את הסוליה. עוד לפני שעשיתי זאת היה מוכן להישבע שהמסמרונים

שתקועים שם הם מעץ, לא מברזל. ומדוע? גם את זה יספר למתים שלו, לבן שנרצח בהודו, לבת ששמה קץ לחייה, ולאשתו שמתה משברון-לב. כשדורכים בימי גשם בשוליות, אמר לי כשהרמתי רגל, הסוליה מתרחבת, ויחד איתה מתרחבים החורים, ומסמרוני הברזל נפלטים. לא כן מסמרונים מעץ, שמתרחבים בשוליות יחד עם החורים ונאחזים בסוליה. מותר לי, אמר, להבין את דבריו כמשל על חייו. הוא עצמו מסמרון העץ שמתרחב בשוליות יחד עם החור. יבוא יום וגם שכניו, בעלי החנויות הסמוכות ברחוב יפו, יפתעו למראה תור ארוך שישתרך לפני חנותו. יעמדו בחוץ ויביטו בתמיהה כיצד מתפתל התור, ואנשים מכל הגילים נדחפים להיכנס פנימה למדוד נעליים.

נתקלתי בתור הארוך כעבור חודש, כשהייתי בפעם השניה בדרכי אל החנות שלו. ממרחק-מה נדמה היה כי שוב התגלה חפץ חשוב. אבל התנועה זרמה בשני הכיוונים, ורק ליד החנות עמדו שני שוטרים ושמרו על הסדר. חלון-הראווה כבר היה ריק, על הזוגית הודבקה מודעה גדולה מטעם הוועד למען החייל המתאבל על הסתלקותו של הנדבן יחוקאל איש-תמים. גם הזגג הרגזן עמד בחוץ, עדיין נוגס בקצה זקנו, והאיץ בצעירה בלבוש צנוע שתצטרף לתור ותרכוש לעצמה נעליים בחצי חניס. הוא מת פתאום, אמר לה, והוריש לחיילים את כל רכושו. בית, חנות, הכל. לא פלא שהזמינו שוטרים. כבר היום השלישי שהנעליים לא נגמרות. מתקהלים כאן שעות לפני פתיחת החנות. הרי הודיעו ברבים, הוא עצמו היה בין הראשונים. והזגג הרים רגל להראות לצעירה. גם אני הצצתי. זוג נעליים כמו שלי, בלי שרוכים. אלה שראיתי בחלון-הראווה לפני שלושה שבועות, אבל עכשיו כבר לא מאובקות.

"נעלי נצח", הוסיף הזגג.

"יחוקאל איש-תמים", דיברתי אל עצמי. באוטובוס עדיין לא ידעתי את שמו, והוא לא ידע את שמי. לחצנו ידיים כשנפרדנו בגבעת שאול. הוא הלך חזק, התכופף קימעה, והפרח נשמת מהדש. הוא הרים את הפרח, החזיר אותו למקומו, וצעד לפגוש את מתיו. ■

מתוך הספר "סיפורים ורקדים ברחובות ירושלים" הרואה אור בספריה החדשה

אנדרוגיניוס

יצחק בשביס-זינגר

מיידיש: יהודה גור-אריה

וודאי שמסירות-נפש דבר גדול הוא, אך גבורה ממין זה אינה חסרה אצלנו. בשנת ת"ח ובזמנים אחרים, קהילות שלמות מסרו נפשן על קידוש השם. אסור לומר זאת, אבל דבר זה מצוי גם אצל אומות העולם. גנרל אחד שולח צבא שלם של חיילים להילחם, והם נלחמים עד טיפת דמם האחרונה. החיים לא כל-כך יקרים אצל הבריות כפי שנדמה. הכוח החזק ביותר בעבודת השם הוא שמחה-של-מצווה. הצדיק האמיתי אינו זקוק לשכר. הוא מוותר כביכול על הלוותין ועל שור-הבר, עם היין המשומר, אפילו על תחיית המתים. מי שיודע את הטעם האמיתי של היות יהודי, אינו זקוק לצביטה בלחי.

בשברשין חי אפיקורס אחד, יענקל רייפמן, כופר בעיקר, והוא חבש שטריימל ועסק בתורה יומם ולילה. סיפרו שבשבת היה קורא את פרשת השבוע, בעודו מעשן סיגריה. אני לא נכחתי בזה. באו אליו תלמידים שלו, מאלה שהתפקרו, ושאלו: היתכן? ממה נפשך? והוא ענה: מה השכר באכילת כיסונים עם בשר? התורה - אמר - היא כיסונים והתרגום¹⁰ הוא מרק ורש"י הוא קומפוט השזיפים. הא לך גרוש, היה אומר, בעד העולם הבא. אצלי יהדות היא העולם הזה. היתה לו אשה אדוקה והיא נסעה אל הרבי ר' שלום מבלו, לשאול עצה מפיו, האם להתגרש ממנו או לא. ר' שלום הקשיב לכל טענותיה ודומה שאמר רק שתי מלים:

– להתגרש? חבל.

והיא נשארה לחיות איתו. היו להם ילדים טובים. בן אחד, ר' נתן, נעשה כמדומני, רב.

אך יענקל רייפמן זה עניין אחר. אני רוצה לספר לכם כאן על ר' מוטלה מפארצב. מי יודע היום על ר' מוטלה מפארצב? לא היה לו קהל [חסידים] גדול אפילו לא בצעירותו. לעת זיקנה הוא נשאר עם כמה מניינים של חסידים, בתוכם המקומיים. ר' מוטלה היה אומר שהוא ביקש מהיושב במרומים, שלא יבוא אליו קהל. ממצרים, אמר, יצאו שישים ריבוא ולכן הם עשו את העגל והתגעגעו לסיר הבשר. מדוע האחדות היא העיקר ביהדות? כי די באחד. הגויים מאמינים בשילוש, ושלושה זה כלום.

ר' מוטלה זה ניהל מחלוקות עם ריבונו-של-עולם. היה טוען כלפיו: מכיוון שאתה גדול ואני גרר אבק, למה אני צריך לוחל לך מתחת לציפורניים?¹¹ לא אתה עשית עצמך גדול, ולא אני עשיתי עצמי לגרר אבק. וכיוון שאתה קדמון, מה הרבותא בכך? אצל הכול-יכול שום דבר אינו מפליא. הוא דיבר דיבורים כאלה, שיהודים אדוקים ברחו ממנו ת"ק פרסה. בפארצב לא חסרו מתנגדים והם צעקו שר' מוטלה מחלל את הקודש. אפילו ניפצו את שמשות חלונותיו. היה לו רק שמש אחד, ר' אלטר, זקן שיכור. כאשר ר' אלטר היה שותה כוסית, היה שופך אש וגופרית על ה"גנתקה"¹².

א.

חסידים ישבו ושווחחו על חסידות. מישהו הזכיר רבי אחד שאמר, שיהודי צריך להיות נכון בכל רגע ורגע למסור את נפשו על קידוש השם. ר' לייזר ואלדן, חסיד קוצק זקן, אחז בזקנו, שפעם היה לבן ואחר כך חזר להיות צהוב – ודאי מן המקטרת שר' לייזר מצץ כל היום ומהרחת טבק – והפטיר:

– אט ...

כאשר ר' לייזר היה אומר "אט", לא היתה זו סתם הברה, המהום, געיה, בבית-הכנסת הפילווי הקטן ידעו, שאצל ר' לייזר ואלדן – מלה בסלע. כאשר היה עושה תנועה בידו, מושך בכתפו או אפילו מרים גבה, למדו מכך הצעירים פשט. בדרך-כלל חששו לשאול אותו. לעת זיקנתו נעשה ר' לייזר קפדן. הוא לא העריך את חסידות ימינו, את הנכדים, כפי שקרא לרביים הקטנים, את חנופתם של הנגידים, את הפתקאות¹, הפדיונות². הוא אהב להתגרות. בפורים, כאשר קהל החסידים היו יושבים בסעודה, בוצעים מן החלה לאורך ושותים יין משובח לאור הנרות העבים, מסוגל היה ר' לייזר ואלדן להתיישב וללמוד חושן משפט עם קצות ותאומים³ – סתם ככה, כדי להרגיז את יהודי החלה-עם-דג-מלוח, האדוקים הצבועים, המתפלפלים. סיפרו שבתשעה-באב היה מורח על שפמו גבינה, כדי שהמתנגדים יחשבו שהוא אוכל בצום. הוא היה מתלבש בנוסח בני הדור הישן: סקט עם מצחיה גבוהה, ז'ופיצה⁴ עד הקרסוליים, מכנסיים רחבים, המגיעים עד מתחת לברכיים, נעליים פתוחות וגרביים לבנים. שחרית היה מתפלל עד שקיעת השמש והמנחה נתמשכה לו עד מאוחר ללילה. ידוע היה שהוא יודע ש"ס⁵ בעל-פה ושר' אברהם מסוכאצ'וב כתב לו שו"ת⁶. טוב, אבל למה שיאמר "אט" על צדיק שמדבר בשבחה של מסירות-נפש? החסידים החליפו מבטים זה עם זה, נדהמים. בבית-הכנסת הפילווי היה איש צעיר שקראו לו שלמהלה מזיק. לשלמהלה זה יצא שם של חנוף. הוא היה בנו של אבא עשיר, חתן של גביר ובנוסף לכך – עילוי. אולי רצה להוכיח שהוא בחור טוב ושאל:

– ר' לייזר, מהו ה"אט" הזה? מסירות-נפש דבר קל הוא בעיניך?

ר' לייזר הביט בו במבט חמור. האחרים נבהלו. ר' לייזר מסוגל היה להוריד סטירת-לחי, או אפילו להשכיב נער שובב על גבי הספסל ולהעניק לו "משכנתא"⁷. רגע ארוך הוא ישב דומם והביט נכחו, ממנו והלאה, כאילו ראה דברים מעבר לקיר. אחר-כך אמר:

– חוצפן אתה וראוי ללמדך לקח, שלא תהיה שייגץ⁸, אבל על קושיה יש לענות תשובה. התקרבו, נערים, אין לי כוח לצעוק.

כולם התקרבו, זקפו אוזניים. ר' לייזר הוציא את המטפחת ואת קופסת הטבק והניח על השולחן. הוא פיטם את המקטרת בטבק והצית אותה. לאחר רגע נוסף אמר:

אין זו בעצם עיירה, אלא כפר, שהיה שייך לפרץ משוגע. פעם התיישבו שם כמה עשרות יהודים. הפרץ התפגר ואת הישוב ירש קרוב שלו, הולל, שישב כל חייו בפאריס. הוא השאיר את הכול בידו של חוכר, ר' יוסלה מציוקוב, ור' יוסלה זה שלט שם בכיפה. הוא עשה שם מה שהוא רצה. פעמיים בשנה היה שולח כסף לנוכל

בפאריס, וזה היה מבזבזו אותו שם בשתיה. כך עברו שנים. ר' יוסלה זה היה אדם הגון, ניהל חשבון, לא הרע לאיכרים. הוא לא היה חסיד, סתם בעל-בית פשוט. אך מפעם לפעם היה שולח לפארצב עגלה עם שעורה, שיבולת-שועל, תפוחי-אדמה, שמהם היה ר' אלתר מזקק יי"ש. לקראת פסח היה מספק לחצר קמח למצות. ר' מוטלה כמעט ולא ידע שקיים ר' יוסלה כזה. ענייני חולין לא עניינו אותו כלל.

לר' יוסלה זה היו חמש בנות וכן אחד, בן-יחיד, לייבלה. ולייבלה זה היה סוחר ממולח מאין כמוהו. הוא הירבה לנסוע לירידיים בלובלין, בדאנציג, בלייפציג. הוא חזר אחוזות אצל פריצים אחרים. הוא הפך למומחה כזה, שאביו העביר לידו את כל ענייני המסחר והוא עצמו התמסר ללימוד פרקי משניות ועשיית מצוות. דיברו בו נכבדות בלייבלה זה והציעו לו שידוכים גדולים, אך הוא לא נחפו להתחתן.

פעם אחת הוא חזר מנסיעה ממושכת והביא עמו כלה. באותן שנים, במקום קטן כמו פארצב, מעשה כזה, שבחור מביא עמו כלה ואומר שזהו זה, בלי לשאול את דעת אביו ואמו, היה דבר בלתי רגיל בהחלט. אבל כאשר הבחור כבר היה נגיד בזכות עצמו והוא מנהל עסקים עם כל מיני בעלי-שררה, הוא יכול להרשות לעצמו להיות תקיף. שם הכלה היה שבה - שם נדיר - והיא היתה יתומה מאב ומאם. הוא פגש אותה אי שם בעיר גדולה. נדמה לי בלובלין, או אולי אפילו בווארשה. אבא-אמא היו שואלים: מי היה השדכן? ולייבלה עונה: לא היה שום שדכן. נפגשנו באכסניה ושוחחנו. הרי יודעים אתם איך מתנהגים בני הדור הצעיר של ימינו. כל לאפצב באה לראות את הכלה - היא לא היתה יפת-תואר, אך כולם ראו שהיא חכמה, פקחית, יודעת לדבר בשטף ומערבת בדיבורה ביטויים מלשון-הקודש. אין מחותנים ולכלה אין נדוניה. אז מה הטעם לחכות עוד? הזדרזו וכתבו תנאים ושברו צלחת¹³. אחד מבעלי-הבתים הכניס את שבה לביתו. גם בגדים לא היו לה, רק צרור עם מעט סמרטוטים ולבנים. הכינו לנערה בחפזון בגדי-נדוניה וקבעו את מועד החתונה. בעלי הבית שאצלם התאכסנה הכלה סיפרו, שהיא מציינת בספרי קודש. בעלת-הבית ניסתה ללמד אותה לבשל, לתפור, לתקן גרביים, וכן הדריכה אותה בענייני טהרה, אך זו

פארצב כולה היתה עבודה ומרידה. ר' מוטלה היה אומר שמומר להכעיס הוא צדיק לתיאבון. כיוון שהוא יודע את בוראו, אין זה מזיק שהוא מתכוון למרוד בו. וכי מי הוא איוב? ומה היה קורח? מדוע שבר משה את הלוחות? היהודים הפשוטים אינם מתפללים אלא מתחנפים, והלא יש סברה שהכביכול שונא תנופה. בפארצב שמו את הדגש על "אותי עזבו ואת תורת שמרו". התורה היא העולם הזה ועל עולם הזה לא מגיע גן-עדן.

ר' מוטלה סבר שאין צורך בשינה. אפילו בצעירותו לא היה פושט את בגדיו בלילה. הרבנית נפטרה שנה לאחר חתונתם. ר' מוטלה לא היה זקוק ליורש, לממלא-מקומו. חסידות וירושה זה לא זיווג. מקורביו אמרו שהיה ישן ממש, לא יותר מכמה דקות. אם היהדות היא העולם הזה, למה לבזבזו אותו בשינה? בפארצב היה כל יום - שמחת-תורה. רקדו בבוקר ורקדו בערב. רקדו שם גם ביום-כיפור. תורה היא שמחה ושמחה היא תורה, היה ר' מוטלה אומר. יש סברה שחטפו שם ריקוד אפילו בתשעה באב. לרביים אחרים היו ניגונים משלהם, אך בפארצב באו הניגונים מתוך עצמם. הם ירדו לפארצב היישר מעולם הניגונים עצמו. כך זה היה גם עם התפילה, עם הלימוד. בפארצב לא הושיטו פתקים. ודאי לא פדיון. ר' מוטלה לא ידע צורת מטבע. ביתו היה ישן, גם מנוקב. כאשר ירד גשם, דלפו המים אל תוך בית-הכנסת. התנור במקווה היה שבור ולא הסיקו אותו אפילו בחורף. גם לא היה במה. נו, אבל מי שם לב לשטויות כאלה? השמש, ר' אלתר, היה בנו של מבשל שיכר והוא ידע לעשות יין-שרף - משעורה, מתפוחי-אדמה, מתפוחים. לרבי היה בוסתן וגדלו בו תפוחים, קשים כאבן. מן התפוחים הללו זיקק ר' אלתר משקה, שאת סודו לא הצליח איש לפצח. אמנם מעולם לא ראו אותו פותח ספר, אך הוא היה למדן מופלג. לעם-הארץ לא היה מה לעשות בפארצב.

כאשר ראה ר' מוטלה שאין עם מי לשבת לשולחן, הוא הסתגר בחדרו ונעשה שתקן. אך בפארצב סברו שלא צריך לשבת לשולחן. הרבי מפארצב לא נהג לנהל שולחן. יותר משניים-שלושה מניינים לא התאספו שם, אפילו לא בראש השנה. אל השולחן ישבו לאכול באמצע הלילה או לפנות בוקר, או שבכלל שכחו מזה. בפארצב עשו את הכל בלהפך. היה בפארצב צעיר ליצן והוא אמר: בפארצב מתפללים כל-כך מאוחר, שזה יוצא מוקדם. בפארצב אהבו דברי הידוד. בפארצב סברו שגם בשמים נהנים מזה. היושב במרומים ישחק...

ב.

כאשר נסתלקה הרבנית לעולמה, היה עדיין ר' מוטלה צעיר, כמדומה לי, אפילו לא בן עשרים. המקורבים החלו להציע לו שידוכים, אך ר' מוטלה לא רצה לשמוע. זיווג, אמר, הוא ביטול תורה. לליטאים יש פרושים, אך הפרושים שלהם שקועים בעצבות. הם רועדים מפחד מפני הגיהנום. בפארצב צחקו מן הגיהנום. אם רוצים להצליף בשמים, אמר ר' מוטלה, שיצליפו. זה הישבן שלו, לא שלי. פעם בא אליו חסיד ושאל עצה כיצד להיות ירא-שמים. ר' מוטלה ענה: לא צריך יראת שמים. מה הפחד? יהדות היא נינוחות, לא פחד. שירעדו המלאכים ויחרדו. להם אין ברירה.

בשנים הראשונות, לפני שנודע ברבים מהי פארצב, עוד היו באים חסידים להזכיר על קיומם. שככה וככה - האשה חולה, ילד מת. הפרץ אינו רוצה להאריך את החכירה. היהודים רצו שהרבי יתפלל בעדם. אך ר' מוטלה נתן להם תשובות כאלה, שהם יצאו מלפניו בפחי-גפוש.

ר' מוטלה כבר היה בשנות השישים שלו. בשנים קודמות עוד דיברו עליו חסידים, דיברו מתנגדים. רביים אחרים אסרו לדבר עליו. מאוחר יותר חדלו גם מזה. העולם שכח שקיימת פארצב ופארצב שכחה שקיים עולם. לנשים לא נתנו להיכנס לחצר. מה היה לה לאשה לעשות בפארצב? הרבי לא העניק מעולם ברכה למישהו. נקבה היא גוף וגוף הוא עבדות. ועכשיו שמעו סיפור. לא הרחק מפארצב ישנה עיירה ושמה לאפצב.

- התאזרו בסבלנות, אנשים צעירים. אני חייב קודם להדליק אש במקטרת.

ג.

ר' לייזר ואלדן הצית את המקטרת, מצץ, נשף את העשן ישר בפניהם של הצעירים ואמר:

- וכי כמה רחוקה לאפצב מפארצב? שמעו על כך בפארצב. ר' מוטלה לא הירבה לתת דעתו בעניינים מקומיים. ראשית, לא היה מי שיספר לו. שנית, שום דבר לא עניין אותו. הוא ניהל חשבונות עם הריבוננו-של עולם, לא עם איש מלבדו. קומץ החסידים שנתרו לו, היו באים רק בחגים. בני המקום, חלקם היו חרשים, חלקם עיוורים, והאחרים - סתם עוברי-בשל. ר' אלתר היה שיכור רוב הזמן. לו היתה פורצת שריפה בפארצב, כל עוד לא הגיעה האש אל החצר, הרבי לא היה יודע על כך. פעמיים בשנה, בפסח ולאחר סוכות, היה הנחל עולה על גדותיו, אך המים לא הגיעו אל בית-הכנסת של הרבי והוא עסק בשלו. מיהו שסיפר לו על שבה, אין אני יודע עד היום. אך משהו סיפר לו ובפעם הראשונה זה שנים, הקשיב הרבי ולא שאל: ומאי נפקא מינה?¹⁴ הוא אמר: אם היא באה לכאן, אני רוצה לדבר איתה. היא באה, ומיד הודיעו לה על הוראתו של הרבי. שר' מוטלה יקבל נקבה לשיחה, היתה זו חדשה מסעירה. הכניסו אותה אליו, ולמרות שיש כאן אולי איסור ייחוד, הסתגר איתה ר' מוטלה בחדרו. ר' מוטלה מפארצב לא ישב מעולם עם מישהו בחדרו יותר מרבע שעה, אך שבת זו ישבה אצלו שלוש שעות. חשבו שמיד אחר-כך היא תיסע חזרה למקום שממנו באה, אך ר' מוטלה הורה להקצות לה חדר בחצר וציווה על השמש, שהיה גם הטבח והקניין, - היתה לו עוזרת, אשה זקנה, צולעת, שהיתה מסייעת בידו, - לדאוג לכל צרכיה של שבה.

זמן קצר אחרי-כן מת השמש ר' אלתר ושבה ירשה את תפקידו. על נקבה בתור שמש לא שמעו קודם-לכן מעולם, אך במה האנדרוגינוס הוא יותר נקבה מגבר? כיוון שלגופו ישנן שתי התכונות, כך זה גם בנשמה. קיימות נשמות בעלות זהות כפולה.

בדקתי פעם את העניין בספרים וכנראה שאנדרוגינוס יכול לבחור לו בעצמו מה הוא רוצה להיות, זכר או נקבה, אם הוא רוצה להיות נקבה, הוא פטור ממצוות עשה שהזמן גרמה. אם הוא בוחר לעצמו את המין הזכרי, עליו ליטול על עצמו את כל תרי"ג המצוות. כבר אינני זוכר אם מצאתי זאת בחלק השני של יורה דעה של הרמב"ם, או באיזה שו"ת¹⁵. כנראה שלא כל האנדרוגינוסים הם אותו דבר. בחלקם גובר היסוד הזכרי, באחרים - הנקבי. בספרי קבלה כתוב, שהתכונות של זכר ונקבה נמצאות בכל בן אדם. בהרובישוב היתה אשה, גננדלה של שמואל אלי שמה, וצמח לה זקן. זה התחיל לצמוח לה עוד כשהיתה נערה, וכיוון שזה עלול היה להזיק לשידוך, התיר לה הרב של הרובישוב להתגלת. הצו של ופאת זקנם לא יגלחו לא חל על מין הנקבה. לעת זיקנה היה לה זקן לבן, והיא לא גילחה ולא סיפרה אותו. היא כינתה את זקנה: הקישוט שלי.

- תאמינו לי שהרבי התחתן עם שבה - אמר אחד מן הצעירים.

- אתה יודע, או שאתה שואל לתומך?

- לא, אינני יודע.

- ניחשת, שייגיץ?

- לא בכל דבר יש טעם, ואם יש טעם, אין אתה חייב לדעת זאת. הדבר היה כך: שבת התחילה להתנהג כגבר. היא לבשה טלית-קטן. אמרו שהיא מניחה תפילין בחשאי. השמש מת כאמור, ושבת ירשה ממנו את תפקיד השמשות. החסידים הקרובים, הסמוכים על שולחנו, כמו קמו לתחייה. ר' אלתר, בל יהי לו הדבר לגנאי, נוהג היה להשתכר והיה שוכח לבשל. החסידים סבלו, הסתפקו בפרוסת לחם עם בצל. ואילו שבת ניהלה משק בית במסירות ובחריצות. היתה מכינה צ'ולט וקוגל, שריחם הטוב הילך בכל החצר. כן, אבל היכן נשמע שנקבה משמשת בתור שמש? אפילו בפארצב זה נראה יותר מדי משונה. לצים החלו להשמיץ וללעוג. מתנגדים איימו בשלוש האותיות¹⁶ ובגירושו של ר' מוטלה מן המקום, בעגלה רתומה

התייחסה לכל אלה בביטול. נערות באו לכבד אותה, אך היא דיברה איתן בלהפך. הן הסתלקו ממנה, מבושות.

לייבלה לא היה ידען גדול באותיות הקטנות, אך מלמד אחד לימד אותו פלפול בדברי תורה, לומר בסעודת החתונה, לאחר מרק הזהב. העמידו חופה, ערכו סעודת-חתונה, הכול כמאות. כאשר הגיע תור דברי התורה, החל לייבלה להתבלבל והפך את הכול על ראשו. מסתכלים: הכלה, עכשיו כבר האשה, דוחקת בו במרפקה ומזכירה לו מה הוא צריך להגיד. שבת ידעה את הפלפול טוב יותר ממנו. דבר כזה עוד לא נראה ולא נשמע אף לא בערים הגדולות, ודאי לא בפינה גידחת כמו לאפצב. כולם כרו אוזניים. לייבלה התבלבל כל כך, שכבר לא זכר כלום ושבת השלימה את הפלפול, ועוד הוסיפה גופך משלה. היה שם בדחן, ר' זלמלה, שהביאו אותו במיוחד מיאנוב, ובדברי הבדחנות שלו הוא דש בעניין זה כהנה וכהנה. בחתונה נתאספו די הרבה מתנות. ר' יוסלה נתן לבנו ספר ש"ס, והבדחן, כבר מבושם במקצת, אמר: אם זה לא יועיל לחתן, זה יהיה בשביל הכלה, והחידוד עורר צהלת צחוק, חוכה ואטלולא. אני יודע על כך, כי אבא שלי, עליו השלום, נכח בחתונה. הוא קנה חיטה אצל ר' יוסלה. הוא היה סוחר-תבואות והיה לנו אסם.

לפי המנהג, אחרי ריקוד המצווה הובילו השושבינים את הכלה, ואחר כך את החתן, לחדר הייחוד. הקהל רוקד, נהנה. היה מקובל שם, שקלי-הדעת היו נעמדים ליד החלון של חדר הייחוד ומאזינים ומנסים להציץ דרך חרכי התריסים. איך אפשר להציץ, כאשר בפנים חושך מצרים? אך עמי-ארצות נשארים עמי-ארצות. נהוג היה שכעבור שעה-שעתיים לאחר שהובילו לשם את בני הזוג, היו נשים מצד החתן ומצד הכלה מתפרצות אל החדר שבו התייחד הזוג הצעיר, מושכות את הסדין, וכאשר הכול היה כשורה והכלה היתה בתולה, היו רוקדים בחוץ עם הסדין את ריקוד הכשר.

אעשה זאת בקיצור: פתאום נשמעו מן החדר צעקות וקולות זעם, לא קולות שמשמיעה בתולה כשכואב לה, אלא ריב, צעקות, גידופים, קללות. הדלת נפתחת בתנופה והכלה יוצאת בריצה. החתן אחריה. הקרואים שואלים: מה קרה? והחתן צועק: היא לא נקבה. - אז מה היא? - שואלים, - גבר? והוא עונה: טומטום, אנדרוגינוס... לא חסרו בלאפצב בריזונים. תפסו את שבת ומיד החלו לבדוק אותה. כן, לייבלה המסכן אכן צודק. שבת זו היא אנדרוגינוס, חצי זכר-חצי נקבה, לא לכאן ולא לשם. רק עכשיו נזכרו שיש לה קול גברי. היה קיץ וקהל רב התגודד, מכל הבתים. אפילו האיכרים שמעו מה קרה. איש כבר לא עצם עין אותו לילה. שואלים את שבת: היתכן? והיא אומרת: אינני רוצה להיות נקבה. אני גבר. כל העניין, היא אומרת, הוא טעות. וטעות לעולם חוזרת.

לקחו אותה לרב ובדקו אותה שוב. היה ברור שמהבצק הזה לא ייצא לחם. לייבלה תבע מיד גט. אין זה מן הדברים הפשוטים לסדר גט לכלה שהיא אנדרוגינוס. אך הרב של לאפצב היה למדן. היו לו הרבה ספרים והוא מצא את כל הדינים. הרבנית הסתגרה עם שבת בחדר ושאלה אותה: מדוע רימית את הבחור? ושבת ענתה: את עצמי רימיתי. חשבתי, אמרה, שאם אתחתן, אולי זה יעזור, אבל אני כבר רואה שאני אבודה.

חשבו ששבת תדרוש כסף, והיא יכלה לסחוט מלייבלה סכום נכבד. אבל היא לא דיברה על כסף. היא יושבת אצל בעלת-הבית, מחכה לגט ומעיינת בספרים. דבר אחד היא כן דרשה: בגדי גבר. היא לבשה מיד טלית קטן. רצתה אפילו להניח תפילין. הרב קרא לה אליו ואמר לה: את יכולה לעשות מה שאת רוצה, אבל לא פה בלאפצב. הוא הזכיר לה את הפסוק בישעיהו על הסריסים. אותו זמן

כבר היה ר' הענעץ מאלקסנדרוב רבי וכולם ידעו שהוא סריס.

אתם הרי יודעים שר' הענעץ היה צדיק, וחכם בנוסף לכך. הגוף הוא גוף והנשמה - נשמה. ערכו לזוג גט ולייבלה נתן לאשה, מרצונו החופשי, כמה מאות זהובים. היא ארזה לה חבילה ויצאה ברגל לפארצב. מפארצב אפשר היה לקחת עגלת-מסע ללובלין.

ר' לייזר ואלדן החל לנער את האפר מן המקטרת ולנקות אותה באמצעות מסרגה. הוא אמר:

שרה יחד איתם. על הרהור עבירה אין מה לדבר. כאשר הרבי נפטר, היא אמרה קדיש. אחר-כך החסידים שתו יי"ש ורקדו סביב הקבר. לאחר פטירתו של הרבי נסעה הרבנית לווארשה, להוציא לאור את ספריו. היא החתימה מנויים, שלחה קונטרסים לרבנים וחסידים. והיות שצדיקים ולמדנים לא מדברים עם אשה, היא החלה ללבוש שוב בגדי גבר - לא בבת-אחת, בהדרגה. האיסור של לא תלבש

אינו חל על אנדרווגינוס. היא נעשתה מפורסמת כל-כך, שלא חסר הרבה שיתחילו לעלות אליה לרגל. אך היא לא ישבה במקום אחד. כל הזמן נדדה. שבעה ספרים הוציאה, ובהם תורותיו של ר' מוטלה, פירושו, אמרותיו. ועוד יותר מזה נשאר בכתב-יד. כאשר נפטרה, החל ויכוח בין אנשי החברה קדישא, האם לקבור אותה בטלית או לא. מצאו אצלה טלית ותפילין. היא לבשה טלית קטן עם ציציות מגולגלות שמונה כריכות.

לספריו של ר' מוטלה היה מזל דומה לזה של מתברס: הם נותרו חבויים. נדיר היה למצוא חיבור שלו. יש לי את כולם אצלי בארון הספרים. ישנם מאורות כאלה שחייבים להישאר חבויים. אחרת הם מסנוורים. ישנם זיווגים שאינם זקוקים להזדווגות. ישנן אמיתות, שככל שהן בהירות יותר, כך רואים אותן פחות. האמת לאמיתה היא: העולם כולו הוא שמחה. בשמים - כל השנה חג. מכל השקרים, השקר הגדול ביותר הוא העצב.

מתוך "דער שפיגל און אנדערע דערציילונגען", בהוצאת האוניברסיטה העברית, ירושלים, ציריבובר 1975

יצחק באשעוויס-זינגער (יצחק בשביס-זינגר) נולד בפולין ב-1904. חתן פרס נובל 1978. מת בארה"ב בשנת 1978.

הערות

1. פתקאות-בקשה לרבי, לקבל ברכה או עצה
2. תרומות
3. ספרי משפט הלכתיים, עם פירושים
4. מעיל עליון ארוך, בנוסח החסידים הראשונים
5. שישה סדרי משנה
6. שאלות ותשובות
7. במשמעות של: לחבוש בישבנו
8. כינוי לנער גוי. כאן במשמעות של חוצפן
9. ביטוי תלמודי (בארמית): אחת מהשתיים
10. תרגום אונקלוס לארמית, המלווה את הטקסט העברי של התנ"ך בדפי ה"חומש" (וכן פירוש רש"י)
11. במשמעות: להטריד, לעצבן
12. על פי הפסוק "נגתקה את מוסרותימו" (תהלים ב, ג), במשמעות של דברי כפירה
13. מנהג מקובל אצל יהודי מזרח-אירופה, בטקס האירוסין
14. בארמית: מה זה משנה?
15. ספר שאלות ותשובות
16. חרם

לשוורים. בעיני ראיתי את שבת לבושה בז'ופיצה ובשטריומל. היא חילקה שירים ורקדה עם החסידים כמו האדל, בתו של הבעל-שם טוב.

פתאום יצאה שמועה שר' מוטלה הולך להתחתן איתה. פארצב היתה כמרקחה. הסערה הקיפה את חצי מדינת פולין. מה זאת אומרת? חמישים שנה התמיד ר' מוטלה באלמנותו, ופתאום הוא רוצה להתחתן, ועם מי? עם אנדרווגינוס! הרב של פארצב, שהיה מתנגד, אדם פיקח, חכם, שלח הודעה לר' מוטלה שאסור להתחתן עם אנדרווגינוס, כי סידור הקידושין ושבע הברכות יהיו ברכה לבטלה. ר' מוטלה כתב שאלה לרבי מסוכצ'וב. שנים רבות היתה פארצב תקועה אי-שם במחוזות ממלכתו של מלך אביון. איש לא ידע כמעט שקיימת עיירה בשם פארצב בעולם. ופתאום החלה סערה סביב פארצב. מיד נוצרו מחנות וצדדים. שבת עצמה הסירה את השטריומל ולבשה שוב חצאית ומטפתח-ראש. למשכילים היה במה לדוש בלשונם. מדבריהם השתמע, כאילו שר' מוטלה נתפש פשוט לתאוות. איזה שטות! כל עניין הזיווג הוא רוחניות, לא גשמיות. הגוף איננו אלא לבוש. כאשר מכריזים למעלה בת פלוני לפלוני, אין עדיין גוף, אפילו לא ברחם. נו, ומה מכוון זיווגים בשמים? ספרי הקבלה מלאים זיווגים פנים אל פנים, אחר לאחור. הכול רזין דרזין. לא הייתי נוכח בזה, אז הייתי עדיין בחור, אך זה הגיע לשידוך. הסוכצ'ובי התייר. הרב של פארצב, חצי-ליטאי, לא רצה לערוך את הקידושין. אז מצאו דיין. כאשר אלמן וגרושה מתחתנים, החתונה שקטה, אך החברה-לצים של פארצב הקימו רעש ומהומה. אפילו כתבו על כך בעיתונים של המשכילים. ליצנים היו אפילו בימי אברהם אבינו.

הייתי יכול לשבת איתכם עוד שעות, אבל אקצר. שאלת בעניין הטעם שבעניין. לא תמיד קודמת מחשבה למעשה. לפעמים מקדים המעשה לנשמע. שבת הפכה לשם-דבר. במשך השנים הספורות שהיתה רבנית, רחשה סביבה פעילות. היא הורתה לשפץ את בית-הכנסת, לתקן את המקווה. הספרים הישנים כבר התפוררו מרוב שימוש ושבת קנתה חדשים. היא התמצאה באותיות הקטנות עוד קודם לכן, אבל אחר-כך היא נעשתה למדנית ממש. ר' מוטלה לא כתב מעולם את תורתו עלי ספר. הוא לא ייחס חשיבות לכתיבה. שבת החלה לרשום כל מה שר' מוטלה היה אומר, אפילו שיחת-חולין שלו. היה לה כתב-פנינים. אילולא היא, איש לא היה יודע את גדולתו של ר' מוטלה. מילא, על בקיאות וחרירות אין מה לדבר, זה ברור, אך הוא התמצא גם בענייני העולם, כאחד מן המודרניים. בבחורות היה בקי מאוד בחשבון. הוא גם שיחק שחמט. הצצתי בקונטרסים של שבת. לעת מצוא דיבר ר' מוטלה על רפואה וכמורה. הוא ידע פילוסופיה והתמצא בקונקרדנציות. מניין לו? וכי מניין ידע הגאון מווילנה את שבע החוכמות? מניין ידע שלמה המלך את לשון העופות והציפורים? כיצד ידע לשוחח עם מלכת שבא ועם האשמדאי? אות אחת בתורה מכילה יותר חוכמה מכל הספרים החיצוניים.

בשלוש השנים האחרונות לחייו היה ר' מוטלה סגי-נהור. הוא גם התחרש. אילולא שבת, היה נאלץ להתנתק מלימודו. אבל שבת למדה יחד אתו. היה לה קול שאותו הוא שמע.

במשך כל השנים שהרבי היה חולה, הוא לא איבד את שמחתו לרגע. הוא הורה להעמיד את מיטתו בבית-הכנסת. חסידים רקדו סביב מיטתו ופניו של ר' מוטלה קרנו מחדווה. חדווה כזאת יכולה לבוא רק מן העולמות העליונים. ככל שהגוף היה חולה יותר, נעשתה הנשמה עליונה יותר. הוא רקד ברגליים גפוחות. חסידים הכניסו את שבת למעגל הרוקדים. למתנגדים היה על מה לנבוח. ובשבועות האחרונים איבד הרבי גם את כושר הדיבור. אבל הוא הראה בתנועות ידיים, שהוא מלא אמונה ובטחון. כאשר החסידים התעייפו מפיוזו ושירה, פקח הרבי עין ומלמל: נו ... כלומר, מה השתתקתם? לפעמים היה מתחיל להמהם ניגון. אלה ששמעו את שירתו של הרבי על ערש דוויו, אמרו שניגונים כאלה לא שמעה אוזן. כך שרים מלאכים. שבת לא משה ממיטתו של ר' מוטלה. החסידים שרו והיא

האזרח פופיק

מיכאל פלזנבאום

מיידיש: יעקב בסר

מיכאל פעלזענבאום (פלזנבאום)

עלה מכרה"מ בשנת 1989, כותב שירה, מחזות ופרוזה - תורגם לשפות שונות. לא מכבר פורסם ספר שירים שלו במהדורה דו לשונית - בעברית וביידיש.

פרק ראשון

הקדמה

אנחנו היהודים עקשנים גדולים, ועל עקשנות משלמים ביוקר. אנחנו ילדי אלוהים וכל ילד מוכרח הרי להיות עיקש, כדי לחדור טוב יותר אל סבך תופעות החיים.

לכל עם שפה אחת, לנו - כמה וכמה וגם עובדה זו עוזרת לנו להתחקות טוב יותר על מכמני העולם הזה, ולהתכונן, כעבור מאה ועשרים שנה, אל העולם הבא.

נכון להיום, דומה היידיש שלנו לבת מלך שאין יפה ממנה, שלפתע פתאום איבדה את הוריה וכל אחד מבעלי הבתים מדושני העונג דוחף אותה החוצה מביתו. שכחו מהר מאוד, שרק לפני זמן מה, הם בעצמם הביטו בה בדחילו וברחימו והפגינו, מי בכנות ומי מהפה כלפי חוץ, יראת כבוד כלפיה.

הרי גם אני יהודי, לכן גם עקשן. ונוסף לכך אני משוגע על בנות-מלך יפות.

האזרח פופיק הוא יהודי אמיתי, - הוריו יהודים, הוא נימול וכיו"ב, היו לי בעיות קשות עם השם שלו, כי אף אחד כר לא זוכר איך היו כותבים את שמו "פופיק" - עם דגש או בלי דגש. ככה שכל אחד יכול לבחור לעצמו את מה שבאמת קרוב ללבו - פופיק או פופיק, מה שחשוב הוא, שתקראו את הסיפור הזה בהנאה ככל הנתיח, כפי

שמאחלים לכם, שלכם
האזרח פופיק ומיכאל פלזנבאום

חופה וקידושין

בין כה וכה, אם לא היום אז מחר, בוא יבוא המשיח, - פלט אחרון החלמאים, יענקל-דודל. הוא ירד מן הגג וחיתן את הצעירה בבנותיו, את שרה-מניה בת הארבעים עם בעל-העגלה מאוריב. וכאשר מישוה שאל ממש סמוך לחופה את האיש מאוריב: "אמור לי, האם אתה באמת מאוריב?" ענה זה מאוריב בשקט גמור: "אתה בעצמך משוגע" ... ומאז איש לא שמע מלה מפיו. את ה"הרי את...", הוא אמר כל כך מהר, שמה שנשמע היה איוה מין הימהום. מיד לאחר מרק העוף הצח והזהוב מכר בעל העגלה מאוריב את סוסתו לסנדלר מחלם, קנה לעצמו פולקסוואגן זקנה מופלגת, הושיב בתוכה את שרה-מניה המבוהלת ולמשך זמן-מה הלך לאיבוד על כבישה המלוכלכים של מזרח אירופה.

החלמאי האחרון

החלמאי האחרון חזר וטיפס על הגג וציפה לבואו של המשיח, כשהמכונית עם בת הזקונים שלו חלפה ונעלמה באיזשהו מקום ליד

היער, ביצע ר' יענקל-דודל נפנוף נמרץ בידו, עף ונעלם. התלחשו, שאחרון החלמאים עלה השמימה והבירווינגא'ני השישי נהג להוסיף - "אם לא למעלה מכך..."

כל תולדות פופיק

אברהם הוליד את יצחק. זה נהיר לכל. יצחק הוליד את יעקב ואת עשיו. עשיו הזה לא גילה רצון מיוחד ללימודים. לכן הגיע רק ל"פרו ורבו". אנשים נבונים אומרים, שילדים לא היו לו והתוכחה הכי טובה לכך היא, שפעם, בשיחה פרטית הוא עצמו טען: "מה. זה ילדים זה? אלה לא ילדים אלה הם נבלות קטנות, רוצחים גמורים ומשלמים." זו היתה דעתו שלו על צאצאיו, זאת הסיבה שלעשיו לא היו ילדים אמיתיים, רק נכדים, גם הנכדים שלו לא למדו דבר מלבד ה"פרו ורבו", אבל את יעקב הם שונאים עד עצם היום הזה.

יעקב לעומת זאת, בדיוק להפך, היה לו רצון עז ללמוד, וכן היו לו ילדים רבים והרבה ילדי ילדים. אחד מנכדיו היה המשורר בעל השם העולמי, נעים הזמירות, דודל. כעבור שלושת אלפי שנה, קראו את החלמאי האחרון על שמו של אותו פייטן מנעים זמירות. ואותו יענקל-דודל הוליד בת - יאכנה-דבוסיה-שרה-מניה - בת הזקונים, והיא זאת שהתחתנה עם אותו בעל עגלה מאוריב, ואותו בעל העגלה מאוריב הוליד את פופיק.

מזל טוב

והעגלון מאוריב הריץ את המכונית שלו כאילו חשש שמישהו יחטוף ממנו את אוצרו. למען האמת, הדרך היתה קשה מאוד - ממזרח למערב נסעו שיירות יהודים, ממערב למזרח נסעו משלוחים עמוסי מזון. מובן אפוא שהיה מאוד קשה לנסוע. למשל, קרוב לווארשה הוא נתקע בין השיירות לבין המשלוחים, למשך חודש ימים כמעט. כבר בגבול שבין רומניה לבין בסרביה התחשק לשרה-מניה ללדת. העגלון מאוריב מיהר עד כדי כך, שעבר ביעף את הגבול ואף אחד אפילו לא הבחין בו. שומר הגבול הבסרבי הבחין שהרומנים לא הניחו בתוך הדרכונים את אשרות המעבר. אז מה עושים? שרה-מניה נאנקת, הקצין אדיש וקר כמו צפרדע. מה שאפשר, זה לדבר אל הקיר. משאיר העגלון מאוריב את אשתו במכונית ורץ בחזרה לרומניה, על מנת לחתום בחותם את האשרה. וכאן הגבול נחסם. מה זה נחסם? נחסם זה נקרא מזל יהודי. העגלון מאוריב שבצד השני, ובנוסף, התינוק המתפרץ אל אור העולם, עד שאפשר להתעלף. אז תודה לאל ששום שיירה עם יהודים מרוסיה לא הצליחה לעבור לרומניה וכל העשרים ושישה כיוזונים נשארו עומדים על הגבול. מי לא יודע שכל יהודי רוסי שני הוא רופא? עזרו לשרה-מניה ובשעה טובה ומוצלחת היא ילדה בן. שיהיה במזל טוב וברכה. אבל מה קרה לעגלון מאוריב?

עשו חיים משוגעים ממש, סמוך לגבול שבין רומניה ובסרביה. אבל, לא לכאן ולא לשם.

מה זה מזל...
 "פעם מאורייב תמיד מאורייב..." מה זאת אומרת? השישי
 מברוביג'אן הסביר זאת כך:

"משום שאיש לא יודע מי זה אורייב מה זה אורייב, אז זה בטוח שייך לספר הזוהר, ומה זה "זוהר" ומי זה "זוהר", אז צריך להמתין לעתות משיח. ומשום שעתות משיח נמצאות כבר ממש על הסף, אז צריך להתאמץ ולהישאר בחיים. ואם ירצה השם, אז הכול יתברר."
 אז מה בכל זאת קרה לעגלון מאורייב? זה סיפור. העגלון מאורייב שתק כמו דג ושומר הגבול הרומני הוליך אותו אל הקצין. גם הקצין לא שמע מלה מפיו של העגלון מאורייב. ואז קראו לעוד קצין, ולא דובים ולא מלה... חיפשו את תמונתו בכל התיקים, שאלו וחקרו את מיטב הסוכנים. איש לא ידע דבר... האם דבר כזה יכול לקרות ברומניה? עומד לו אדם, אדם בשר ודם, מחזיק בידו דרכון רוסי עם כל אשרות הכניסה האירופאיות חוץ מן האשרה הרומנית, ואין איש מכיר אותו. האם דבר כזה יכול להתרחש ברומניה? פתאום עלה בדעתו של סוכן אחד, קשיש מאוד, שזה מרגל רומני חשוב ביותר, שהמלך קרול בעצמו שלח לרוסיה בשליחות מיוחדת.

"כן. אבל מדוע הוא שותק?"
 פתאום, לא עלינו, ולא במקומנו, הולך השר הרומני לבטחון פנים ומת. את מי לדעתכם מינו במקומו? נכון, אתם צודקים. את העגלון מאורייב.
 עכשיו אתם רואים שלא סתם אומרים - שתיקה שווה זהב.

יהודי הכפר
 לא לכאן ולא לשם, המכוננית לא זזה... ככה, יושבים היהודים מרוסיה על הגבול הרומני ולא נותנים להם לחזור לרוסיה ולא נותנים להם לעבור...

וטוב שכל אחד מהם הביא את מיטלטליו, ושכלל אחד היה אוהל, וודקה ודולרים. אחד מבין עשרים ושישה יהודים, יהודי מאודסה, חיפש, סליחה על ביטוי, שירותים ומצא פתאום שביל לרומניה. מרגע זה מתחיל הסיפור של הכפר היהודי מולדוואנקה. יהודי אחד סיפר לי מאוחר יותר, שרצו לקרוא לכפר הזה "שילשולוקה", אבל היהודי מאודסה היה יותר חזק, ולזכר אודסה היקרה שלו, קראו לכפר דווקא מולדוואנקה.

באנציקלופדיה היהודית הגדולה הקדישו כרך שלם לאותו כפר, אבל ההיסטוריונים, יש להם הרגל לכתוב בצורה כל כך משעממת, כאילו הם מעתיקים את ספר התקבולים והתשלומים.
 ב"פנקס הגדול" של אבו-כביר מצאתי הרבה יותר חומר על הקומונה המולדוואנקה, והשפה שם ממש נהדרת:
 "הרבי דפק ארבע כוסיות, עצם את עיניו וברטט שבלב שמעו החסידים¹ את האגדה:

בחורי הישיבה, עבדים היינו אצל פרעה - מיטות קוצים, כלבים, גדרי תיל, פוניים² עם הרובים שלהם, ופעמיים ביום הבלנדה³ המסריחה הזאת.

מיד לאחר חנוכה התגלגל עלינו כפור כל כך חזק שכל הפוניים התמלאו בשירי עד מוות כמעט וכל ה"חסידים" החליטו להרים רגליים. אמרו ועשו.

את ה"שער"⁴ לרומניה אטמו לפתע פתאום לחלוטין. הרבי שיחיה עם כל החסידים שלו ועוד כמה עשרות דוקטורים לא הצליחו לעבור את ים סוף ואז התחיל החסיד רבי יענקל לפרוס כרוב⁵ רצועות רצועות, הירוקים רשרשו כאילו החיים עצמם באו אל תוכם וברוך השם שברא את העולם מלא בכל כך הרבה דפוקים במוח."

כמו שאתם רואים מדובר כאן על המולדאוונקה שלנו והרבי הוא דווקא אותו יהודי מאודסה - מנדל מורקק. לפני שנים היה מנדל מורקק רופא שיניים והודות להתחכמויות שלו עם הזהב הוא קנה לעצמו הרבה זמן לערוך הכרות קרובה עם אותם קטעים מובחרים של בתי הסוהר בארצם של הדובים הלבנים. הודות למומחיות שלו, הפכו היהודים תושבי הכפר לאנשים עשירים, הם ירקו דולרים כמו קליפות, כל אחד החנה ליד האוהל שלו מרצדס וקנה וילה בשווייץ.

ברית מילה

שרה-מניה שוכבת באוהל שלה, שקועה בצרותיה, והפצפון לידה. מה עושים? העגלון מאורייב נעלם כלא היה, הדרכונים אינם. הגבול חסום. לא להיכנס ולא לצאת... שבעה ימים המתנה שרה-מניה לשובו של זה מאורייב, אבל להוסיף ולהמתין היא לא יכלה. מה זה לחכות? דבר של מה בכך? צריך ליהד את הילד. הדוקטורים של הכפר החדש הסכימו לימול אותו אפילו חינם אין כסף. אבל שרה-מניה לא רצתה אפילו לשמוע על דוקטור מהכפר. רק שיביאו לה מוהל. היהודי מאודסה ארגן את זה אחת ושתיים. תמורת שני בקבוקי וודקה, הביאו שומרי הגבול הרומנים את החזן המפורסם ממיס דזיקן בוהיי⁶ (האם ניתן לסמוך על גוי?). ואיך שהמסכן הזה, הבוהיי הזה, צוות וצועק שהוא לא מוהל ולא בן מוהל, וכי במשך עשר השנים האחרונות הוא לא עשה דבר חוץ ממעילה קטנה... אבל זה לא עזר לו. בעזרת השם הוא ביצע את הברית מילה לעילא ולעילא. עד עצם היום הזה נקרא הסגנון הזה "בוהיים רוז".

עם השם, היה קצת יותר מסובך. ההוא מאודסה עמד על כך שהילד ייקרא על שמה של סבתו, יפה-פופלה, ואם לא, הוא צעק, אז תמורת אותו כסף, יחזיר החזן הכול לקדמותו. לך ופתח בריב עם אחד מאודסה. על שם סבתא, שיהיה על שם סבתא... ונתנו לרך הנולד את השם פופיק של שרה-מניה. שיהיה לו לבריאות. ■

קטע מהרומן הסאטירי "האזרח פופיק"

1. כאן במשמעות של גנבים
2. כינוי גנאי לרוסים
3. מרק דליל מאוד
4. כאן - הגבול הרומני
5. לזייף כסף
6. שור-פרא ענק

קרון לרנר לידיש

לקידום ולהחדרת היידיש ותרבותה בישראל

קרון לרנר נוסדה בשנת 1993 על-ידי אברהם לרנר במטרה לקדם את שפת היידיש ואת תרבותה.

אברהם יצחק לרנר נולד בווארשה ב-1907 למשפחה אמידה. מנעוריו נמשך לפרולטריון ול"בונד", שם מצא כר לפעילותו בתחום שאהב אהבת נפש - שפת היידיש והתרבות היידישית.

לרנר היגר למערב אירופה בשנות ה-30 ושלח את ידו בכתיבה עיתונאית. מאז תחילת שנות השבעים חילק את זמנו בין לונדון לתל-אביב והקדיש את זמנו ומרצו לטיפוח לימודי היידיש באוניברסיטה העברית ובאוניברסיטת בר-אילן.

קרון לרנר מטפחת דור המשך לאוהבי יידיש. זאת, כאמצעות תמיכה בלימודי יידיש, החל בחוגים וכלה בסמינרים ובמסלולים אוניברסיטאיים, מילגות לימוד ומחקר, תמיכה בסופרים, חוקרים, מורים, מתרגמים, כתבי-עת ומוסדות העוסקים ביידיש ובהנחלת תרבותה. הקרון מסייעת בתרגום של ספרי מופת, ובהוצאה לאור של ספרים;

הקרון תומכת באמנים (זמרים, שחקנים, מוסיקאים, מחזאים וכיו"ב);

הקרון תומכת באגודות הסופרים והעיתונאים היידיים שבבית לייוויק ואף מעורבת בפרויקט פר"ח.

קרון לרנר לידיש היא הגדולה בקרנות למען תרבות היידיש, והיא מנהלת פעילות שוטפת ועקבית. פעילות הקרון גדולה ומשמעותית, גם מפני שאוהבי היידיש עושים למענה באהבה ובמסירות.

חברי הנהלת הקרון

יו"ר הקרון - הסופרת עפרה אליגון
פרופ' אניטה שפירא - אוניברסיטת תל-אביב
נתן וולוך - מ"מ ראש עיריית תל-אביב
אלכס מישר - מנהל חברה לייעוץ עתיר ידע
ויליאם מרגוליס - יועץ כלכלי ומצנט לידיש
רחל קרמרמן - מוציאה לאור
עמוס כרמלי - מנהל פרויקט פר"ח

תיקון טעות

בגיליון 239 נשמט שמה של אביבית רוח שכתבה את הרשימות על ספריהם של צבי יוליס, דרור אלימלך ואביחי רובין.
עם המחברת והקוראים הסליחה.

אני עוקב זה מכבר אחרי מדורו של עמוס לויתן, שתמיד ניכר בו רוחב ידיעה וטעם טוב (אם כי לא תמיד אני מסכים איתו). ולכן הופתעתי כשנתקלתי בשתי דוגמאות של חוסר ידיעה, שלא לומר בורות, ברשימת הביקורת שלו על ספרו החדש של יצחק לאור "כאין" (עלי להודות שטרם קראתי את הספר).

כשהוא דן בשורותיו של לאור "ואם תהיה לי נבואה, ואדע את כל הסודות ואת כל הדעת, ואם תהיה לי אמונה רבה עד להעתיק הרים ממקומם ואין בי האהבה הייתי כאין", (ואף מביע דעה שהדברים נשמעים "כלשון חכמים מימי הביניים") - מדהים עד כמה הוא סגור בגטו הרוחני היהודי של החינוך הישראלי ואינו מזהה כאן את השורות המפורסמות של פאולוס השליח באיגרתו הראשונה אל הקורינתיים (פרק י"ג, ב), המובאות כנתינתן, וודאי שהמחבר כיוון בהן למשמעות שאולי נסתרה מעיני המבקר. מדהים, משום שאלו הן בין השורות המפורסמות ביותר בברית-החדשה וכל אדם בעל ידע בספרות העולם הנוצרי מוכרח היה להתקל בהן.

וכיוצא בזה בדיון בשיר "שיר", שממנו מצטט לויתן את השורות הבאות: "האש חיה / את מות האדמה, האויר חי / את מות האש, המים חיים / את מות האויר, האדמה חיה / את מות המים", בלי לציין שכאן התייחסות חופשית לאחד ה"קוורטטים" של ת.ס. אליוט, המתייחס גם הוא לתורת ארבעת היסודות של הפילוסופיה הפרה-סוקרטית (אדמה, אש, מים, אויר) והגלגול הנצחי ביניהם, ואני מניח שיש לכך משמעות בשיר, בלא שמר לויתן יעמוד על כך.

בועז עברון

להפריד את הידע מההכנה

מפני ההערה הראשונה של בועז עברון קשה, כמובן, להתגונן. מה שאני יכול לומר הוא, שפירושי לספרו של יצחק לאור, לא נסמך, בעיקרו, על זיהוי מקורות חיצוניים, כי אם על הטקסטים עצמם ועל עימות מגמות בתוך שירתו. צודק עברון, בכל מקרה, כי אין האיגרות של פאולוס אל הקורינתיים שגורות, לצערי, על לשוני, אולם אין פירושי תלוי בזיהוי זה ממש. אגב, הנוסח בברית החדשה, בתרגום זאליקנסון, המונח לפני, אליו מפנה עברון, אינו זהה לנוסח המצוטט בשירו של לאור, מה שמותר בעיני את השאלה מה בדיוק מקורו?

ביחס להערות בדבר הזיקה אל "אחד הקוורטטים" של אליוט, אני מניח שאפשר היה לציין זיקות נוספות רבות שספר שירים זה משופע בהן, אולם כל מבקר מחליט מה בעיניו עיקר ומה ברצונו לפרש, אם אינו חפץ בסופרמרקט של פירושים, וזאת קבעתי בתחילת מאמרי. ואגב, אם כבר הזכיר את אליוט, ראוי להוסיף כי משהופיעה הפואמה החשובה שלו 'ארץ השממה' צירף לה המשורר בסופה כמה עמודי הערות. איני יודע עד כמה זה דרוש, אבל זה בהחלט הוגן, תורם לשקיפות, וגם מסייע להפריד את שאלת הידע משאלת ההכנה. ייתכן שרשימה כזאת היתה מועילה גם לספרו של לאור "כאין".

אשר לי, אינני ידען כל-יודע, אלא מתעניין וסקרן, ומאמרי הם בראש ובראשונה תגובה על הטקסטים שאני קורא. אגב, אישור עקיף לפירושי קיבלתי במאמר שכתב יצחק לאור ('הארץ' 14.1.2000), על ספר שיריה של שז שכתרתו היתה "התשוקה אל האדון הרע", (שם מאמרי כוזב היה "לסטור לאדון, לנהוג כאדון").

עמוס לויתן

יידיש

שירה: אברהם סוצקוור, לב
ברינסקי, לייזר אייכנראנד,
רבקה בסמן, יוסף קרלר, ולוול
טשרנין

שיחת החודש עם אריה
אהרוני, לרגל הופעת כל כתבי
שלום עליכם בעברית

פרוזה: שלום עליכם, יצחק
בשביס-זינגר, יוסל בירשטיין,
מיכאל פלזנבאום

מאמרים: נתן זך, שלום
רוזנפלד, יוסל בירשטיין,
שלמה שבא, רפי וייכרט

מתרגמים: אריה אהרוני, יעקב
בסר, יהודה גור-אריה, אשר
גל, שמואל שתל